

DIE KORANNA-SENDING en die ONTWIKKELING

van ONDERWYS in GORDONIA

(1871 - 1900)

DIE KORANNA-SENDING en die ONTWIKKELING

van ONDERWYS in GORDONIA

(1871 - 1900)

- deur -

- J. M. LAUBSCHER -

Verhandeling ingehandig ter verkryging

van die M.Ed.- graad

aan die UNIVERSITEIT van STELLENBOSCH.

- Desember 1946 -

VOORWOORD.

"The history of Gordonia is lost in Antiquity" - so skryf W. Macdonald in The Conquest of the Desert. Dit is trouens ook die indruk wat ek gekry het toe ek die eerste keer op Upington gekom het. Die vroegste pioniers het reeds van die toneel verdwyn en hoewel die ouere geslag nog baie te vertel het oor die "ou dae," weet die meeste mense daar vandag baie min omtrent die geskiedenis van Gordonia.

As geskiedenisonderwyser was dit altyd my begeerte om meer te wete te kom omtrent eerw. Schröder en sy werksaamhede onder die Korannas en Basters. Hierdie stukkie navorsing is dan ook onderneem om myself op hoogte van sake te bring, hoewel daar nog 'n groot veld braak lê vir die navorser.

Ten slotte is dit vir my 'n voorreg om my hartlike dank te betuig aan die volgende persone: Ds. Oberholster en Mnr. Weich van die Kaapse Kerkargief vir hulle hulp en belangstelling; Mnr. P.E. Beyers en Mev. Kuys vir informasie in verband met die lewe van eerw. Schröder; dr. H.P. Cruse, my promotor, onder wie se leiding ek die werk aangepak het.

- I N H O U D -Bladsy.

VOORWOORD	
<u>HOOFSTUK 1.</u>	1.
Inleiding	1.
<u>HOOFSTUK II.</u>	5.
DIE KORANNAS	5.
(A) OORSPRONG, VERSPREIDING EN LEEFWYSE	5.
(a) Oorsprong van die Koranna-stamme	5.
(b) Ontstamming en verspreiding na die binneland	8.
(c) Geaardheid en Leefwyse van die Korannas	12.
(B) DIE TOESTANDE OP DIE NOORDWESTELIKE GRENS EN DIE EERSTE KORANNA-OORLOG (1869)	16.
(a) Uitbreiding (Basters en Blankes)	16.
(b) Die stamme langs die noordwestelike grens	19.
(c) Die verloop van die oorlog	22.
(d) Die grensreëling	25.
(C) DIE TWEDE KORANNA-OORLOG (1878-1879)	26.
(a) Die oorsake	26.
(b) Die verloop van die oorlog	27.
(c) Die grensreëling	36.
<u>HOOFSTUK III.</u>	39.
DIE KORANNA-SENDING	39.
(A) DIE VROEGSTE SENDINGWERK IN DIE NOORDWESTE	39.
(B) HOE DIE KORANA-SENDING ONDER DIE AANDAG VAN DIE ALGEMENE SENDINGKOMMISSIE (A.S.K.)	
GEBRING IS	43.
(C) 'N KORT LEWENSGESKIEDENIS VAN EERW. SCHRÖDER, DIE STIGTER EN GEESTELIKE VADER VAN UPINGTON.	52.
(D) SY WERK ONDER DIE KORANNAS (1871 - 1879) ...	59.
(a) 'n Moeilike begin	61.
(b) Sy reis na die Boland	64.
(c) Terug op Olyvenhoutsdrift	65.
(d) Die bou van 'n sendingkerk	67.

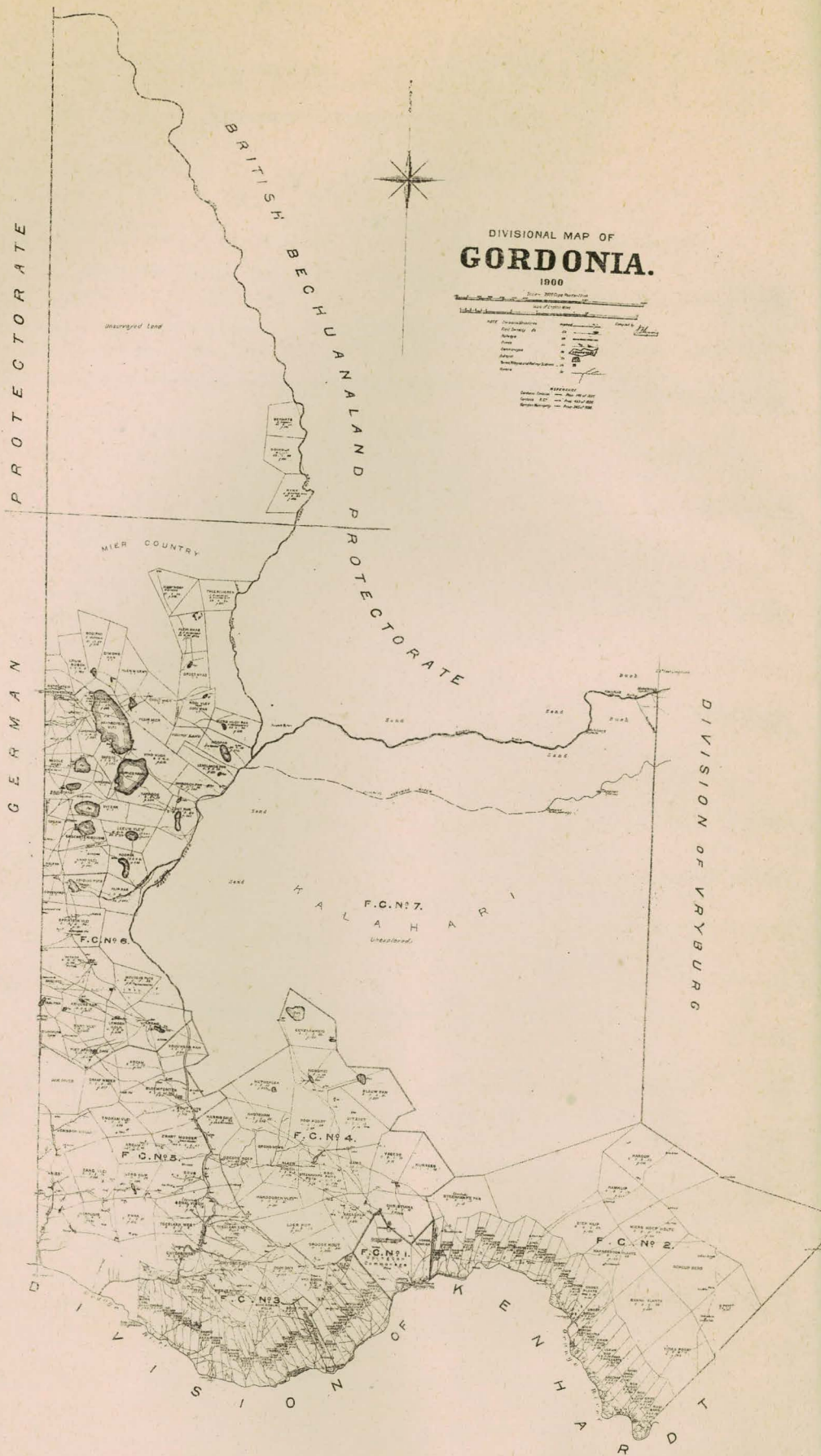
(e)	Algemene en kerklike aangeleenthede	70.
(f)	Belangrike dokumente	71.
(g)	Planne om 'n sendingstasie by Kakamas te stig en 'n skema om water uit die rivier te pomp	72.
"		
(E)	EERW. SCHRÖDER SE BEDRYWIGHEDE GEDURENDE DIE KORANNA-OORLOG	75.
(a)	Pogings om die vrede te bewaar en die Korannas uit die oorlog te hou	75.
(b)	Eerw. Schröder as kampvegter vir die belange van die Basters, die toekomstige bewoners van Korannaland	80.
(c)	Sy beroep en vertrek na Witzieshoek	83.
(F)	SY WERK ONDER DIE BASTERS	84.
(a)	Weer terug, 25 Mei 1883	84.
(b)	Sy moeilikhede met die polisie	86.
(c)	Die uithaal van die watervoer	87.
(d)	Die bou van 'n watermeul	93.
(e)	Ontwikkeling op Keimoes	93.
(f)	Algemene en kerklike aangeleenthede	94.
(G)	INSTROMING VAN BLANKES	96.
(H)	AGTERUITGANG VAN DIE BASTERGEMEENTE	99.
<u>HOOFSTUK</u> IV.		103.
DIE ONTWIKKELING VAN ONDERWYS (1871 - 1900)		103.
(A)	SENDINGSKOLE	103.
(a)	Gedurende die periode (1871 - 1879)	103.
(b)	Gedurende die periode (1880 - 1896)	104.
(i)	Die skool op Upington	105.
(ii)	Die skool op Keimoes	109.
(iii)	Buiteskole	109.
(c)	Gedurende die periode (1896 - 1900)	110.
(i)	Upington B	110.
(ii)	Keimoes B	114.
(iii)	Rietfontein	117.
(B)	BLANKE SKOLE	118.
(a)	Upington A2	118.
(b)	Keidebees A3	126.

(c) Uitzicht A3	131.
(d) Skole waarvoor aansoek gedoen is ...	132.
(i) Keimoes	132.
(ii) Bloemfontein	133.
(iii) Rietfontein en Abiquaputs	134.
(iv) Friersdale	135.

BIBLIOGRAFIE

136.

-----oOo-----

HOOFSTUK 1.

Inleiding.

Gordonia is geleë noord van die Oranje tussen Groot-Namakwaland in die weste en Brits-Betschuanaland en Grikwaland-wes in die ooste en sluit die suidelike deel van die Kalahari woestyn in.

"The district of Gordonia is the largest in the Cape Province. It has an area of 18,499 sq. miles Topographically, the district consists of a vast undulating plain, with mountainous regions at the south-west and south-east corners. The only feature of any distinction is the valley of the Molopo River." (1)

Omtrent die vroegste bewoners van die gebied is daar nie veel te sê nie. Gedurende die laaste helfte van die 18de eeu het verskillende Korannastamme hulle in die suide langs die Oranje gevestig, terwyl die gebied noordwaarts deur die Kalahari-Boesmans bewoon is. Die meer geografies gunstige gebiede wes en oos van Gordonia is deur talryke ander stamme bewoon, bv. die Namastamme in Groot-Namakwaland, die Grikwas in Grikwaland-wes en die Betschuanas in Brits-Betschuanaland.

(1) Die ontstaan van Upington.

Die oorspronklike naam van Upington was Olyvenhoutsdrift ook Olievenhoutsdrift geskryf, terwyl Gordonia bekend was as Korannaland.

Gedurende die sestigerjare van die 19de eeu het die Korannas langs die Oranje baie moeilikhede veroorsaak as gevolg van hulle stelery. In 1869 het die Eerste Koranna-oorlog uitgebreek. Na die oorlog is die gebied ten noorde van die lyn, Kakamas - Kheis, Korannaland genoem en verdrae is met die twee Korannakapteins gesluit, nl. met Klaas Pofadder by Kakamas en Klaas Lukas by Olyvenhoutsdrift.

(1) W.Macdonald: The Conquest of the Desert, bls. 13-14

In 1872 het die N.G.Kerk 'n sendingstasie by Olyvenhoutsdrift gestig en eerw. Schröder het onder die Korannas gewerk tot 1878, toe die Tweede Koranna-oorlog uitgebreek het.

As gevolg van die sloerdery met die oorlog het sir Thomas Uppington, die destydse Prokureur-Generaal, persoonlik na die grens gegaan om sake te bespoedig. Na die oorlog is Korannaland nie annekseer nie, maar daar is selfregerende Bastergemeenskap gestig onder toesig van die Speciale Magistraat van Kenhardt. 'n Polisiestasie, wat die naam van die Prokureur-Generaal dra, is by Olyvenhoutsdrift gestig en kort daarna het die dorpie, Uppington, ontstaan.

(ii) Die proklamasie van Brits-Betschuanaland.

Gedurende die tagtigerjare van die 19de eeu was die stryd om grondgebied in Afrika aan die gang. In 1884 is Groot-Namakwaland Duitse gebied verklaar. Tot 1885 was die hele gebied noord van die Oranje tussen die oosgrens van S.W.A. en die wesgrens van die S.A.Republiek nog ongeproklameerd; maar Engeland het reeds die Duitse koloniale bedrywighede in suidelike Afrika as 'n bedreiging vir haar koloniale belange beskou.

Rhodes was veral besorgd oor die veiligheid van die „Pad na die Noorde“ tussen die wesgrens van die S.A.Republiek en die Kalahari. Sedert die totstandkoming van die republieke, Stellaland en Goosen, was die wesgrens van die Transvaal die toneel van gedurige moeilikhede en onluste waardeur die „Pad na die Noorde“ onveilig gemaak is.

Op 11 November 1884 het sir Gordon Sprigg (die eerste Minister) en sir Thomas Uppington, vergesel van mnr. J.S.Marais, parlamentslid vir die Paarl, daarheen gegaan om ondersoek in te stel. Rhodes het egter alreeds herhaaldelik aangedring dat die hele gebied annekseer moet word om die moeilikhede op te los en om die „Pad na die Noorde“ te beveilig. As teenwig teen die Duitse koloniale bedrywighede en om aan Rhodes se idees te voldoen, het die Britse Regering uiteindelik besluit om die hele gebied wes

van die Transvaal te annekseer: „Instructions to sir Hercules Robinson followed, under which on the 30th. of September, 1885 a proclamation was issued by him declaring her Majesty's Sovereignty over that portion of the Protectorate lying north of the Cape Colony, south of Ramathlabama Spruit and the Molopo River, west of the South African Republic, and east of the lower course of the Molopo River, that makes a bend to the north, which was to be termed British Betchuanaland." (2)

Die Goewerneur van die Kaap Provinsie is deur 'n Speciale Kommissie as Goewerneur van Brits-Betchuanaland aangestel. As hoofregter en adminastrateur is Sidney Godolphin Alexander Shippard aangestel. Op 23 Oktober 1885 het hy by Vryburg, die setel van die Regering, aangekom.

Brits-Betchuanaland is in drie distrikte verdeel:-

(i) Vryburg met mnr. Abraham Faure Robertson as Siviele Kommissaris en Resident Magistraat;

(ii) Mafeking met mnr. James H. Surmon as magistraat, en

(iii) Taungs met eerw. John Smith Moffat as magistraat.

Op 6 Oktober 1885 is die wette van die Kaap Kolonie van krag verklaar in Brits-Betchuanaland.

(iii) Gordonia tot 'n aparte distrik verklaar.

Met verloop van tyd is nog twee distrikte gestig. Op 8 Sept. 1887 is Kuruman, wat eers onder Taungs geval het, tot 'n aparte distrik verklaar, en het gestrek tot aan die Molopo in die weste. Op 1 April 1889, is Gordonia (genoem na sir Gordon Sprigg) tot 'n aparte distrik verklaar. Volgens Proklamasie No.60 is die grense as volg bepaal: „Within the territory bounded by a line drawn from the Pile of Andriesfontein situated on the border of Griqualand West in a south westerly direction along the northern boundary of the Cape Colony until the Molopo is reached; thence in a northerly direction along the said Molopo River until the southern boundary of the farm Abeam is reached, and then direct to the Pile of Andriesfontein." (3)

(2) Proclamations British Betchuanaland (1-185) No.1 (staatsargief)

(3) " " " (1-185) NO.60 (")

Hoewel Gordonia sedert 1895 deel uitmaak van Brits-Betchuanaland is die Regulasies van die Komitee van Beheer nie opgehef nie gedurende die eerste paar jaar. Eers op 14 Augustus 1889 is die Regulasies deur Proklamasie No.69 herroep en het die wette van Brits-Betchuanaland van krag geword. Spesiale uitsondering is gemaak in verband met die „Water Works Company“ van Uppington: „It shall be lawful to incorporate as a Joint Stock Company with Limited Liability the Water Works Company originally formed with the sanction of the Committee of Management in August, 1883, with the following rights“ (4)

Al die grond onderkant die watervoor is aan die „Water Works Co.,“ toegeken.

Die bevolking van Brits-Betchuanaland het vinnig vermeerder. Volgens die Sensusopname van 1891 was die totale blanke bevolking van Brits-Betchuanaland 5,254, en as volg in die verskillende distrikte versprei: Vryburg: 3,056; Mafeking: 861; Gordonia: 735; Taungs: 436; Kuruman: 166. (5)

Tussen die oosgrens van S.W.A. en die wesgrens van Brits-Betchuanaland was daar nog 'n strook wat ongeproklameerd is. Op 5 Mei 1891 is die grense van Brits-Betchuanaland uitgebrei: „The portion bounded on the East by British Betchuanaland, on the South by the Cape Colony, on the East by the 20th. meridian East of Greenwich and on the North by the Nosop and Oup Rivers between its intersection by the 20th. meridian Longitude aforesaid and its junctions with the Molopo River shall form part of British Betchuanaland.“ (6)

Deur die nuut-geproklameerde gebied is die grense van Gordonia uitgebrei soos dit vandag nog is. Op 3 Oktober 1895 is Brits-Betchuanaland by die Kaap Kolonie ingelyf en die Noordelike deel van Gordonia is sedert 'n aantal jare as die Gemsbok-wildtuin ge-proklameer.

-
- (4) Proclamations British Betchuanaland (1-185) No.69 (staatsargief)
 (5) Theal: History of South Africa, 1873-1884. bls.184
 (6) Proclamations British Betchuanaland (1-185) No.106 (staats-argief)

HOOFSTUK 11.

DIE KORANNAS(A) Oorsprong, verspreiding in die binneland en leefwyse.

Die smal kusstrook van Walvisbaai, in die weste, tot by die Keiskamma, in die ooste, was die oorspronklike woongebied van die verskillende Hottentotstamme toe die Hollanders in 1652 aan die Kaap geland het. Hoewel die lotgevalle van die verskillende Hottentotstamme belangrik is in verband met die uitbreidingsgeskiedenis van die blanke beskawing, sal ons ons in die eerste instansie net bepaal by die stamme van die Kaapse Skiereiland in soverre hul betrekking het op die oorsprong van die latere Korannastamme.

(a) Die oorsprong van die Korannastamme.

Die Kaapse Skiereiland is tydens die koms van die Hollanders deur vier verskillende stamme bewoon:

- (i) Die Goringhaiconas, of Strandlopers onder Herry;
- (ii) 'n Groep onder Ankaisoa;
- (iii) Die Gorachouquas, of Tabakdiuwe onder Kora (Choura);
- (iv) Die Goringhaiquas, of Kaapmans onder Gogosoa.

Die feit dat al die inboorlinge van die Kaapse Skiereiland Goringhaiquas genoem word, toon aan dat hulle die oorspronklike stam moes gewees het, waaruit die ander drie in die loop van die tyd ontwikkel het. (7)

In verband met die stamlewe van die Hottentotte was daar gedurig 'n proses van afskeiding en opsplitsing aan die gang, as gevolg van hulle lewensomstandighede. Die Hottentotte was 'n herdersvolk en die gedurige soek na nuwe weivelde het hierdie proses van opsplitsing in die hand gewerk en gaandeweg het dit gelei tot 'n ingewikkelde indeling in krale, groepe en stamme. Die Kaapse stamme in die tyd van Van Riebeeck lewer hiervan 'n mooi voorbeeld.

Dadelik/6

(7) H.J. le Roux: Die toestand, verspreiging en verbokkeling van die Hottentotstamme in S.A 1652-1713
blss. 10-11, 24.

Dadelik na Van Riebeeck se aankoms aan die Kaap het hy begin om van die inboorlinge vee te ruil; maar later toe die Hollanders begin om hulle eie veestapel op te bou, het die weiveldkwessie die Hottentotte vyandiggesind gemaak. Dit gee dan ook aanleiding tot twee Hottentotsoorloë. As gevolg van die blanke indringing het party stamme hulle woonplekke verlaat en na die binneland getrek.

Die Kaapse Skiereiland en die gebied tussen die Eerste- en Dieprivier (Soutrivier) tot aan die eerste bergreeks was die oorspronklike woon- en trekgebied van die Kaapse stamme. Hoewel die Goringhaiquas onder Gogosoa ook nog as 'n afsonderlike stam bestaan het, het die Gerachouquas onder Kora hulle beide in veebesit en getalle oortref: m.a.w. hoewel die Gerachouquas nog verbonde was aan die Goringhaiquas, was hulle die sterkste stam in die Kaapse Skiereiland tydens die koms van Van Riebeeck. (8)

Gogosoa was nog die nominale hoof van die Kaapse stamme, maar dit is te betwyfel of Kora hom nog as sulks erken het. Die algemene opinie is dat die mense van Kora hulle van alle onderhorigheid aan Gogosoa losgemaak het teen 1652 en dat hulle tot die sterkste stam in die Skiereiland ontwikkel het. (9)

Hoewel die veeruil met die Goringhaiquas reg van die begin goed gevlot het, het dit die Hollanders nooit geluk om bevredigende handelsbetrekkings met die Gerachouquas aan te knoop nie. Reg van die begin af het hulle die blankes as indringers beskou en hulle was nooit geneë om op 'n groot skaal vee te ruil nie. Nadat die Hollanders hulle weivelde begin afneem het, het die vyandiggesindheid toegeneem en aanleiding gegee tot die Eerste Hottentotsoorlog in 1659. Teen hulle sin het hulle in 1660 die wapens neergeleë en volgens wat vasgestel kan word, was hulle die eerste stam wat die Kaapse Skiereiland verlaat en na die binneland getrek het, veral na die mislukking van die Tweede Hottentotsoorlog in 1677. (10)

(-8) H.J. le Roux: Op. cit. blss. 35, 41.

(9) Ibid. bls. 36.

(10) Ibid. bls. 38.

Volgens die ou dagregister was daar teen die sewentigerjare aanduidings van 'n algemene trekgedagte onder party stamme, As 'n mens in aanmerking neem dat die naam van 'n bekende groep soos die Gorachouquas, en 'n bekende leier soos Kora, na 1670 heeltemal uit die offisiële dokumente verdwyn; dat ook ander stamme na aanraking met die blankes groot landverhuisings onderneem het, is dit hoogwaarskynlik dat om en by die jaar 1680 die grootste gedeelte van die Gorachouquas, aangevul deur 'n aantal Goringhaiquas, Cochouquas en ander stamme die buurt van die Kaap verlaat het om elders in die binneland 'n vry en onbelemmerde bestaan te gaan soek. (11) Die ander stamme wat nie verhuis het nie, het na die Eerste- en Tweede-Hottentotsoorlog hulle aan die gesag van die H.O.I.K. onderwerp en uit hulle grond geraak. So b.v. het Schacher, die opvolger van Gogosoa, in 1672 sy grond aan die H.O.I.K. verkoop en het 'n vasal geword. In 1687 is hy oorlede en sedertdien verdwyn die Goringhaiquas as 'n groep uit die offisiële dokumente. (12) Die Goringhaiconas en die groep onder Ankaisoa het maar 'n geringe deel gevorm van die ± 5000 Hottentotte van die Kaapse Skiereiland en hulle het reeds vroeër slagoffers geword van die verbrokkelingsproses.

Volgens die navorsing van Stow is dit vir die eerste maal aan die lig gebring, dat die latere Korannastamme afstammelinge is van die Gorachouquas en hulle leier Kora. Uitgaande van die naam Cora of Kora, het hy gevind dat alle Koranna-tradisies daarop dui dat hul voorouers eens op 'n tyd aan die Kaap gewoon het en dat hulle hul naam aan hulle opperhoof, Kora, ontleen het. Hulle oorleweringe voer terug nie alleen tot die stigting van die neersetting nie, maar selfs tot die besoeke van die Portugese seevaarders. In verband met hulle groot leier, Kora, vertel hulle dat hy die eerste kaptein was met wie die Hollanders 'n verdrag gesluit het na hulle aankoms in Suid-Afrika.

(11) H.J. le Roux: Op. cit. bls. 39.

(12) Ibid. bls. 43.

Nadat die blankes hulle landpale wyer gespan het en die Hottentotte aan die Kaap besef het, dat hul die uitbreiding nie kon keer nie, sou die meer ondernemende seksie onder leiding van Kora noordwaarts getrek het tot oor die Oranjerivier, waar hulle in volle vryheid kon leef, en waar hulle in latere jare onder die naam, Korannas, gevind is. Die „Kora“-nas sou dus niks minder wees nie as die „Kora“-chouquas van wie die Hollanders in hulle vroegste dokumente melding maak. (13) As dit verder in aanmerking geneem word dat dit by die Hottentotte die gewoonte was om hulle stam na hulle hoofman te noem; dat die agtervoegsels -na en -qua dieselfde betekenis het, nl. „die seuns van“, of „die mense van“, kan dit met veiligheid aangeneem word dat die Gorachouquas van Van Riebeeck (14) se tyd die oorspronklike voorouers van die latere Koranna-stamme was.

(b) Verdere ontstamming en verspreiding na die binneland.

Wat met die Kaapse stamme gebeur het namate die blankes hulle landpale al verder na die binneland verskuif het, het ook met die ander Hottentotstamme langs die wes- en die suid-ooskus gebeur. Die vernaamste oorsake van die ontbinding van die Hottentotstamme en die verhuising na die binneland was die volgende:-

(i) Die verlies van hulle weivelde - eers die Kaapse Skiereiland, daarna die Kaapse kusvlakte vanaf Saldanabaai tot by Valsbaai. (Teen 1700 was die Hottentotte reeds uit die gebied voor die eerste bergreeks verdring.)

(ii) Die verlies van vee en beeste, die vernaamste bron van hulle lewensbestaan.

(iii) Siektes, bv. die Pokke-epidemie van 1713, 1755 en 1767.

(iv) Onderlinge twiste en gevegte met die Boesmans.

Die ontstammingsproses sedert die koms van die blankes in Suid-Afrika was teen 1795 reeds 'n voldonge feit, en wel tot so 'n mate dat die Hottentotte hulle eie taal verleer het en die van die blankes aangeneem het. Op hierdie stadium kan die Hottentotte in

(13) H.J. le Roux: Op. cit. bls. 38.

(14) Ibid. bls. 14.

drie groepe verdeel word:-

- (i) Die grootste gedeelte wat in 'n huurlingklas verval het, sonder grond of vee en wat 'n armoedige bestaan op die koloniste se plase gevoer het as arbeiders.
- (ii) 'n Ander groep wat nog as oorblyfsels van stamme binne die grense van die kolonie gebly het.
- (iii) 'n Derde groep wat as stam na die binneland teruggetrek het namate die kolonie uitgebrei het. Onder hulle gelede word die Korannas gereken.

Die trek na die binneland het min of meer gegaan soos die treinspoor vandag loop. Die Kou, Gamka, en die Dwyka is nog Hottentotsname wat aandui hoe die trek gegaan het. In verband met hulle omswerwings in die oop vlakte voor die Oranjerivier, nadat hulle die Swartberge, die Nuweveldsberge en die Winterberge oor is, is maat baie min bekend. Ons kan egter aanneem dat hulle dieselfde lewe gelei het as hulle voorouers: onderlinge twiste en rowery van mekaar se vee en vrouens. Teen die Boesmans het hulle egter altyd 'n verenigde front gevorm. Dieselfde proses van hergroepering en opsplitsing van stamme het gedurig plaasgevind, sodat daar teen 1775 in die omgewing van die teenswoordige Richmond, Victoria-Wes en die vlakte suid van die Oranjerivier van 20-30 klein onafhanklike Korannastamme gewoon het. (15)

Namate die blankes van uit die suide meer en meer druk begin uitoefen het, het die Korannas al verder noordwaarts getrek, totdat die Middel-Oranje teen die einde van die agtiende eeu bereik is. Ietwat voor en na 1775 het party van die voorste stamme al die rivier oorgesteek onderkant die samevloeiing van die Vaal en die Oranje.

Omtrent die trekbewegings van die verskillende stamme nadat hulle die Oranje bereik het teen die einde van die agtiende eeu, is daar nie enige definitiewe gegewens nie. Alles wat ons wel weet, berus tot 'n groot mate op oorlewering soos meegedeel deur oorblyfsels van die oorspronklike Korannastamme.

(15) Theal: History and Ethnography of South Africa before 1795.

Verder berus ons gegewens op verslae van reisigers en sendelinge teen die einde van die 18de eeu en die begin van die 19de eeu.

Volgens oorlewerings is dit duidelik dat die verskillende stamme die Oranjerivier aan 'n breë front moes bereik het, ongeveer vanaf Kakamas tot by die samevloeiing van die Vaal en die Oranje. Verder is dit ook duidelik dat die verskillende stamme na mekaar die Oranjerivier bereik het. Hoewel daar talryke stamme was wat in verskillende rigtings getrek en rondgeswerf het, ontstaan daar twee hoofstromings en twee verspreidings-gebiede nadat die Oranjerivier bereik is.

Onderkant die samevloeiing van die Vaal en die Oranje het die voorste stamme die rivier bereik Daarna is 'n seksie verder langs die Oranje en die Vaal op, sover as die teenswoordige Taungs. Met verloop van tyd het hierdie groep hulle wes en oos van die Vaal en tussen die Harts- en die Vaalrivier gevestig, m.a.w. die gebied later bekend as Grikwaland-wes. 'n Tweede seksie het weer rivier-af in 'n westelike rigting getrek en aangesluit by stamme wat laeraf die rivier bereik het. Met die rivier as basis het die verskillende stamme hulle later suid en noord van die rivier versprei.

(1) Die stamme wat langs die Oranje en die Vaal opgetrek het.

Die Katse en die Townaars was die stamme wat die rivier die eerste oorgesteek het. Al langs die westelike oewer van die Vaal het hulle noordwaarts getrek tot in die omgewing van Taungs. Algaande het hulle die Boesmans verdryf en uitgedelg, totdat hulle in die omgewing van Taungs teen die Betschuanastamme, wat suidwaarts beweeg, gestuit het. Daarna het hulle ooswaarts oor die Vaal versprei en hulle in die westelike Vrystaat in die omgewing van Platberg en Pniel gevestig. Later het hulle verder ooswaarts getrek in die gebied tussen die Modder en die Riet. In 1834 het die Berlynse sendelinge by Bethanie onder hulle begin werk. Met die koms van die blankes, egter, het hulle weer weswaarts padgegee. Tussen 1871 en 1875 het von Weber die laaste oorblyfsels onder

hulle hoofman, Andries Kats, by Pniel aangetref. Hoewel hulle destyds nog in hulle tradisionele ronde hutte gewoon het, is hulle met verloop van die tyd almal gekersten. (16)

'n Ander groep, bekend as die Taaiboschstam, of die Links-groep, het heelwat later dieselfde trekrigting gevolg. Vir 'n rukkie het hulle hul eers by Klaarwater (Grikwastad) gevestig. Daarna is hulle ook verder langs die Vaal op tot in die omgewing van Taungs. Na 'n periode van verwoede oorloë met die Barolongs en die Batlapins, het hulle hul tussen die Harts- en die Vaal-rivier gevestig. Verder ooswaarts-uitbreiding is later gestuit deur die Basoeto's en die blankes. Met verloop van tyd het hulle verbaster en hulle stamorganisasies het heeltemal tot niet gegaan. Die oorblyfsels van die Taaibosch-groep het hulle uiteindelik by Mamusa (Schweizer-Reneke) gevestig, en die Links-groep by Bloemhof. (17)

Met verloop van tyd het al die ander kleinere Korannastamme ook dieselfde lot ondergaan. Die vroeëre geskiedenis van Grikwaland-wes as deel van Brits-Betschuanaland was niks anders nie as 'n toneel van gedurige botsings tussen Korannas, Boesmans, Bantu's, Basters en blankes. In hierdie maalstroom van gedurige botsings was die Korannastamme altyd in die gedrang, met die gevolg dat hulle stamorganisasies heeltemal tot niet gegaan het en dat hulle deur ander stamme absorbeer is, sodat die Korannas vandag as 'n stam nie meer bestaan nie.

(11) Die stamme langs die rivier-af wes van Prieska.

Volgens oorlewerings blyk dit dat party stamme vanaf Prieska weswaarts langs die rivier-af beweeg het. Eintlik, egter, het die rivier bevolk geraak deur stamme wat van Kakamas ooswaarts beweeg het. Die stamme langs die rivier sou almal afstammelinge wees van die Katte, of die Hoëkraalse Volk.

Wikar (1778 - 1779) maak in sy dagverhaal melding van die „Rivervolk“ wat uit verskillende stamme bestaan het:-

(16) J.A. Engelbrecht: The Korana blss. 28-31.

(17) G.W. Stow: The Native Races of South Africa, Hoofstukke XV en XVI.

1. Die Karosdraers op Perde-eiland en die eilande oos van Augrabies.
2. Die Snyersvolk op Skanskopeiland en ander eilande wes van Keimoes.
3. Die Nouwange op Kanoneiland en ander eilande oos van Keimoes.
4. Die Hoogstaners naby Kheis.
5. Die Spinnekopdrade naby Koegas. (18)

Herw. Schröder noem ook nog:

6. Die Papiervolk (Boekvolk)
7. Die Springbokke.
8. Die Hartbeeste.
9. Die Katte. (19)

Sendelinge soos Campbell en Albrecht wat teen die begin van die negentiende eeu langs die rivier gereis het, maak ook melding van die verskillende Korannastamme wat hulle tegekom het. Daar het dus tenminste ag verskillende stamme langs die rivier gewoon. Met die rivier as basis het die jag- en roofgebied van die Rivierstamme ver suid en noord gestrek. Die gebied tussen Kakamas en Kheis noord van die Oranje was voorheen bekend as Korannaland.

(c) Die geaardheid en leefwyse van die Korannas.

Waar ons die oorsprong van die Korannastamme en hulle verspreiding in die binneland nagegaan het, sal ons vervolgens kortliks stilstaan by hulle leefwyse met spesiale verwysing na die stamme langs die Middel-Oranje tussen Kakamas en Kheis. Hier langs die Oranje het die Korannas die langste uitgehou voordat hulle ook van die toneel verdwyn het.

(i) Roofsug: Van al die Hottentotstamme was die Korannas seker die stam wat die laagste karaktertrekke besit het. Hulle was wetteloos en van nature lui. Vir eeue het hulle rondgeswerwe as jagters en diewe wat altyd gereed was om die swakkere stamme aan te val en te plunder.

Die Middel-Oranje met sy talryke digbegroeide eilande het gedien as 'n natuurlike vesting vanwaar hulle hul rooftogte op tou

(18) V.R.G. Vol.XV: Journals of Wikar, Coetse and W.van Reenen
blss. 14-15

(19) Die Kerkbode (1872) bls. 160.

gesit het teen die swakkere stamme. Noordwaarts het hulle deurgedring tot in die omgewing van Keetmanshoop op hulle rooftogte teen die Hereros en die Namakwastamme. Hulle noordwaartse bewegings is later gedurende die twintigerjare van die 19de eeu deur Jonker Afrikaner gestuit. (20)

Vir jare agtereën het hulle jaarliks die Kalahari ingegaan om die Damaras, 'n vredeliewende volk, van hulle vee te beroof, sodat hulle die res van die jaar in ledigheid en dronkenskap kon deurbring.

(ii) Hoogmoed: Gewoond aan 'n lewe om swakkere stamme te plunder en te beroof, het die Korannas later 'n soort hoogmoed, of meerderwaardigheidsgevoel ontwikkel. Eerw. Schröder gee 'n baie mooi beskrywing van die Korannas soos hy hulle leer ken het: „Twee der voornaamste ondeugden, die by de Korannas uitgeroeid moeten worden, zyn trotschheid en luiheid. Met betrekking tot dezen ondeugden zyn de wegen Gods by dit volk ook wonderlyk geweest Aan het zitten der mannen voornamelyk by hunne „byeenkomsten“ - zy hebben liefst veldstoelen met eene rugleuning, die geheel agteroor ligt - kan men hunne hoogmoed met groote letters lezen. Waarop de arme, domme „streepkoppen“ eigentlyk trotsch zyn, is een raadsel. Op den Damara en Boschjesman zien zy met verachting neder. Zy maaken gaarne Boschjesmans - en Damarakinderen tot slaven groot.” (21)

(iii) Aangebore luiheid: „Het zwaarste werk dat de Korannas doet, is slapen. Zy slapen totdat zy vermoeid worden van slapen. Sommigen maken tot tydverdryf allerlei houten bakken, doch hoe lang er aan gewerkt word, daarop komt het niet aan. De vrouwen maken ook matjes voor haar eigen huizen en ook om te verruilen.”

Het is onbegrypelyk hoe de Korannas van zoo weinig melk leven kunnen. Zy mengen de melk met water en zout, soms alleen met water. Is de melk schaarsch, dan vermagerden zy zeer en eten dan dikwels voedsel van eenen aard dat zy daarvan sterven.” (22)

(20) Dr.H.Vedder: Die Voorgeschiedenis van S.W.A. blss. 206-7

(21) Die Kerkbode (1872)

bls. 173

(22) Ibid.

“ “

Mr. Sass wat jare onder hulle gewoon het, gee die volgende beskrywing hoe hulle die dag deurbring:

"Most of them did not milk their cows in the morning, because their rest would be disturbed by early rising. After a long night's sleep, they would stretch their hands to the warm ashes of the fire to light their pipes, and smoke for a few minutes, and when the heat of the sun increased they crawled to the nearest shade again to indulge in sleep. About noon the cattle returned from the fields to drink, when with great exertion they bestirred themselves to rise and milk them; they then drank as much of the milk as they could, after which they smoked and composed themselves to sleep till the coolness of the evening seemed to arouse them a little. This was their ordinary way of living, except when on journeys, for which they prepared by killing a sheep and eating as much of it as they were able to devour. They set then off, and were sometimes absent five or six days without tasting a morsel more. Like most of the savage tribes, if destitute of food, they tied a skin cord around them, which they draw tighter as they felt the attacks of hunger." (23)

(iv) Kleredrag: "Kleederen dragen de Korannas zeer gaarne; hoe mooyer en duurder, hoe beter. Wegent de armoede echter, waarin zy verkeeren, is hun ligchaam erbarmlyk bedekt. Hemden die niet aan stukken zyn, zal men zeer weinig vinden. De groote mannen dragen vellen of andere broeken en eenen "winterjas", ook gedurende de zomer. De jongere mannen zyn swakker gekleed, hebben misschien broeken, terwyl hun bovenlyf naakt is, of met hun karos omhangen. De kinderen zyn meest naakt, of met een voorkaros bedekt. Hoe de meeste vrouwen en jongere dochters gekleed zyn is onwelveeglyk te beschryven." (24)

(v) Godsdiens: Die Korannas was heidens. Behalwe sekere gewoontes en bygelowe het hulle nie een of ander vorm van godverering gehad nie. So skryf Norgarb in 1864:

(23) G.W.Stow: Op. cit. bls. 273.

(24) Die Kerkbode (1872) bls. 173.

"Omtrent godsdienst heb ik geene Godsvereering onder hen gevonden; gelyk ook dit als onder deze heidens niet existierend bekend is, maar alleen een stelsel om eene zedelyke verbetering onder hen te weeg te brengen: dewyl dengeenen die zich in de geselschap van die "Dorrees" - zooals zy zich noemen - wil laten opnemen, als verbindende plicht voorgehouden wordt: niet te stelen en zich door het eten van een haas of andere onreine dieren als tyger, wolf enz. niet te verontreinigen; en by desvallige verontreiniging geldt als reinigingsmiddel dat de zoodanige zyn ligchaam met roode klip besmeert; vier dagen afzonderlyk in een nieuw huis blyft en zich dan wast. By de aanneming moet de proseliet een beest geven tot eene maaltyd van welke, buiten hem niemand dan Dorrees mogen deelnemen. Als teken van zyne opname ontvangt hy een gedeelte kleine kerfjes op zyne bors". (25)

Samevatend kan ons met die beskrywing van Stow volstaan:

"The Korana, though superior to other Hottentot tribes in stature and muscular strength, were greatly inferior to them in moral character. Excessively vain and impudent, they had a great deal more effrontery than true bravery. To a love of plunder they joined an excess of idleness. All the work was done by women. The only time they shook off their apathy was when they were engaged in the chase, or cattle-lifting, or one of their dancing festivals. Capricious and insubordinate, they tolerated their chiefs, rather than obeyed them, each recognizing his own will as his only law. They were irreconcilable in their hatreds." (26)

-----oOo-----

(25) W.Norgarb - A.S.K. (13/9/1864) S.5 27/1

(26) G.W.Stow: Op. cit. bls. 273.

(B)/16

(B) DIE TOESTAND OP DIE NOORDELIKE GRENS EN DIE EERSTE KORANNA-
OORLOG (1869).

(a) Uitbreiding (Basters en blankes).

Reeds vroeg al het aan die Kaap 'n basterelement ontstaan. Namate die blankes se rassetrots ontwikkel het, het hulle begin neersien op die Basters, wat hulle sosiale stand begin verloor het. Teen die tweede helfte van die 18de eeu het die Basters tot 'n aparte ras ontwikkel en onder mekaar begin trou. Hulle was gewoonlik familieryk en sodoende het die Basterras gou vermeerder.

Die Basters het na die verste grense van die blanke-gemeenskap uitgewyk. Eers het hulle hul in die Onder-Bokkeveld gaan vestig; maar namate die blankes noordwaarts beweeg, het hulle na die Zakrivier getrek en daarvandaan na die Oranjerivier.

Onder leiding van die Kok- en die Barends-families het baie Basters langs die Oranje teen die einde van die 18de eeu, en in die begin van die 19de, na die teenswoordige Grikwaland-wes getrek en hulle aanvanklik by Klarwater gevestig onder invloed van die sendelinge, Anderson en Kramer. Die stroom het gedurig aangegroei sodat die meeste Basters langs die Oranje uiteindelik na Grikwaland-wes verhuis het. In 1825 was daar al tussen 2000 en 3000. (27)

Sedert 1813 word die Basters van Klarwater en omstreke die Grikwas genoem. Hulle het tot 'n aparte ras ontwikkel, nl. die Grikwas van Grikwaland-wes met Grikwastad as hoofsentrum. Die verdere geskiedenis van die Grikwas val buite ons bespreking.

Suid van die Oranje in die teenswoordige Klein-Namakwaland en Boesmanland het baie Basters agtergebly. Hulle was die pioniers van die Noordweste. Lank voor die blankes het hulle die gebied binnegedring, en by die vernaamste waterplekke in groepe saamgewoon. Gedurende die veertigerjare het die Rynse sendelinge onder hulle begin werk, bv. ^{by} Amendelboom in 1845, Schietfontein in 1847, Pella in 1849 en in Klein-Namakwaland. (28)

(27) J.S. Marais: The Cape Coloured People (1652-1937) bls. 36.

(28) Ibid. blss. 84-88.

In 1847 is die Oranje as noordwestelike grens van die Kaap kolonie verklaar. Die hele Noordweste het egter nog onder die magistraatsgebiede van Clanwilliam, Worcester en Beaufort-wes geval. In 1855 is die Regeringsetels nader na die grens geskuif toe resident-magistrate geplaas is by Kommaggas, Calvinia en Victoria-wes. (29)

As gevolg van die noordwaartse beweging van die blankes het die toestande vir die Basters later onuithoubaar geword. Hoewel die blankes hulle nog nie permanent in die Noordweste gevestig het nie, was hulle gewoon om jaarliks met hulle vee na daardie dele te trek. Sedert 1847 het die boere op groot skaal die Kareeberge en die gebied in die omgewing van Amandelboom begin binnedring. (30) Om die blankes nie aanstoot te gee nie, het die Siviele Kommissaris van Beaufort-wes in 1855 genoemde gebiede as „trekvelden“ verklaar. (31)

Tot ongeveer 1860 het die Bastergemeenskappe nog 'n redelike goeie bestaan gemaak, maar weens die toenemende blanke ^{im}migrasie het hulle begin agteruitgaan. Die gebied is later in plase opgemeet en aan die hoogste bieder verkoop. Die Basters was te swak om met die blankes te kompeteer en moes ander woongebiede gaan soek.

Gedurende die sestiger- en die sewentigerjare het die meeste Basters die omgewing van Amandelboom en Schietfontein verlaat, sodat die Rynse sendelinge hulle sendingwerk aldaar moes staak. (32) Hulle laaste toevlugsoord was die dele van Klein-Namakwaland voor die Oranjerivier.

In 1863 het die Rynse sendelinge by De Tuin onder die Basters begin werk, maar sedert 1866 het die blankes daardie gebied ook binnegedring. Die enigste uitweg vir die Basters was om oor die oranje te trek.

-
- (29) J.S.Marais: Op. cit. bls. 27
 (30) Ibid. bls. 85
 (31) Ibid. bls. 86
 (32) Ibid. bls. 87

In 1865/18

In 1865 het 'n aantal Basterfamilies hulle 150 myl noordwes van Upington op die rand van die Kalahari gaan vestig. In 1868 het ongeveer 90 families na Groot-Namakwaland verhuis. (33)

In 1870 was daar suid van die Oranje (behalwe in die Kleurling-reserwes in Klein-Namakwaland) nie meer Basters wat vaste woonplekke gehad het nie. Orals is hulle deur die blankes verdring, sodat hulle 'n swerwerslewe gevoer het in die gebiede waar hulle voorheen rustig gewoon het. So skryf Marais: "The last important Bastard settlement in the Bushmanland section had been broken up. The Government had all along carefully refrained from making any provisions - such as it had done in the case of Little Namaqualand - to discourage Boer encroachments on the Coloured settlements. The Boers knew quite well that left to themselves the Bastards were no match for them and the Bastards knew too: hence, rather than precipitate a quarrel by resisting Boer expansion, the Bastards quietly withdrew. They could only retain their hold on the land in communities. Forced into individual competition with the more wealthy, pushing and determined Boers, who, according to the experienced Special Commissioner for the Northern Border, could not bear to see a coloured man in any position but that of a servant, the Bastards threw up the sponge, almost without an effort." (34)

Die Noordwaartse beweging van die Basters en die blankes het gelei tot 'n botsing met die stamme langs die rivier: "The advance of the Bastards and the Boers to the Orange in the Bushmanland and Prieska regions led to the two Korana "wars" of 1869 and 1879." (35)

(33) Ibid.

blss. 88-89.

(34) J.S.Marais: Op. cit.

bls. 69

(35) Ibid.

bls. 90

(b) Die stamme langs die Noordwestelike grens.

Die Noordwestelike grens, die toneel van latere moeilikhede, het gestrek van Prieska tot onderkant Kakamas, 'n afstand van oor die tweehonderd myl. Ons sal kortliks nagaan watter stamme langs die Noordwestelike grens gewoon het om sodoende meer duidelikheid te kry oor die toestand wat gelei het tot die Eerste Koranna-oorlog.

(i) Die Namakwas: Wes van Kakamas het die Bondelswarts onder Abraham Christiaan gewoon. Sy gebied het van Pella noordwaarts gestrek tot by Warmbad (Nisbett's Bath). William Christiaan het sy vader in 1869 opgevolg. Die Bondelswarts het nie enige noemenswaardige moeilikhede veroorsaak nie en het in vrede met die Regering gelewe.

Ondergeskik aan die Bondelswarts was die Afrikaners onder Jacobus Afrikaner. Hulle het die gebied ten noorde van Angrabies en Skuitdrif bewoon, m.w.w. die gebied tussen die Bondelswarts en die Korannas.

Toe die Afrikaner-Hottentotte onder Jonker Afrikaner noordwaarts getrek het na Hereroland, het Jacobus Afrikaner en sy volgelinge hulle afgeskei en agtergebly. Hy en sy mense het 'n bestaan gemaak deur periodieke rooftogte teen die stamme in die Noordweste (Groot-Namakwaland) te onderneem; maar na die Bevrydingsoorlog van die Hereros kon hulle dit nie meer doen nie. Aangesien hulle moet lewê, het hulle nou begin om 'n rowersbestaan te voer. Die boere en Basters in Klein-Namakwaland voor die Oranje moes dit deeglik ontgeld. Deur hierdie soort lewensbestaan het hulle die vyandskap van die Kaapse Regering op hulle hals gehaal.

(ii) Die Korannas: Die digbegroeide eilande tussen Kakamas en Upington was die vesting van etlike Korannastamme. Die twee vernaamste stamme was die Karosdraers by Kakamas onder Kupido Pofadder en Jan Kupido, en die Katte by Olyvenhoutsdrift (Upington) onder Klaas Lukas. Tussen Pofadder en Lukas se mense het daar nog verskillende kleinere groepies op die eilande gewoon, bv. die Nouwange onder Willem Ruiters, die Hartbeeste onder

Piet Rooi en 'n ander groep onder Karel Ruiters.

Sedert 1864 het 'n sekere handelaar, mnr. Anderson, die Damaras van vuurwapens en ammunisie voorsien en hulle in die gebruik daarvan geoefen. Die gevolg hiervan was dat die Korannas, wat voorheen gewoon was om die Damaras te plunder, hulle nou suidwaarts gewend het en die Boesmanland-deel voor Kenhardt hulle roofgebied gemaak het. (36)

Dit was veral die mense van Jan Kupido, Piet Rooi, Karel en Willem Ruiters wat weens hulle rooftogte die lewe vir die boere en die Basters voor Kenhardt onveilig gemaak het.

(iii) Die Boesmans: Die Boesmans was vinnig aan die verdwyn. Op 10 Januarie 1862 het die Kaapse Regering vir L.Anthing opdrag gegee om na die Noordweste te vertrek ten einde die Boesmans te beskerm teen algehele uitroeiing en vernietiging. (37) Al Anthing se pogings om die Boesmans te beskerm en van ondergang te red het niks gehelp nie.

Die blankes en die Basters was in besit van die Boesmans se natuurlike jaggebiede en die kans om „uit die veld“ te lewe was nie meer daar nie. Slegs die grootste nood het hulle sover gebring om hulle aan die blankes of the Basters te verhuur. Hulle het voortdurend probeer om deur diewery 'n bestaan te maak as daar nie ander kans was nie: „It is difficult to make these people understand that the land over which they have roamed at large with the Gemsbok and the Hartebeest for years, can suddenly be claimed by farmers and private rights enforced.“ (38)

Die ondergang van die Boesmans was onvermydelik. Die wat nie vernietig is, of by die boere en Basters in diens getree het nie, het oor die Oranje na die onherbergsame Kalahari gevlug. Baie, egter, het hulle by die Korannas gevoeg en feitlik hulle slawe geword:

-
- (36) C.J.Strydom: Die verdediging van die Noordwestelike Grens. bls. 5
 (37) C.J.Strydom: Op. cit. blss. 6-7
 (38) Ibid. bls. 7

"It is a custom of all powerful tribes on the Northern Border to hold as many Bushmen as they are able to collect as bondsmen, or slaves and to employ them for hunting. In time of war the Bushmen are employed against the enemy of the tribe to which they are attached." (39)

Theal beskryf hulle toestand as volg: "The followers of Klaas Lukas as well as those of Pofadder had Bushmen living among them, who had a good cause of complaint against the colonial Government if they had known how to express it, in that the land occupied by their ancestors from time immemorial was being parcelled out and sold without any provision being made for them. They and the Korannas were hereditary enemies, but they were now reduced to such a condition that their only means of obtaining food by serving their pitiless foes as dogs and receiving such refuse as might be cast at them. The vast majority had perished, some few were still striving to live as their ancestors had done, though the game - their cattle - had nearly all been destroyed, and others had sunk to this most wretched condition." (40)

(iv) Die Kaffers: Baie van die Gaikas en die Xosas op die Oostelike Grens het na die Kolonie gevlug. By die Pramberge in die distrik Beaufort-wes het baie van hulle in groot getalle vergader. Die koloniste het later begin kla dat die Kaffers hulle moeilikheid gee. Gevolglik het die Regering hulle in 1855 na Schietfontein (Carnarvon) verplaas, waar 'n lokasie aan hulle toegeken is. (41)

Die Kaffers, net soos die Basters, het gou uit hulle grond geraak en op die Kroongronde rondgeswerf. Namate die kroongronde later aan die boere verhuur is, moes die Kaffers padgee en hulle het hul in die omgewing van Prieska gaan vestig. Die stelselmatige verdringing deur die boere het hulle vyandiggesind gemaak teenoor die Regering.

(39) C.J.Strydom: Op. cit.

bls. 7

(40) Theal: History of South Africa (1873-1884) Vol.11 bls. 31

(41) J.S.Marais: Op. cit.

bls. 87

In 1859 moes die magistraat van Beaufort-wes en die veldkornet die kaffers van die Kroongronde ^agan verdryf, maar hulle is albei vermoor. In 1868 het die Prieska-kaffers 18 ander Kaffers vermoor, omdat laasgenoemde die Regering goedgesind was. (42)

Die ontevrede seksie het later vir Donker Malgas as hulle kaptein gekies, oor die Oranje getrek en hulle op die suidwestelike grens van Grikwaland-wes gaan vestig, waar hulle baie moeilikhede veroorsaak het.

Samevattend beskryf Theal die stamme langs die noordwestelike grens as volg: "If the whole South Africa - possibly all the world-had been searched, a more utterly worthless collection of human beings could not have been got together than these ragamuffin vagabonds, who refused to submit to the restraints of law and order, and set the colonial Government at defiance." (43)

(c) Die verloop van die Oorlog.

Gedurende die sestigerjare het die toestande vir die boere en die Basters in Klein-Namakwaland en die Boesmanland voor die Grootrivier onuithoubaar geword, met die gevolg dat die Regering later verplig was om stappe te neem.

In 1868 is "The Northern Border Act" (wet No.27) gepasseer, waarvolgens 'n Spesiale Magistraatsdistrik in die lewe geroep is, insluitende die Afdelings: Namakwaland, Calvinia, Fraserburg, Victoria-wes en Hopetown. Kenhardt was die setel van die Spesiale Magistraat. Deur wet No.29 van dieselfde jaar is ook voorsiening gemaak vir 'n Spesiale Polisiemag vir die verdediging van die noordwestelike grens. Die Hoofkwartiere van die grenswag was ook op Kenhardt. Die grenswag het bestaan uit 50 man onder Inspekteur Wright. Mnr. M.J.Jackson was die eerste Spesiale Magistraat.

Op pad na Kenhardt het Jackson al berigte ontvang van diefstalle deur die Korannas gepleeg. Die Korannas het selfs tot in die buurte van Fraserburg deurgedring.

(42) C.J.Strydom: Op. cit.

blss. 5-6

(43) Theal: Op. cit.

bls. 32

Jackson en Wright het gou besef dat hulle magteloos teen die Korannas was. Jackson het g'n mag gehad om mense te kommandeer nie, hy moes maar staatmaak op vrywilligers wat moeilik was om te kry. Die grenswag van 50 man was skaars voldoende om die grens te beskerm en gevolglik het hy die plan om die Korannas uit die eilande te verdryf voorlopig eers laat vaar. Hy het dadelik die Koloniale Sekretaris in kennis gestel dat 'n kommando van ten minste 400 man nodig sou wees om die Korannas uit die eilande te verdryf.

Volgens skatting sou daar ongeveer 450 gewapende Korannas gewees het. Hulle het ook suspisie teen Klaas Lukas gehad, hoewel hy egter nie die wapens opgeneem het nie. Pofadder was die Regering goedgesind en hy is van ammunisie voorsien om hom teen Piet Rooi en Jan Kupido te verdedig. Sy onderdane het egter op groot skaal by die vyand gaan aansluit, sodat hy maar op ongeveer 80 man kon reken.

Terwyl Jackson op versterkings gewag het, het hy in die tussentyd die beste van die saak gemaak. Strooptogte het onophoudelik voortgeduur. Af en toe het die grenswag slaags geraak met die Korannas, maar telkens het hulle die eilande in veiligheid bereik met hulle buit. Pofadder het darem daarin geslaag om vir Willem Ruiters te vang en hom aan Jackson uit te lewer. (44)

In Junie het sir Walter Currie by Kenhardt aangekom met die „Frontier Armed and Mounted Police" (F.A.M.P.) en 'n afdeling van die „Royal Artillery" met 'n Armstrong kanon. Currie wou nie teen die vyand optrek voordat hy nie 'n mag van 500 bymekaar het om die polisie te help nie.

Hy het gevolglik 210 goed geoefende polisiemanne (blankes) met Snider-gewere bewapen, 400 berede boere en Basters en 100 Gaikas onder sy beheer gekry. Met hierdie mag het Currie teen die einde van Junie die vyand uitmekaar geja en baie doodgeskiet.

Hoewel hy baie vee en waens afgeneem het, was dit onmoontlik om die Korannas uit die digbeboste eilande te verjaag.

Die Korannas is nou in klein groepies verdeel en Currie het ingesien dat hy nie die kans sal kry om met die vyand op die oop veld slaags te raak nie. Daar die F.A.M.Polisie se dienste elders nodig was, is Currie met sy afdeling uit die Noordweste teruggetrek. Jackson is agtergelaat om verder met die vyand af te reken. Currie het gemeen dat die terugtrekking van die polisiemag die Korannas sou aanmoedig om weer bymekaar te kom sodat Jackson 'n kans teen hulle kon kry.

Die korannas het egter nie weer bymekaar gekom nie en Jackson het hulle nou tot oorgawe gedwing deur hulle te isoleer en hulle ammunisie- en kosvoorrade af te sny:-

(i) Hy het nou druk op Klaas Lukas uitgeoefen om definitief te toon dat hy die Regering goedgesind was, deur te sorg dat die vyand nie van sy mense kos of ammunisie kry nie en dat hy die leiers moet probeer vang.

(ii) Ook Waterboer in Grikwaland-wes is gewaarsku om te sorg dat sy onderdane nie die vyand van kos of ammunisie moet voorsien nie.

(iii) Van die koloniale kant kon die vyand ook nie provisie kry nie, want die suidelike oewer van die rivier is deur sterk patrollies bewaak.

Die Regering het aan Klaas Lukas 'n prys belowe as hy die leiers van die vyandiggesinde Korannas vang en uitlewer. Op verraderlike wyse het hy vir Piet Rooi, Jan Kupido en Karel Ruiters na hom genooi, gevange geneem en aan Jackson op Kenhardt uitgelewer. Die meeste van hulle volgelinge het hul oorgegee, party het na Groot-Namakwaland gevlug.

Karel Ruiters het egter daarin geslaag om aan Klaas Lukas te ontsnap. Hy en ongeveer 100 van sy volgelinge was dus nog op vrye voet. Die gevaar was nou oor, die troepe is langsaamhand verminder en die boere en die Basters is geleidelik ontslaan. Die oorlog het egter nog voortgeduur totdat Karel Ruiters en sy volgelinge deur honger gedwing is om in te gee. Sommige het na Groot-Namakwaland gevlug en andere na die Korannas langs die Vaal.

Met behulp van Klaas Lukas is Ruiters weer gevang en so het die oorlog in Februarie 1870 op 'n end gekom.

(d) Die Grensreëling.

Die Korannas wat nie doodgeskiet is, of gevlug het nie, het by Lukas en Pofadder aangesluit. Genoemde twee kapteins het in vrede met die Regering gelewe en na die oorlog is met hulle en ander stamme verdrae gesluit om die vrede en orde op die grens te verseker.

(i) Verdrae met Lukas en Pofadder.

Lukas en Pofadder is erken as die enigste twee kapteins van die Korannas. Hulle aanspraak op die gebied langs die noordelike oewer van die rivier van Augrabies in die weste, tot aan die grens van Grikwaland-wes in die ooste, is erken en hierna Korannaland genoem. Die suidelike deel, Benede-Korannaland, het aan Pofadder behoort; en die noordelike deel, Bo-Korannaland, het aan Klaas Lukas behoort. Die noordelike grens van Korannaland is nie bepaal nie, maar die mees noordelike standhoudende stroom van die Oranje sou die suidelike grens wees.

Elk van die twee kapteins het 'n jaarlikse subsidie asook ammunisie (100 lbs. kruit en 400 lbs. lood) ontvang, waardeur hulle hul verbind het om hulle bes te doen om wet en orde op die Noordelike Grens te handhaaf.

Klaas Lukas het beeste ter waarde van £300 ontvang vir die uitlewering van Piet Rooi en Jan Kupido, en £150 virdie uitlewering van Karel Ruiters, maar hy moes die helfte aan Pofadder afstaan.

Piet Rooi, Karel Ruiters en Jan Kupido is na Robbeneiland gestuur. (45)

(ii) Verdrag met Willem Christiaan.

In 1869 het die Regering met Willem Christiaan, kaptein van die Bondelswarts, 'n verdrag gesluit, waarvolgens hy 'n jaarlikse subsidie van £50 en ammunisie ontvang het om die vrede en orde op die grens te bewaar.

Jacobus Afrikaner het aanspraak gemaak op die stuk grond tussen Augrabies en Skuitdrif en dit het later geblyk dat Willem Christiaan te swak was om die orde op die grens te handhaaf.

(C) DIE TWEDE KORANNA-OORLOG (1878 - 1879).

(a) Die Oorsake:

Vir ongeveer tien jaar het die Korannas hulle stil gedra. Volgens die Verdrag van 1869 na die Eerste Koranna-oorlog moes die Korannas die eilande ontruim. Teen 1878 het hulle egter in groot getalle op die eilande versamel en weer met hulle strooptogte begin. Pofadder se mense het begin om die Basters se vee te steel en hy het versuim om die diewe uit te lewer. Die Regering het gedink dat die polisie voldoende is om die orde te herstel.

'n Gees van opstandigheid het egter onder die Korannas begin posvat as gevolg van die gebeure op die Oosgrens van die Kolonie. In 1878 het die Galeka-oorlog uitgebreek en Kreli het probeer om die inboorlingstamme teen die Regering op te maak deur allerhande leuenberigte van sy kragtige oorwinnings te versprei. Dit wil voorkom asof daar 'n algemene verstandhouding onder die naturelle van die Oostelike Provinsie en die kleurlinge van die Noordweste was om te verenig en die witman in die see te ja. (46)

Daar was reeds verskillende ontevrede elemente op die noordwestelike grens. In Grikwaland-wes was 'n klomp opstandige Grikwas onder Gamka Pienaar (Windwaai). Op die suidwestelike grens van Grikwaland-wes was die klomp Gaikas onder Donker Malgas wat 'n griet teen die Regering gehad het, omdat hulle van die kroongronde verdryf is. Die grootste gros van die Korannas kon hulle neerlaag van 1869 nog nie vergeet nie. In Klein-Namakwaland het die Bondelswarts dit moeilik gevind om vir Jacobus Afrikaner en sy mense in bedwang te hou.

Die moeilikheid het die eerste in Grikwaland-wes begin. Die Grikwas het in opstand gekom en die kaffers het hulle ook ingemeng.

Toe kol. Lanyon egter vir hulle die wêreld te warm maak, het Gamka Pienaar en Donker Malgas met hulle volgelinge oor die grens in Klaas Lukas se gebied gevlug.

Volgens die Verdrag met die Regering het Lukas onder verpligting gestaan om sy grense teen diewe en opstandelinge te beskerm. Lukas het egter gemene saak met die vyand gemaak en stelery het op 'n groot skaal begin.

Die vernaamste beskuldigings teen Lukas was die volgende:-

- (i) Hy het versuim om die diewe uit te lewer.
- (ii) Hy het geen stappe geneem om sy grens teen die Grikwa-rebelle en die kaffers te beskerm nie.
- (iii) Gamka Pienaar was sy persoonlike vriend met wie hy geheime planne teen die Regering gesmee het.
- (iv) Hy het sy mense bewapen.

Lukas was dus direk verantwoordelik vir die oorlog en dit word ook genoem die „Oorlog van Klaas Lukas.“

(b) Die verloop van die Oorlog.

(1) Die eerste fase.

Uit 'n militêre oogpunt beskou, het die verskillende rowerbendes nie veel beteken nie, as dit nie was dat hulle so 'n uiters moeilike posisie beklee het nie: „They had their strongholds on the islands in the Orange River, but moved about from one place to another, and when they were found could nearly always elude an attack upon them. In the last extremity they could usually retreat into the Kalahari desert where they were almost safe from pursuit.“ (47)

Besliste optrede van die Regering sou ook die saak in die kiem gesmoor het. Toe dit blyk dat die polisie nie die toestand onder beheer kon kry nie, is kaptein Joseph Sissison in Mei 1878 met 'n berede mag van 100 man na die grens gestuur. Sake het nou 'n ernstige wending begin neem. Dit was duidelik dat Lukas geheime oorlogsplanne gehad het. Lukas se mense het op 'n groot

skaal begin steel en 'n dreigende houding begin aanneem, sodat die Basters en die enkele blankes uit Korannaland na die Kolonie gevlug het. Ook eerw. Schröder het hom nie meer veilig gevoel nie en moes Olyvenhoutsdrift verlaat.

Hoewel Lukas hom al verskeie male skuldig gemaak het aan verbreking van die Verdrag en hy sterk onder verdenking gestaan het, het die Regering nog nie teen hom opgetree nie. Eerw. Schröder, wat nie kon ^gol dat Lukas kwade bedoelings gehad het nie, het altyd gunstige verslae oor hom aan die magistraat van Kenhardt gestuur.

Om bewys te lewer van sy goeie gesindheid moes hy die diewe vang en uitlewer. Dit het hy nog altyd versuim om te doen. In die begin van Julie is Kaptein Walters na die grens gestuur om die diewe te gaan opspoor. Hy het 'n beroep gedoen om vrywilligers. Slegs een Koranna en een Damara het hulle dienste aangebied! Op die 12de Julie het Walters daarin geslaag om 113 rowers te vang, insluitende 70 kaffers wat op weg was om hulle by Lukas te voeg. Al hulle besittings, 2624 beeste en enige duisende skape, is afgeneem. (48)

Lukas het nou bang geword. Sondag, die 14de, het hy ~~die~~ Olyvenhoutsdrift verlaat en ongeveer 12 myl laeraf na die eilande gevlug.

Donderdag, die 18de, het majoor Nesbitt met 250 man by Olyvenhoutsdrift aangekom. Die volgende dag is hy oor die rivier. Nadat alle pogings om met Lukas te onderhandel, misluk het, is hy weer oor die rivier en omtrent vier uur te perd laeraf by Rietfontein sy kamp gaan opslaan om op verdere instruksies te wag.

Lukas se mag word nou op 300-400 geskat, bestaande uit Korannas, Grikwas, Kaffers, Boesmans en 'n gedeelte van Pofadder se mense. (49)

(48) Schröder - A.S.K. (16/7/1878)

S. 5 171/1

(49) Ibid. (9/8/1878)

Ibid.

Aan die begin van September het kol. Zachary Bayly en luit. Jones met versterkings by Kenhardt aangekom en omtrent 'n maand later het die „Capetown volunteer artillery" gevolg. (50)

Majoor Nesbitt was Spesiale Magistraat en hoof van die troepe. Die betrekking was nie alleen te veel vir een man nie, maar daarby was majoor Nesbitt ook uiters ongeskik vir sy taak. Hy was sieklik en verslaaf aan drank. Herw. Schröder skryf: „Of er nu met ernst zal gewerk worden, moeten wy met geduld afwachten. In twee maanden tyd is er slechts aan die Noordelyke Grens Goewermentsgeld gemorsd. Majoor Nesbitt is in elk opzicht een beklagenswaardige man; doch ik zwyg liever over politieke aangeleentheden en laten anderen zulks over." (51)

Die Regering het gemeen dat alles binne drie maande sou oor wees, want hulle het vrywilligers gevra om net vir drie maande diens te doen. Na drie maande is daar feitlik nog niks gedoen nie. Tot dusver was dit nog net 'n „bok- en skaap oorlog" - stelery het onophoudelik voortgeduur, selfs die diere van die militêre word gesteel: Dit het die Regering reeds duisende ponde gekos en spekulante het hande vol geld gemaak. (52)

Aanvanklik was die vyand nie sterk nie, tussen 300 en 400 man en daarby sleg bewapen. Dit was in die winter en die weersomstandighede was gunstig. Met 'n goed bewapende mag van 200 man en kanonne het Nesbitt geweier om die vyand aan te val.

Van die gunstige omstandighede is nie gebruik gemaak nie. Intussen is die vyand se posisie aansienlik versterk. In die begin van November het Gamka Pienaar en Donker Malgas met hulle volgelingen by Lukas aangesluit, sodat die vyand nou 700-800 man sterk was en in besit van 300-400 gewere.

Majoor Nesbitt het nou besef dat die vyand te sterk was en gevolglik het hy die plan om hulle aan te val heeltemal laat vaar. Hy het die Boere-en Basterkommando's by Rietfontein en Brakfontein

(50) Theal: Op. cit. bls. 33

(51) Schröder - A.S.K. (18/9/1878) S.5 171/1

(52) Ibid. (13/11/1878) Ibid.

naby die rivier agtergelaat. Hy en kaptein Sissison is terug na Kenhardt. Ook die kanonne is teruggestuur na Kenhardt.

Op hierdie stadium was die boere en die Basters al moedeloos en hulle het nie geweet waarheen hulle moes vlug nie. Na vyf maande van geldverkwisting was daar nog niks uitgevoer nie en die hele gebied suid van die Oranje was net so onveilig soos nege jaar gelede! (53)

(ii) Jackson weer terug op die noordwestelike grens.

In Nov. is Edward Judge as Spesiale Kommissaris na Kenhardt gestuur. Hy het verskeie aanbevelings gedoen, maar hy kon nie 'n plan aan die hand gee om die vyandelikhede spoedig te beëindig nie. Kaptein Sissison is nou met sy berede mag by Kenhardt gestasioneer, terwyl kapt. Jones met 'n klompie vrywilligers en Basters by Olyvenhoutsdrift geplaas is om die gebied gereeld te patroleer.

Na ses maande van „wegkruipertjie speel" met die vyand was daar nog niks gedoen nie en dit het die Korannas aangemoedig sodat Lukas uit alle oorde versterkings gekry het. Aangesien Judge ook nie iets kon uitrig nie, is hy deur Jackson, wat die vorige oorlog deurgemaak het en goed bekend was met die toestande, vervang as Spesiale Kommissaris.

Op die 17de Desember 1878 het mnr. Jackson op Kenhardt aangekom. (54) Die omstandighede was nou baie moeiliker. Die somerhitte het krygsoperasies haas onmoontlik gemaak en die rivier begin gedurende Desembermaand vol word.

Jackson het alles in 'n hopelose toestand van verwarring aangetref. Die boere en Basters is nie gereeld betaal nie en hulle was besig om die veld te verlaat. Deur hulle dadelik te betaal en die lone te verhoog, het hy darem daarin geslaag om 'n klompie oor te haal om aan te bly, sodat hy oor 'n mag van 293 beskik het.

(53) Schröder - A.S.K. (13/11/1878) S.5 171/1

(54) C.J.Strydom: Op. cit. bls. 24

Dit was egter onvoldoende om die grens van 200 myl te bewaak en ook nog aanvallend op te tree. Hy het die Regering dus versoek om dadelik hulp te stuur, terwyl hy self onvermoeid probeer om vrywilligers op die been te bring. (55)

Op Kenhardt was die Kommissariaatkantore ook in 'n warboel. Behalwe majoor Nesbitt was nog baie ander offisiere verslaaf aan drank waardeur daat 'n algehele verslapping in die diens ontstaan het. Melbourne, die hoof van die kommissariaat, het buitensporige pryse vir voedsel en ander voorrade betaal. Die boeke en rekenings was hopeloos deurmekaar. So skryf Jackson: "Thousands of pounds appear to have been recklessly spent and the commissariat books are not kept in the condition to show whether the expenditure has been just and proper." (56)

Jackson het dadelik begin om/dinge te organiseer. Hy het van die onbefoegde offisiere ontslaan. Kapt. Sissison het Melbourne se plek in die kantore op Kenhardt ingeneem en die bekwame en energieke kapt. Maclean is na die grens gestuur.

Kort na sy aankoms het Jackson probeer om persoonlik 'n onderhoud met Lukas te hê. Alle pogings het egter misluk. Die Korannas was nou verenig en hulle het hul baie sterk gevoel. Aangemoedig deur die swakke optrede van die Regering het die inboorlinge op die grens orals gedreig om die kolonie binne te val. So bly het die Afrikaners en enige Namakwa-Hottentotte op die punt gestaan om die kolonie binne te val, sodra die koloniale troepe oor die rivier sou gaan. In die omgewing van Prieska het die Kaffers ook gedreig om 'n inval te waag.

Die moeilikheid het dan ook die eerste by Prieska begin. Op die 17de Desember het die Kaffers 'n aanval op Skalksput gemaak en 35 beeste en 1000 skape gebuit. (57) Luit. Jones is met omtrent 50 man daarheen gestuur om met behulp van vrywilligers die beste van die saak te maak. Hulle kon nie veel teen die Kaffers uitrig nie en die boere is aangeraai om laer te trek en hulself te verdedig.

(55) G.J.Strydom: Op. cit.

bls. 25

(56) Ibid.

bls. 29

(57) Ibid.

bls. 26

Weens onvoldoende manskappe kon Jackson niks anders doen nie as om die grens na die beste van sy vermoë te verdedig. Af en toe het skermutselings met patrollies plaasgevind.

Pofadder het nog altyd voorgegee dat hy aan die kant van die Regering was, maar dit was net 'n slim plan om ammunisie in die hande te kry. Toe hy egter inسته van 100 lbs. kruit en 400 lbs. lood net 5 lbs. en vier stafies lood kry, het hy teen die einde van Februarie ook by Lukas aangesluit. (58)

Willem Christiaan, hoof van die Bondelswarts, was bereid om die Regering te help, maar Jackson was bang om hom ammunisie te gee. Hy het hom egter aan 'n lyntjie gehou om sover moontlik die Regering te help deur hom skietgoed te belowe. Willem kon egter nie die Afrikaners onder Jacobus Afrikaner weerhou van die kolonie in te val nie. Dit skyn of die Afrikaners teen die begin van Maart 'n strooptog in die rigting van Pella onderneem het en 200 beeste van 'n sekere mnr. Eyssen geroof het. (59)

Onder al die moeilikhede het Jackson daarin geslaag om 'n mag van omtrent 600 man op die been te bring. Teen die middel van Maart was hy gereed om 'n aanval te maak. Eerw. Schröder het 'n skuit gebou om die troepe oor die rivier te vervoer. Die droogte was egter straf, sodat die troepe met baie moeilikhede te kampe gehad het, bv. om weiding te vind vir die perde en trekdier.

Jackson se aanvalsplan was om met 'n mag van ongeveer 600 man en twee kanonne by Neus deur die rivier te gaan om sodoende die Korannas van die Afrikaners en die Bondelswarts te skei. Die Korannas moes dan al voor die troepe uit gejaag word in die rigting van Grikwaland-wes, waar die troepe van daardie oord die vlugtelingen voor sou keer om te verhoed dat hulle na die Langberge vlug. Die orige troepe sou op die suidelike oewer van die rivier bly om die kolonie te beskerm teen 'n moontlike inval agter die vervolgers se rug. As hierdie plan uitgevoer word, sou die vyand ook afgesny wees van die provisiestasies wat hulle volgens berigte in die Kalahari opgerig het met die doel om daarop terug te val as hulle

(58) Schröder - A.S.K. (27/2/1879) S.5 171/1.

(59) G.J.Strydom: Op. cit.

bls. 28

uit die/33

uit die eilande verdryf word. (60)

(iii) Sir Thomas Upington persoonlik op die
noordwestelike grens.

In die tussentyd het die opposisie in die Parlement blykbaar van die toestand op die noordwestelike grens gebruik gemaak om politieke munt te slaan. Die pers het die Sprigg-ministerie aangeval en alle moontlike bewyse van pligsversuim en geldverkwisting aan die kaak gestel. Sir Gordon Sprigg het persoonlik aan Jackson geskryf om verslag te doen van die hele toestand, sodat hy die publiek kon gerusstel. In 'n privaat brief het Jackson verslag gegee van die ware toestand van sake. (61)

Ten einde die populariteit van die Regering te probeer red in weerwil van die wanbestuur en geldverkwisting op die noordelike grens gedurende die dienstyf van majoor Nesbitt, is besluit om sir Thomas Upington, die Prokureur-Generaal, na die grens te stuur om persoonlik toestande te besigtig. Die oorlog was nou al byna nege maande aan die gang en daar was nog feitlik niks gedoen nie: "The disturbance was costing the colony £10,000 a month, and no advance was being made towards ending it." (62)

Jackson het 'n baie moeilike taak gehad en onder omstandighede kon hy nie gouer dinge agtermekaar kry nie. Toe hy na drie maande op die punt gestaan het om die operasies te begin, het Upington op die toneel verskyn.

Uit die staanspoor het Upington begin fout vind. Dit het langer geduur as wat Jackson gemeen het om die troepe bymekaar en in gereedheid te bring. Upington het begin moeilik word want alles het te stadig gegaan na sy sin.

Na 'n reis van enige dae het die konvooi die Oranjerivier by Neus bereik. Die troepe is dadelik met die skuit wat eerw. Schroder gebou het, oor die rivier vervoer. Op die 5de April

(60) C.J.Strydoms Op. cit. bls. 31

(61) Ibid. bls. 29

(62) Theal: Op. cit. bls. 34

was al die troepe aan die anderkant. Toe alles in gereedheid gebring was om teen die vyand op te ruk, het Upington skielik teen Jackson losgebars en hom van lafhartigheid en wanbestuur beskuldig. Laasgenoemde het van die begin af gevoel dat Upington hom met minagting en voorbedagte beledigings behandel het. Gevolglik het hy sy bedanking ingestuur.

Die rede vir Upington se optrede is maklik te verklaar. Iemand moes die skuld dra vir die wanbestuur op die noordwestelike grens. Die werklike skuldige persoon was majoor Nesbitt. Maar om die skuld op hom te laai, sou die Regering nie vrywaar van pligsversuim nie. Dit sou 'n beter politieke kleur gee as 'n hooggeplaatste persoon na die verafgeleë grens gaan om sake self in orde te bring, as wanneer die publiek moes agterkom dat dit alles die werk van Jackson was.

(iv) Hoe die operasies verloop het.

Sir Thomas Upington het ingesien dat dit te veel was vir die Speciale Kommissaris om ook aan die hoof van die troepe te staan. Hy het gevolglik wyslik gehandel om die twee funksies te skei. Mnr. J.H.Scott is aangestel as Speciale Kommissaris en kaptein MacTaggart as hoof van die troepe.

Behalwe 50 man wat onder luit. Breda op die suidelike oewer agtergebly het, het die hele mag teen die vyand opgeruk. Op 7 April het die eerste botsing plaasgevind en sonder moeite het die troepe Skanskopeiland beset. Die volgende dag is die vyand halsoorkop uit Kuwido-eiland verjaag. Daarna is Piet Rooi se eiland beset. Op die 10de het hulle met die vyand regoor Bloukop slaags geraak. Na elke botsing het 'n klomp van die vyand in die slag gebly en hulle moes ook baie van hulle beeste en perde agterlaat. Op die 22ste is 'n gekombineerde aanval gemaak op Blaauw-kopeiland naby Keboes. Eers op die 27ste is die vyand in 'n stormaanval verdryf. Dit was die laaste verenigde weerstand.

Nadat die hoofmag van die vyand verslaan is, kon hulle die eilande nie meer hou nie. Hulle het nou in klein groepies verdeel en die stryd het in 'n guerilla-oorlog ontaard.

Die agtervolging en verdrywing van die vyand uit die eilande was nie 'n maklike taak nie. Hulle het hul hardnekkig verdedig. Die diggeboste eilande en die verskillende strome het grootskaalse operasies onmoontlik gemaak. Die agtervolging deur die koloniale troepe was ewe hardnekkig en gedetermineerd. Kaptein Maclean het gedurig op die vyand se hakke gebly. Hulle is van die een eiland na die ander geja, sodat hulle later in verskillende rigtings mit die eilande moes vlug.

Dit het ongeveer 'n maand geneem om die vyand uit die eilande te verdryf. Die leiers met die oorblyfsels van hulle volgelinge was nog op vrye voet. Dit was 'n moeilike taak om die vlugtelinge op te spoor. Daar kon nie weer halwe werk gedoen word nie. Kaptein Maclean was egter die regte man vir die soort werk en hy het uitstekende dienste gelewer. (63)

Jacobus Afrikaner:

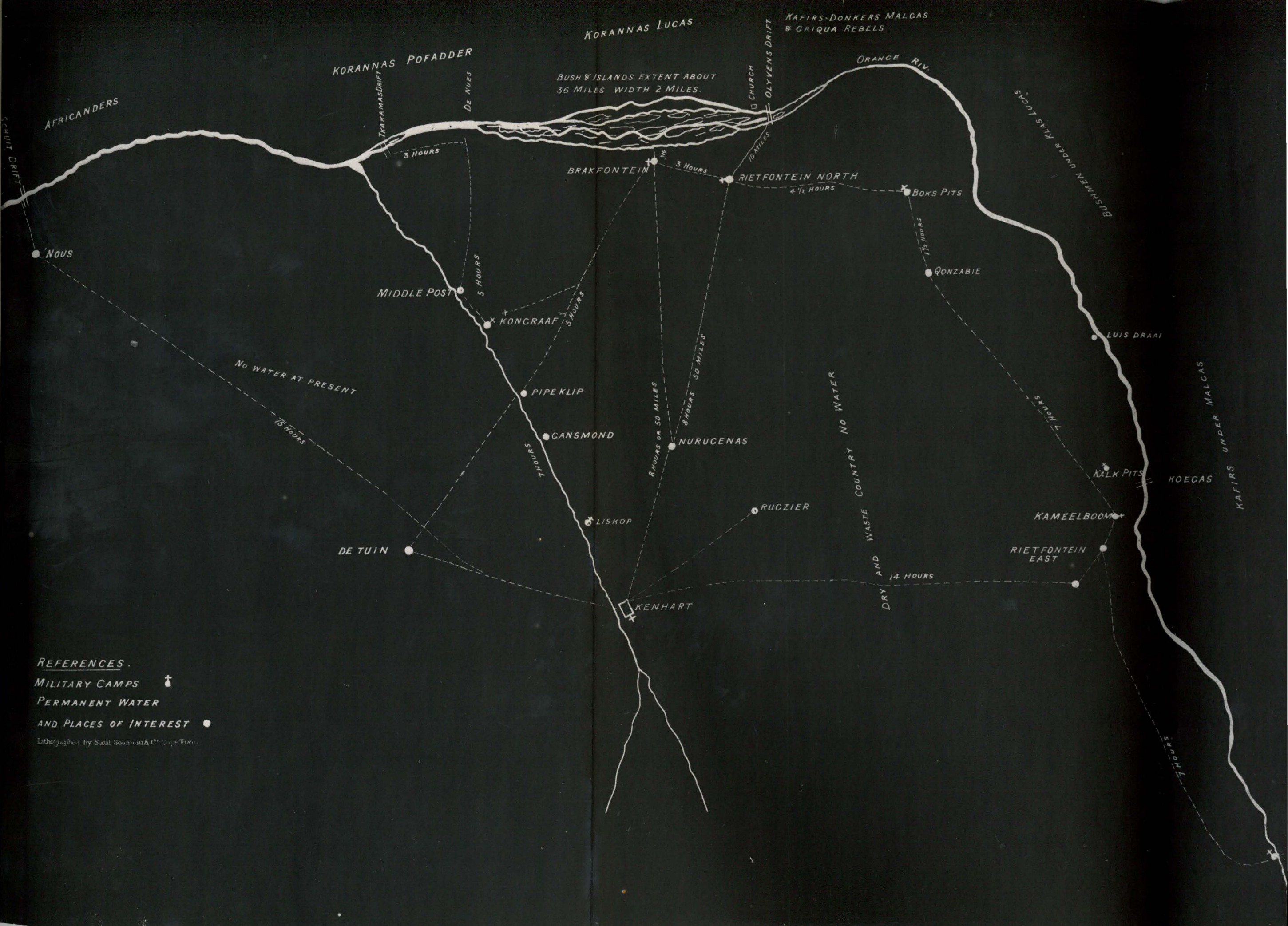
Willem Christiaan kon niks teen Afrikaner uitrig nie en gevolglik het hy vir kaptein MacTaggart verlof gegee om sy gebied binne te trek om met laasgenoemde af te reken. Toe die koloniale troepe in oormag opruk, het Jacobus dit raadsaam geag om hom aan Willem Christiaan oor te gee in Junie 1879. Met groot moeite en teësin het Willem eindelik vir Jacobus Afrikaner uitgelewer.

Lukas Pofadder:

Nadat die hoofmag van die vyand verbreek is, het kaptein MacTaggart sy kamp laeraf verskuif na Kakamas om met Pofadder af te reken. Toe hy egter daar kom, het hy alles verlate gevind. Pofadder het na Namakwaland gevlug om te gaan hulp soek by Jacobus Afrikaner. Toe hy hoor dat Afrikaner gevang en uitgelewer is, het hy die Kalahari in gevlug. Kaptein Maclean het hom agternagesit en op 1 Julie met al sy volgelinge onverwags betrap en gevang.

Gamka Pienaar:

Reeds vroeg in die stryd het Gamka Pienaar met ongeveer 50 ruiters die eilande verlaat en in die rigting van Grikwaland-wes gevlug.

REFERENCES.

MILITARY CAMPS +

PERMANENT WATER ●

AND PLACES OF INTEREST ●

Lithographed by Saul Solomon & Co. Cape Town.

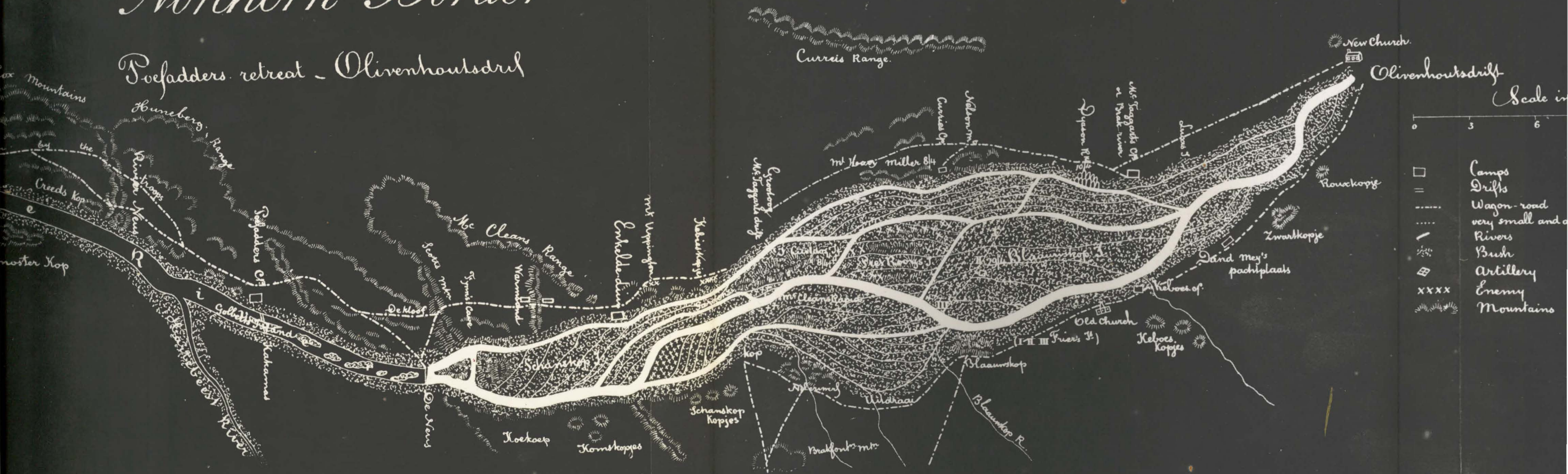

- I Naughton. I.
- II Schanskop. I.
- III Curido. I.
- IV Piet Rooy's. I.
- V Blaauwskop. I.

Map of the Seat of War on the Northern Border

Toefadders retreat - Olivenhoutsdrif

All these Islands are intersected by streams. It is all dense bush at many places not penetrable. Outside the Islands is also at most places dense bush full with occasional streams. The outside stream on the north is seldom dry. At most places we had to cross by boat.

Op die 22ste Junie is hy egter met sy volgelinge op die wesgrens van Grikwaland-wes deur Kaptein George Back gevang.

Donker Malgas:

Teen die einde van Junie is die hoofmag van die vyand verbrekkel. Lukas het ook in die rigting van Namakwaland gevlug om te gaan hulp soek. Donker Malgas is versoek om die eilande so lank moontlik te hou en dan ook in die rigting van Namakwaland te vlug. Toe die posisie dus vir hom onuithoubaar word, het hy in die rigting van die Kalahari laat spat. Kaptein Maclean het hom opgespoor en uiteindelik in so 'n posisie gedryf dat hy nie kon ontsnap nie. Toe Malgas hom teësit, is hy doodgeskiet en sy volgelinge gevang.

Klaas Lukas:

Klaas Lukas met sewe van sy volgelinge was nog op vrye voet. 'n Sekere Gert Louw het hom op die wesgrens van die Kalahari gevang en aan luit. Dorrington oorhandig. So het die laaste en die vernaamste Koranna-oorlog geëindig! (64)

(c) Die grensreëling.

(1) Die gebied van die Afrikaners:

Die Afrikaners was ondergeskik aan die Bondelswarts, maar Willem Christiaan was nie in staat om die Afrikaners onder Jacobus Afrikaner in bedwang te hou en orde op die grens te handhaaf nie. Om toekomstige moeilikhede te voorkom, het Willem Christiaan op die 12de Februarie 1880 'n dokument onderteken waarvolgens hy afstand doen van die hele gebied van Jacobus Afrikaner. Hy gee alle selfbeskikkingsreg prys, en laat die hele saak in die hande van die koloniale Regering. Die Kaapse Regering sou die reg hê om te enige tyd die gebied te annekseer en mag in die tussentyd beheer uitoefen om die orde op die grens te handhaaf.

Aangesien die Regering die koloniale grense nie wou uitbrei nie, is die gebied nie annekseer nie. Die Bondelswarts kon die grond gebruik maar toekenning van plase moes deur die Goewerneur goedgekeur word.

'n Afdeling van die polisie is op Kakamas gestasioneer vanwaar hulle 'n oog kon hou oor Benede-Korannaland en die gebied van die Afrikaners. (65)

(ii) Instroming van Basters in Korannaland.

Na die oorlog is die gebied van Lukas en Pofadder gekonfiskeer. Om 'n herhaling van die vorige moeilikhede te voorkom, moes in Korannaland 'n bufferstaat opgerig word om te dien as 'n lewendige muur tussen die kolonie en die inboorlingstamme. Die oorspronklike plan was om die gebied deur Fingoes te laat bewoon. 'n Fingoe-kommissie het die streek ook werklik gaan besoek, maar ongeskik verklaar vir Fingoes en so het die plan doodgeloop.

Reeds voor die oorlog het die Basters as onderdane van Lukas en Pofadder hulle in groot getalle in Korannaland gevestig, en sodra die moeilikhede oor was, het hulle weer teruggekeer.

Na die Regering het die Basters die eerste aanspraak op die verowerde gebied gehad. Dit sou uiters onbillik en onregverdig teenoor die Basters gewees het as hulle aansprake nie erken was nie.

Die Basters was die pioniers van die Noordweste en hulle het baie gedoen om die land bewoonbaar te maak; maar in kompetisie met die blankes kon hulle nie bestaan nie en het uit hulle grond geraak. Daar moes dus vir die rondswerwende Basters voorsiening gemaak word.

Gedurende die oorlog het die Basters uitstekende dienste gelewer. Baie het vrywillig gehelp en die Regering het aan hulle grond belowe.

Mnr. Scott het die Regering oorgehaal om alleen aan die Basters en ander betroubare persone, wat hulle met die Basters kan vereenselwig, grond toe te ken. Aan blankes moes nie grond in Korannaland gegee word nie, omdat hulle nie die gewenste settelaars sou wees nie. Scott was die mening toegedaan dat die grensburgers te rusteloos was, dat hulle dieper en dieper die land sou intrek en sodoende die Regering meer verpligtings op die hals sou haal:

„The material, superior in many respects to that used, as it is, has too much independence and push about“ (66) Die Basters daarteen is rustig en maklik om onder beheer te hou.

Gevollik is in Korannaland 'n selfregerende Bastergemeenskap gestig onder toesig van 'n verteenwoordiger van die Kaapse Regering, nl. die Spesiale Kommissaris van Kenhardt. 'n Komitee van beheer is in die lewe geroep: „Het bestuur des lands bestaat uit 7 kommissieleden, alle drie jaren door de burgers te worden verkozen en drie veldkornetten. Het bestuur vergadert alle drie maanden onder voorzitterschap van de Specialen Kommissaris. De burgerlyke inkomsten bestaan uit hoofdgeld, plaatsbelasting, licensies en boeten.“ (67)

Herw. Schröder was die vernaamste lid van die Komitee van Beheer en hulle het regulasies gemaak onderhewig aan die goedkeuring van die Spesiale Kommissaris. Ook het hulle applikasies vir grond oorweeg en goed- of afgekeur.

Die Basters is verantwoordelik gehou vir die handhawing van rus en vrede op die grens en moes sorg dat geen ongewenste persoon grond kry naby die grens van die kolonie nie en dat die eilande nie weer deur Korannas en Boesmans bewoon word nie.

-----000-----

(66) C.J.Strydom: Op. cit. bls. 45

(67) Godsdiensverslag (31/8/1886) S.5 171/2

HOOFSTUK 111.

DIE KORANNA-SENDING.(A) Die vroegste sendingwerk in die Noordweste.

Die N.G.Kerk was nie die eerste wat sendingwerk onder die Korannas gedoen het nie. Om die vroegste beskawingsinvloede onder die Korannas aan te toon en die omstandighede wat daartoe gelei het dat die N.G.Kerk gedurende die sewentigerjare van die 19de eeu die Koranna-sending onderneem het, is dit nodig dat ons kortliks 'n oorsig gee van die werksaamhede van die verskillende sendinggenootskappe in die Noordweste.

Die Londonse Sendinggenootskap (L.S.G.)

Die vroegste sendingwerk in die Noordweste is deur die L.S.G. onderneem. Op 31 Maart 1799 het die eerste verteenwoordigers van die genootskap in Kaapstad aangekom, nl. die here dr. J.T. v.d.Kemp, J.J.Kicherer, John Edward Edmond en William Edwards. In Sept. 1800 het die tweede groep hier aangekom, nl. mnre. W. Anderson, J.Read, B.Tromp en A.A.v.d.Lingen. Later het nog meer gekom. Hulle het op verskillende plekke gaan werk, maar ons bepaal ons net by die wat hulle in die Noordweste gaan vestig het.

(i) Onder die Boesmans: Dit was Kicherer en Edwards se lot om onder die Boesmans te gaan werk. In Mei 1799 het hulle hul by Blyde Vooruitzichtsfontein langs die Zakrivier gaan vestig. Die werk van Kicherer onder die Boesmans was maar van korte duur, net ses maande en dit kan as 'n mislukking beskou word; "but as a stepping stone to the distant North, and the developments in the near future of work among the Griquas and Bechuanas, the Zak River mission was not without importance." (68)

(ii) Onder die Basters en die Korannas: In Maart 1801 het W.Anderson en Kicherer hulle by Rietfontein, ongeveer 50 myl noordoos van Prieska, gaan vestig om onder die Basters en die Korannas te werk. Nadat hulle enige jare saam met die Basters

en die Korannas langs die oewers van die Oranjerivier rondgetrek het, het hulle in 1804 na Klaarwater gegaan. Met verloop van tyd het die meeste Basters langs die oewer van die rivier daarheen verhuis. Klaarwater het later die middelpunt van die Grikwasending geword.

(iii) Onder die Betchuanas: In 1801 het Edwards en J.N.Kok hulle langs die Kurumanrivier gaan vestig en onder die Betchuanas gewerk.

(iv) Onder die Namakwas:

(a) Warmbad: Die twee Albrecht broers het hulle hier in 1807 kom vestig. In 1811 is die stasie verwoes deur Jager Afrikaner en sy bende. Die L.S.G. het nie weer daarna die werksaamhede hervat nie.

(b) Kamiesberg: Seidenfaden en Tromp het hier gewerk van 1808-1813 en daarna Sass tot 1815.

(c) Pella: Na die vernietiging van die stasie by Warmbad het Christiaan Albrecht by Pella gaan werk. In 1824 is die werksaamhede hier gestaak.

(d) Daar is ook stasies gestig by Silverfontein, Steinkopf en Kommaggas.

Tussen 1820 en 1830 het al die werksaamhede van die L.S.G. in Klein-Namakwaland doodgeloop, behalwe op Steinkopf en Kommaggas. In 1840 is hierdie twee stasies deur die Rynse Sendinggenootskap oorgeneem.

Die Wesleyaanse Sendinggenootskap (W.S.G.)

Die Wesleyaanse Sendinggenootskap is in 1813 gestig. In 1814 het hulle eerste verteenwoordiger, John McKenny, in Kaapstad aangekom, om vir die lede van die Methodiste kerk te preek. Lord Charles Somerset wou hom egter nie toelaat om te preek nie en na agtien maande is hy na Ceylon. Barnabas Shaw is benoem as opvolger van McKenny om onder die inboorlinge te gaan werk. In April 1816 het hy in Kaapstad aangekom en sedert sy koms het die Wesleyane hulle werksaamhede onder die inboorlinge begin.

(i) Leliefontein/41

(i) Leliefontein: In 1816 het Shaw Leliefontein in die Kamiesberge gestig en vir tien jaar onder die Hottentotte gewerk het.

(ii) Rietfontein: In 1819 het John Archbell uitgekom en vir 'n rukkie onder die Namakwas by Rietfontein noord van die Oranje gewerk. Die volgende jaar (1820) sou hy na Warmbad gegaan het om die werk ^{war} deur die Albrecht broers begin is te hervat. Daar het egter in die tussentyd twiste tussen die Namakwas en die Boesmans uitgebreek sodat hy nie dadelik kon begin werk nie. Voor die vrede weer herstel is, is die Betchuana-sending aan hom opgedra.

(iii) Warmbad: In 1825 is Threlfall na Warmbad gestuur, maar op pad daarheen is hy vermoor. Eers in 1834 het Cook hom daar gevestig en vir nege jaar onder die Bondelswarts gewerk.

Die werk van die Wesleyaanse sendelinge in Klein-Namakwaland is met welslae bekroon. Leliefontein staan vandag nog onder die W.S.G.

Die Rynse Sendinggenootskap (R.S.G)

Hoewel die Rynse sendelinge reeds sedert 1830 in Kaapland werksaam was, was dit nie voor die veertigerjare dat hulle die Noordweste binnegedring het nie. Teen hierdie tyd het die omstandighede onder die inboorlinge al geweldig baie verander. Die meeste Hottentotstamme in Klein-Namakwaland het noordwaarts oor die Oranje verhuis en die gebiede is deur Basters bewoond geraak. Die Rynse sendelinge het dus hoofsaaklik onder die Basters gewerk wat hulle suid van die Grootrivier bevind het. Hulle werk in Groot-Namakwaland val buite ons bestek.

(i) Kommaggas en Steinkopf: Hierdie twee stasies het tot 1840 nog aan die L.S.G. behoort, toe hulle deur die R.S.G. oorgeneem is. Die R.S.G. het ook by Concordia en in die Richtersveld stasies gestig.

(ii) Amandelboom: Lutz en Beinecke het in 1845 hulle tent onder 'n amandelboom langs die Zakrivier opgeslaan. Hier het hulle die stasie Amandelboom gestig, wat later ontwikkel het tot die dorpie Williston.

(iii) Schietfontein/42

(iii) Schietfontein: Voorheen het hier baie Kaffers gewoon, vlugtelingse uit die Oostelike Provinsie. In 1847 het C. Alheit hom hier kom vestig. Die kaffers het later na Prieska getrek, sodat die gemeenskap hoofsaaklik uit Basters bestaan het. Met welslae is hier onder die Basters gearbei en die stasie het later ontwikkel tot die dorp Carnarvon.

(iv) Pella: Sedert 1824 was die stasie verlate. In 1849 het die R.S.G. die werk hier hervat, maar gedurende die Koranna-oorlog (1869) is die stasie weer verlaat. Eers in 1873 het die Rooms-Katholieke kerk die werk weer hervat.

(v) De Tuin: In 1863 het J. Schröder hier onder die Basters begin werk. Sy seun, C.W.H. Schröder, het ^{na} hom die werk voortgesit. In 1868 het 'n groot deel van die Basters na Groot-Namakwaland verhuis, sodat die werk later daar gestaak is.

Sedert 1864 het die R.S.G. die beginsel aanvaar dat die sendingstasies vir hulle eie onderhoud moet sorg. Vir party stasies was dit 'n aansporing om pogings tot selfonderhoud aan te wend; baie egter het sonder die hulp van die Genootskap te gronde gegaan. Gedurende die sewentigerjare het die blankes Boesmanland begin binnedring en die Basters moes padgee, met die gevolg dat alle sendingwerk teen die einde van die 19de eeu gestaak is. Met uitsondering van Leliefontein en die stasies wat aan die R.K.K. behoort, is alle sendingwerk gedurende die eerste dekades van die 20ste eeu deur die N.G.Kerk oorgeneem.

Uit hierdie kort oorsig is dit duidelik watter inboorlingstamme deur die verskillende sendinggenootskappe bearbei is. Van al die Hottentotstamme in die Noordweste het die Korannas langs die Middell-Oranje nog die minste aandag geniet. By Rietfontein en later by Klaarwater was daar natuurlik ook Korannas onder die Basters, maar Anderson se werk was hoofsaaklik in verband met die Grikwas. Ook was daar enkele Korannas in die omgewing van Warmbad, maar die Wesleyane het hulle weer hoofsaaklik bepaal by die Namakwas.

Die Rynse sendelinge, veral P.Sterrenberg en J.Schröder, was die eerste wat die moontlikhede en wenslikheid van sendingwerk onder die Korannas oorweeg het. Eersgenoemde het op aandrang van seker sendingvriende die saak onder die aandag van die N.G.Kerk gebring. Terwyl J.Schröder onder die Basters by De Tuin werksaam was, het Klaas Lukas op 'n dag daar gekom met die versoek dat hy ook 'n sendeling wou hê wat hom kon leer lees en skrywe soos die Basters. Schröder het hom belowe dat hy aan sy versoek sou voldoen, en het hom pen, ink en papier gegee om in die tussentyd te oefen. Lukas het dit wel sover gebring dat hy leer skrywe het, maar eers in 1871 kon hy 'n sendeling kry om hom verder te leer en wel in die persoon van J.Schröder se seun.

(B) HOE DIE KORANNA-SENDING ONDER DIE AANDAG VAN DIE
ALGEMENE SENDINGKOMMISSIE (A.S.K.) GEBRING IS.

Op 13 September 1864 skryf J.H.Norgarb van Rivierplaas, Calvinia, 'n brief aan ds. J.H.Neethling, Sekretaris van die A.S.K. Stellenbosch. In hierdie brief vertel hy van sy besoek aan die Korannas. Van Kakamas af het hy gedurende die maande Junie en Julie al langs die rivier-op gereis en 'n besoek gebring aan vier van die vernaamste Korannastamme. Sy beskrywing van die Korannas en hulle lewensomstandighede is sekerlik 'n knap stukkie werk en dit vergelyk baie gunstig met die beskrywings van Wikar, Campbell en ander reisigers in daardie streke.

Norgarb was 'n privaat onderwyser, of „Katkiseer-meester,” werksaam in die distrik Calvinia. Hoewel ons nie iets weet omtrent sy werksaamhede as „Katkiseer-meester,” of Godsdiensonderwyser nie, is hy, sover bekend, een van die eerste persone wat die Koranna-sending onder die aandag van die Algemene Sendingkommissie gebring het.

Op sy reis het hy orals die Evangelie onder die Korannas verkondig, en met enkele uitsonderings was die heidene baie begerig dat ^{hy} hulle meer vertel en by hulle bly. Veral Klaas Lukas was baie begerig dat hy as sendeling en onderwyser by hom bly en

onder sy mense werk. Lukas het hom vertel dat hy alreeds vroeër sy begeerte aan die heer Anthing bekend gemaak het en dat laasgenoemde hom beloof het om sy saak voor die Biskop in Kaapstad te lê.

Aan hulle versoek om hom as sendeling daar te vestig, kon hy nie voldoen nie, omdat hy nog nie in die diens van die Sendingkommissie was nie. Hy het egter beloof om die saak voor die Sendingkommissie te lê en dat hy weer terug sou kom. Uit die laaste gedeelte van sy brief blyk met watter erns hy besiel was:

„Ik heb, gelyk ik reeds vermeld heb, die menschen beloofd tot hun terug te komen; welke belofte ik, geroerd door hunne toestand, gepaard door den drang en begeerte tot hunne verbetering en behoudenis een middel in Gods hand te mogen zyn, bereidwillig afgelegd. Dewyl ik egter duidelik inzie dat met eene vlugtige reis, als de myne was, dit doel niet bereikt kan worden, zoo heb ik om drie of vier Kapteinswarfen te kunnen voldoen, gedacht het doelmatigst te zyn, wanneer ik by elk 6 tot 10 maanden kon vertoeven en door de verkondigen des woords, Bybel en godsonderwys den nodigen arbeid aan groot en klein te verrigten - my den nodigen onderhoud voor zulk eenen tyd te verschaffen zyn de menschen voor als nog niet in staat, en ook wilde ik gaarne dat zulk een werk van een genootschap uitging; daarom bied ik my door dezen der weleerwaarden Zendings Commissie ten dienste aan indien zy het goedvinden moge aan voornoemde Hottentots het werk der Zaligende liefde te laten verrigten. Of beter gezegd: Ik leg het hier voren geschilderde ter oorweging der weleerwaarde Zendings Commissie, het aan haar oorlatende wat zy moog goedvinden tot hulp dier ongelukigen aan te wenden, met het smekend verzoek het niet van de hand te wyzen en hen in hunne ellende aan zich self over te laten. Moog dan dit - „kom over en help ons! - eener roepstem van God zyn, dan zal de hulpe dagen“.

En nu wend ik my ten slotte nog tot Weleerwaarden met het nederig verzoek, my met een voorlopig berigt te willen vereeren,

welke hoop ik koesteren mag en hoe ik my intusschen te gedragen. In deze blyde verwachting wil ik berusten". (69)

Hoewel die antwoord van die Sendingkommissie op Norgarb se brief nie te vind is nie, (70) is dit duidelik uit sy latere briewe aan die Sendingkommissie dat hy wel 'n antwoord ontvang het. In 'n brief aan C.Murray (71) spreek hy sy blydschap uit dat die Sendingkommissie belangstel in die Koranna-sending. Die Kommissie kon egter nie sy weg oopsien om daar 'n werksaamheid te begin nie - een van die besware was blykbaar die moeilikheid om toesig te hou oor die werk. Die kommissie skyn verder onseker te wees of Norgarb die gewenste persoon sou wees - hulle maak beswaar teen sy swerwerslewe en die feit dat hy nog ongetroud was.

Voorlopig dus, is die saak van die baan af.

In die tussentyd het eerw. P.Sterrenberg, Rynse Sendeling te Schietfontein, en enige boere-vriende van die omgewing die voortou geneem in verband met die saak. In die begin van 1869 het die kommissie 'n brief van eerw. Sterrenberg ontvang waarin hy vertel van 'n vergadering wat hulle gehou het om die moontlikhede van 'n Koranna-sending te bespreek. Hy het ook 'n lys van Koranna-vriende ingesluit, wat gewillig was, om die saak finansiëel te steun deur £56 fvir 5 jaar by te dra, of jaarliks £5.10.0, as daar 'n sendeling onder die Korannas geplaas word. Die Kommissie het die saak gunstig oorweeg en aan eerw. Sterrenberg en die Koranna-vriende is kennis gegee van "de volvaardigheid der Commissie: om het werk te aanvaarden, terwyl zy rekent op de voortdurende ondersteuning van evengenoemden Commissie: als een plaatslyke Commissie, door inzameling van meer fondsen, en met deze Commissie de vereischte korrespondentie te voeren." (72)

-
- (69) Norgarb: A.S.K. (13/9/1864) S.5 27/1
 (70) Jaarboek van der N.G.Kerk in S.A., 1943 bls. 95
 (71) Norgarb: A.S.K. (5/12/1867) S.5 27/1
 (72) Notule, A.S.K. (6 April, 1869) S.5 1/1

Dit is verder besluit om die naam van Norgarb te noem om te verneem of daardie plaaslike kommissie ook dink dat hy geskik sou wees vir die werk.

Wat die antwoord op hierdie brief was, is nie moontlik om te sê nie, maar dit het later geblyk asof Eerw. Sterrenberg begerig was om die saak aan die Rynse Sending op te dra, want op 'n vergadering van die A.S.K. (73) is besluit om 'n brief van eerw. Sterrenberg aan die Rynse Konferensie wat in Oktober 1869 te Wupperthal (Clanwilliam) sou vergader, te oorhandig en dat die Kommissie die saak vol vreugde in hulle hande oorgee.

As gevolg van die vertroebelde toestande op die noordelike grens (Die Eerste Koranna-oorlog 1868-1869) het die Rynse Konferensie egter voorlopig die saak van die hand gewys.

Weens hierdie toestand van sake besluit die Sending-kommissie op 10/11/1869 (74) ten opsigte van die Koranna-sending om Norgarb te vra of hy die werk sou onderneem en teen watter salaris. Op hierdie brief het Norgarb nog voor die einde van die jaar geantwoord. (75) Hy verklaar hom bereidwillig teen 'n salaris van £150. Hoewel, soos later sal duidelik word, die werk nooit aan hom opgedra is nie, het hy baie gesonde en praktiese idees in verband met die saak gehad.

Op 'n vraag waar die eerste stasie opgerig moet word, het hy Kakamas as 'n geskikte plek genoem, „mits het plan uitvoerbaar is by 'Stofbakjes' - omtrent 4 mylen aan die bovenkant - water uit die rivier te leiden. Want afgesien van de algemene ervaring, is byde tegenwoordige omstandighede der Korannas het welslagen der zedelyke strekking eener statie grootelyks afhankelyk van hare geschiktheid voor tydelike welvaart.”

Verder het hy aan die hand gegee hoe so 'n werk aangepak moes word: „De zendeling gaat af naar Grootrivier en wel na Kakamas;

(73)	Notule - A.S.K. (3/9/1869)	S.5 1/1
(74)	Notule - A.S.K. (10/11/1869)	S.5 1/1
(75)	Norgarb - A.S.K. (7/12/1869)	S.5 27/1

maakt Pofadder die der evangelisasie genegen is en andere kapteinen bekend met die oogmerk zyner komst; doet - indien Kakamas niet beantwoorden - een reisje langs Grootrivier om een geschikte plaas te vinden d.i. eene voor den landbou geëigende. Die gevonden hebbende, kollekteerde by zyne kongregasie door hen te bezoeken. Zy sal bestaan uit Korannas, Griquas, Bosjesmans, Damara-slaven en Bastaards. Zyn werk zal hy in die Hollandsche en Hottentotsche talen te verrigten, waarvan het zyn streven moet zyn de eerst het overwigt te doen erlangen. De school zal daartoe als het doordringendste middel kunnen dienen. Deze laaste is m.i. de meest vruchtbelovende werkzaamheid der Koranna-zending.⁴ Voorwaar baie gesonde idees - of hy in staat was om alles prakties uit te voer, is natuurlik 'n ander saak!

Afgesien van Norgarb se bereidwilligheid om die werk te onderneem en sy heldere uiteensetting hoe die saak aangepak moes word, blyk dit tog dat die kommissie getwyfel het of hy die regte persoon was. Dit skyn of hulle op meer inligting van die Schietfonteinse vriende gewag het, want op 11 Maart 1870 besluit die kommissie om weer 'n brief aan „die belangstellende partye te rig.“ (76)

In die tussentyd het Norgarb nog altyd op 'n antwoord gewag. Op 27 Junie 1870 skryf hy aan die kommissie om te verneem wat die rede was dat hy nog g'n antwoord ontvang het nie en of hy nog in die saak betrokke was. Hy was natuurlik nie 'n gekwalifiseerde persoon nie, want hy vra of hy nie uitstel met sy eksamens kon kry nie, en of dit noodsaaklik was dat hy dit dadelik moes aflê. Hy meld verder dat verskeie betrekkings hom aangebied is en dat hy gevolglik op die antwoord van die kommissie wag. (77)

S Sover vasgestel kan word, was dit Norgarb se laaste brief aan die kommissie. Verdere korrespondensie tussen hom en die kommissie is nêrens te vind nie. Die rede vir die kommissie se stilswye is moeilik te verklaar.

(76) Notule - A.S.K. (11/3/1870) S. 5 1/1

(77) Norgarb - A.S.K. (27/6/1870) S. 5 27/1

Die enigste/48

Die enigste aanduiding van hulle belangstelling in die saak blyk uit die feit dat hulle hul goedkeuring geheg het aan ds. W. Murray (78) se voorneme om 'n reis na Schietfontein en omstreke te onderneem. Aan hierdie plan is egter nie in 1870 uitvoering gegee nie, en die saak sou seker doodgeloop het, as eerw. P. Sterrenberg dit nie weer aangeroei het nie.

Op las van die „Koranna-vriende," wat deur die besoek van Schröder en die Koranna-kaptein, Klaas Lukas, op nuut aangewakker is om die Koranna-sending te bespoedig, skryf hy in September aan die kommissie en gee 'n verslag van die verwikkelings wat in die tussentyd plaasgevind het. Die stand van sake was nou as volg:

Klaas Lukas en sy mense het 'n boodskap aan Schröder, wat onder die basters te De Tuin werksaam was, gestuur om hom hulle verlange na 'n sendeling te kenne te gee. Schröder het belowe dat hy en eerw. Sterrenberg hulle op die 21ste Junie sou besoek. Op genoemde datum het hulle saam met Jan Möller (een van die „Koranna-vriende") op Olyvenhoutsdrift aangekom, waar Lukas en sy volk gewoon het. Tot hulle grootste teleurstelling was Lukas nie tuis nie - hy was op jag. Deur middel van 'n tolk het hulle toe maar aan die Korannas probeer verduidelik dat hulle van plan was om 'n sendeling onder hulle te plaas. Volgens ooreenkoms moes Lukas teenwoordig gewees het en gevolglik het sy afwesigheid hulle met wantroue vervul. Hulle het in elk geval vir hom 'n brief in verband met hulle voorgenome plan agtergelaat en onverrigter sake teruggekeer.

Dadelik na Lukas se terugkoms van die jag, het hy persoonlik na Schröder te De Tuin gegaan om die rede van sy afwesigheid te verduidelik. Die uitslag van hierdie onderhoud was dat Schröder belowe het om hom weer te besoek met die doel om na 'n geskikte plek vir 'n stasie te kom kyk. Vergesel van Jan Möller en M. Kuhn („Koranna-vriende") is hy met hierdie doel na Olyvendrift. Daar is toe besluit dat Lukas na Schietfontein kom om met die met die Rynse Sendelinge oor die saak te beraadslaag.

Op 11 Maart 1870 het daar gevolglik 'n byeenkoms plaasgevind tussen Lukas, die Rynse Sendelinge (eerw. Dönges, Sterrenberg, Schröder) en 5 „Koranna-vriende.“ By hierdie geleentheid het Lukas op nuut te kenne gegee dat hy na die Woord van God verlang het en dat hy begerig was om 'n sendeling te hê. Hy het verklaar hom bereidwillig om 'n stuk grond vir 'n sendingstasie af te staan - groot genoeg vir sy mense (500 - 700), sowel as die van Pofadder (ongeveer net soveel); dat hy hom nie bo Pofadder sou stel nie, maar dat hulle gesamentlik van die kerklike voorregte sou gebruik maak.

Aan Pofadder is 'n brief geskrywe in verband met die onderhandelings en hy word uitgenooi om saam met Lukas na Schröder te gaan vir die ondertekening van 'n kontrak. Indien Pofadder onwillig sou wees, moes Lukas wat die brief sou oorhandig, persoonlik aan Schröder rapporteer.

Eerw. Sterrenberg meld verder dat die „Koranna-vriende“ nog gewillig was om die Koranna-sending finansieel te ondersteun, soos reeds die vorige jaar belowe is. Die twee „Koranna-vriende“, Jan Möller en M.Kuhn, wat Schröder van naby ken, was met hom eens dat hulle moeilik 'n geskikter persoon as sendeling sou kry; want „niet zoo zeer betrekkelijk het eigentlike sendingwerk - prediken en leeren - hoewel het hem ook hieraan niet aan bekwaamheid ontbreekt, maar voornamelyk omdat deze broeder nog al eenige kennis heeft van en deel neemt in die dingen die tot het uiterlyke bestaan der armen behooren en omdat wy hem kennen als eenen man die al wat hy doet, met yver doet en doordryft en daarby zicht niet schaamt, zyne handen uit te steken zelfs tot de geringste en zwaarste werken“.

Ten slotte: Namens die „Koranna-vriende“ wat daarop aangedring het dat die Koranna-sending bespoedig word, het hy nou die saak in die hande van die N.G.Kerk en eerw. C.H.Zahn, Superintendent van die Rynse Sendinggenootskap, gegee. Wie die werk mag opneem, moet dadelik daarmee begin. (79)

Hierdie skrywe van eerw. Sterrenberg het die deurslag gegee dat die sendingkommissie eindelik die Koranna-sending onderneem het. Op 20/2/1871 (80) is eerw. Sterrenberg se brief voor die Kommissie gelê. Daar is toe besluit dat die werk aan Schröder opgedra word, mits hy verlof van die Rynse Sendinggenootskap kon kry en mits hy saamstem met die leer en gebruike van die N.G.kerk. Verder het ds. William Murray opdrag gekry om op 1 Mei na Schietfontein en vandaar na die Korannas te gaan om die stigting van 'n koranna-sending te bespoedig. (81)

Wat die rede was dat die kommissie so lank gesloer het, is nie duidelik nie. Hoewel eerw. Sterrenberg sy brief al in die begin van Sept. 1870 geskryf het, is dit eers teendie einde van Februarie 1871 voor die Kommissie gelê. Of die Kommissie nog van plan was om die werk aan Norgarb op te dra en dit laat uitlek het, en of eerw. Sterrenberg en die „Koranna-vriende" verkeerde informasie ontvang het, is nie seker nie. Op 9/2/1871, nog voordat die werk aan Schröder opgedra is, skryf eerw. Sterrenberg dat hulle met leedwese verneem het dat die werk nie aan Schröder opgedra is nie, aangesien hulle 'n gunstige indruk van hom gekry het by De Tuin, waar hy werksaam was onder die Basters. Enige persoon aan wie die werk dan ook mag opgedra word, moes iemand wees wat „door beoorlikke ordening gemagtigd is alle kerklike funksies te verrigten. Hierby verzoeken zy nog hun ernstigste bedenken te mogen uiteen tegen de zending van den heer Norgarb (van het plan om dezen man te zenden hebben zy gehoord) en wel, omdat hun niet onbekend is hoe diens loopphaan gedurende verscheidene jaren in meer dan een opzicht van twyfelagtigen aard is geweest." (82)

Op hierdie stadium was Schröder alreeds benoem om die werk te onderneem, tog werp dit enigsins lig waarom die kommissie altyd

(80)	Notule - A.S.K.	(12/9/1870)	S. 5	1/1
(81)	Die Kerkbode	(1871)	bls. 128	
(82)	Sterrenberg - A.S.K.	(9/2/1871)	S. 5	28/1

huiwerig was om die Koranna-sending aan Norgarb op te dra. In elk geval, die saak het nou eindelik finaliteit bereik en in Junie 1871 het ds. W.Murray voor die Kommissie verslag gedoen van sy reis: (83)

Op 12 Mei 1871 het hy die „Koranna-vriende“ by Schietfontein ontmoet, nl. M.Kuhn, J.Kruger, H.Visser, J.Möller, S.Latsky, P.Vermeulen, A.Joosten en J.Latsky, wat hulle belangstelling in die saak getoon het deur hulle te verbind om jaarliks vir vyf jaar lank 'n bydrag vir die Koranna-sending te gee - twee £10 elk, vier £5 elk en twee £3 elk per jaar.

Vergesel van eerw. Sterrenberg en mnre. Schröder, Kuhn en Latsky het ds. Murray die 15de Mei na Korannaland vertrek. Die verwaarloosde toestand vandie rondswerwende Basters wat hulle langs die pad teëgekom het, het 'n diepe indruk op hulle gemaak. Saterdag die 20ste het hulle by Grootrivier aangekom, waar hulle deur Lukas en sy mense met groot blyke van vriendelikheid en hulpvaardigheid deur die rivier gehelp is.

Op Olyvenhoutsdrift het Lukas reeds 'n kerk van pale en matjiesgoed opgeslaan vir hulle koms. Kaptein Lukas en 50 van sy mense het die dienste bygewoon (hulle het 'n Grikwa as tolk gebruik). Die Korannas het hul begeerte om die Woord van God aan te neem en 'n sendeling onder hulle te hê, te kenne gegee. Pofadder het hulle nie te sien gekry nie, daar hy op jag was; dog hulle het rede om aan te neem dat hy ook gewillig was dat sy volk „onderwys“ ontvang.

Oor 'n geskikte plek vir 'n stasie kon hulle nie besluit nie. Voorlopig moes die sendeling hom by Klaas Lukas voeg en met hom saam rondtrek met die hoop dat later 'n sendingstasie gestig sou word op die skeiding van die twee kapteins se gebiede.

Wat die keuse van 'n sendeling betref, was die vriende van Schietfontein sowel as die Korannas daarmee eens dat Schröder die regte persoon was. Ds. Murray was ook oortuig dat hy die geskikste persoon was en dat hy die Korannas lief gehad het.

Mr. C. W. H. Schröder, geestelike vader en
grondlêër van Uppington, 1870-1903.

Schroder het hom bereid verklaar om die werk in September te begin, as hy van die Rynse Genootskap verlof kon kry. Teen die einde van Mei het hy gehoop om die beslissende antwoord te kan gee.

Op 21 Oktober 1871 (84) het eerw. Sterrenberg 'n brief aan die kommissie geskryf en met blydschap melding gemaak van Schröder se besluit om die Sendingwerk in Korannaland te begin. Hy het ook verder melding gemaak van 'n bedrag van £40 wat gekollekteer is en dat hy later verdere besonderhede sou stuur om in Die Kerkbode geplaas te word.

(C) 'N KORT LEWENSBEKRYWING VAN EERW. SCHRÖDER, DIE GEESTELIKE VADER EN STIGTER VAN UPINGTON.

Christiaan Wilhelm Heinrich Schröder, tweede seun van J.G.Schröder - een van die Rynse sendelinge in Namaqualand, is gebore te Wupperthal op 15 Desember 1836. Op negejarige ouderdom het hy sy moeder verloor en daarna is hy as jong seun na Worcester gestuur om onder toesig van eerw. Esselen skrynwerker te word. Vandaar is hy na Kaapstad om te gaan werk; maar na 'n swaar siekbed aan die gevreesde pokkies het hy besluit om hom in diens van die Heer te stel.

So vind ons hom in 1862 op ses-en-twintigjarige leeftyd te Amandelboom (Williston) as onderwyser onder eerw. Lutz; in 1865 te Schietfontein (Carnarvon) onder eerw. P.Sterrenberg en nog later te De Tuin waar hy drie jaar as katekiseer-meester onder die Basters gewerk het.

In 1871 het die A.S.K. die Koranna-sending aan hom opgedra. Op 7 Augustus 1872 het hy in die huwelik getree met maj. Lucia Kuhn, dogter van mnr. M.Kuhn van Amandelhoom, 'n groot sendingvriend en iemand wat baie vir die sendingsaak gedoen het. Op 13 Oktober 1872 is hy as sendeling van Korannaland op Worcester georden. Aan die hande-oplegging het die volgende persone deelgeneem:

(84) P.Sterrenberg - A.S.K. (12/10/1871) S. 5 28/1

di. Andrew Murray, J.H.Neethling, William Murray, H.Sutherland en eerw. C.H.Zahn, B.BUDler en L.F.Esselen.

Eerw. Schröder was die eerste blanke persoon wat hom onder die Korannas gevestig het om die beskawing en die boodskap van Godswoord aan hulle oor te dra. Onmiddellik na sy aankoms in Korannaland het hy die hand aan die ploeg geslaan. Binne die eerste drie jaar het hy 'n woonhuis en 'n kerk opgerig - die eerste geboue in Korannaland. Sedert 1876 was hy besig met planne om die water uit die rivier te haal vir besproeiingsdoeleindes.

Sy werk onder die Korannas was egter van korte duur, 6½ jaar. Die geestelike bearbeiding van die Korannas het nooit die gewenste vrugte afgewerp nie. In die kaffer- en Grikwa-opstand (1877 - 1878) het die Korannas ook in die gedrang gekom en eerw. Schröder en sy vrou moes selfs vir hulle lewe uit Korannaland vlug.

In 1879 is hy deur die Sendingkommissie van die Vrystaatse kerk na Witzieshoek beroep, waar hy tot April 1883 vrugbare werk gedoen het onder die Basoeto's van Molappe en sodoende die werk van ds. Maeder voortgesit het.

Op versoek van die A.S.K. van die Kaapse kerk is hy op 4 Julie weer terug op Olyvenhoutsdrift (nou Upington) om voortaan onder die Basters te werk. Die vrugbaarste periode van sy loopbaan as sendeling het nou begin. Hy het gou besef dat die Oranjerivier die „Nyl van die Noordweste" is en dat daar groot moontlikhede bestaan om deur middel van besproeiing die mense van 'n lewensbestaan te verseker.

Met die Basters en die hulp van enige blankes (J.H.Scott en J.J.Lutz) kon hy nou vir die eerste maal sy lang-gekoesterde planne in werking stel. Op 16 Augustus 1883 het hy onder moeilike omstandighede begin met die uithaal van 'n besproeiingskanaal. As gevolg van sy praktiese kennis, energieke geaardheid, sy buitengewone deurdrywingsvermoë en die onontbeerlike hulp van genoemde twee persone kon die kanaal, 14 myl lank, na 20 maande in gebruik geneem word, sonder dat daar 'n pennie skuld op die onderneming gerus het.

Weens die snelle uitbreiding en die vermeerdering van die bevolking was dit nodig om enige tyd daarna die kanaal te verleng - 'n baie moeilike taak wat sewe maande van sy tyd in beslag geneem het.

Nadat hy sy gemeente van 'n lewensbestaan verseker het, het hy begin met die bou van 'n watermeul wat met verloop van tyd 'n aansienlike bron van inkomste vir die kerk was.

Reeds voer die begin van die Uppington-voor het die Basters op Keimoes onder sy leiding 'n kanaal uitgehaal. Met verloop van tyd is daar ook 'n watermeul opgerig en 'n gebou wat gedien het as kerk en skool.

As lid van die plaaslike Bestuursraad het hy altyd opgetree as geestelike leier, vader en beskermmer van die belange van sy Bastergemeente. Sy gemeente het gegroei en gebloei, sodat dit in 1890 nodig was om 'n boukommissie te kies vir die vergroting van die sendingkerk.

Met die oopstelling van die Noordweste het die blankes begin instroom. Aan almal het hy die Evangelie verkondig, totdat daar in 1893 'n aparte blanke gemeente gestig is. Met die koms van die blankes het ook allerhande euwels hulle verskyning gemaak - die insmokkel van sterk drank, sedeloosheid en onderkruipery. Hierteen was die Basters nie bestand nie. Met veel kommer en sorg moes eerw. Schröder aanskou hoe sy geestelike arbeid van al die jare vernietig word.

So het die jare van pionierswerk in Korannaland (nou Gordonia) ongemerk verbygegaan, totdat hy na 'n ander oord geroep is om die fondamente te lê van 'n nuwe gemeenskap.

Reeds in 1894 is die eerste Kommissie, bestaande uit di. W.Murray, C.Leipoldt, S.Botha, H.Muller, P.Melachlan met ds. B.J.BMarchand as Konvenor, benoem om die stigting van 'n Arbeidskolonie langs die Grootrivier te oorweeg. Op die eerste vergadering, 5 Maart 1895 te Worcester, het ds. W.Murray voorgestel dat eerw. Schröder (wat toe op besoek in die Boland was) gevra word om 'n geskikte plek aan te wys waar 'n watervoor uit die Oranjerivier gehaal kon word.

Eerw. Schröder het na 'n groot landkaart gestap en sy vinger op die plek waar Kakamas vandag is, gesit en gesê: „Daar“ !

In Oktober 1897 is die plase Neus, Soetap en Kakamas deur die Minister van Landbœu aan die N.G.Kerk toegesê. In Julie 1897 is eerw. Schröder deur die Kommissie gevra om die Suidvoor uit te haal. Hoewel hy aanvanklik teen die werk opgesien het weens die veeleisende verantwoordelikheid, het hy onder die diepe oortuiging van die belangrikheid en die noodsaaklikheid van so 'n onderneming ingewillig om die werk op sy skouers te neem.

Op Maandag 4 Julie 1898 het die aanvang van die Suidvoor op plegtige wyse geskied. Ds. W.Murray, die vader van die Binne-landse sending, ds. G. van Niekerk van Middelburg en ander belangstellendes het die openingsplegtigheid bygewoon. As teks het eerw. Schröder Psalm 121 : 1 en 2 geneem: „Ik hef myne oogen op naar de bergen, van waar myn hulp komen zal, myn hulp is van de Heere, die hemel en aarde gemaakt heeft.“ Hy het hoofsaaklik gespreek tot die mense wat aan die voor sou werk, en het daarop gewys dat die werk alleen 'n sukses sou wees as hulle gedurig biddend tot die Allerhoogste opsien.

Hy vertel as volg: „Hoewel ik teen 62 jaren oud was, was ik nog gezond en sterk, en kon met de jonge mannen van vroeg tot laat meedoen. Het werk ging dan ook snel voorwaarts, de Menschen waren gehoorzaam en moedig in het werk en deden hun best om zoo speedig moontlik hunne erven te krygen, en binnen een jaar konden over 60 familiën erven krygen ter bewerking, en weer nieuwe familiën gingen hunne plaatsen nemen om later erven te krygen, en weer anderen pl plaats in het werk te geven.“ (85)

In die begin was hy alleen. Hy moes die voor afsteek en persoonlik oor alles toesig hou. Op 15 Julie van dieselfde jaar skryf hy: „Dis hier met die werk, Gode sy dank, alles wel. Die begin van die werk is moeilik en swaar, ons het baie spring en messelwerk om te doen. Ek moet heeldag heen en weer gaan. Ek moet in alles leerbaas wees.

Goddank, ek het kennis van messel en om klipbore skerp te maak. Vir my alleen is die werk te veel en te swaar." (86)

Hoewel hy in dieselfde jaar vir mnr. J.J.Lutz (Oom Japie) as hulp gekry het en in die volgende jaar vir mnr. D.J.Kuys, as winkelbestuurder, was hy die spil waarom alles gedraai het. Nie alleen het hy alle geestelike arbeid op die neersetting op hom geneem nie, maar in die tussentyd het hy die sendingwerk op Upington nog altyd waargeneem. Mef. Schröder het alleen op Upington agtergebly en hy het soveel moontlik daarheen gegaan om dienste te hou en die Sakramente te bedien.

Ds. A.G.T.Schoevers, die eerste predikant van Upington, het hom egter gewilliglik gehelp waar hy kon. Ook op Kakamas is hy later deur prop. P.de Vos, later predikant te Zastron, vir ses maande bygestaan.

Behalwe die organisasiewerk in verband met die watervoor en sy geestelike arbeid, het hy ook die onderwys van die kinders op sy hart gedra. Op 18 Julie 1898 is die eerste skooltjie langs die voor met 30 kinders geopen. As verder in aanmerking geneem word dat De Aar en Victoria-Wes destyds die naaste spoorwegstasie was, dat alles per donkiewa vervoer moes word, gee dit 'n mens enigsins 'n idee watter hoofbrekens dit hom alles moes besorg het.

Saam met ds. van Heerden van Kenhardt het hulle op 14 Augustus 1898 die eerste Nagmaalsviering langs die voor by Neus gehou. Die opkoms was groter as met die opening van die voor - 'n merkwaardige dag in die geskiedenis van die Arbeidskolonie!

Op 24 April het die Uitvoerende Komitee van die Algemene Kerk Kommissie (A.K.K.) op Upington 'n vergadering gehou en die volgende besluit is geneem: "De Uitvoerende Komitee oortuigd zynde van de hoge noodzaaklikheid van de betrekking van een Algemene Bestierder onzer Arbeidskolonie, en van de besondere geskiktheid van den heer Eerw. Schröder, besluit hem die aan te bieden tegen een salaris van £200 per jaar." (87)

(86) Schroder: A.S.K. (15/7/1898) S. 5 171/1

(87) A.K.K. Notule - Kakamas (24/4/1899)

Nadat/57

Nadat hy reëlings met die A.S.K. getref het, het hy die pos aanvaar met Oom Japie as sy regterhand en getroue assistent.

Hierna word die Hoofamptenaar van die Arbeidskolonie vir die eerste maal Superintendent genoem.

In die begin van 1899 is hy gevra om hom verkiesbaar te stel as kandidaat van die Bondsparty vir die Kiesafdeling van Prieska. Aangesien hy nou sy hande vryer gehad het, het hy aandie versoek voldoen. Sonder om vergaderings te hou is hy onbestrede gekies. In September 1899 het hy sy eerste en ook sy laaste sitting onder die Schreiner-regering bygewoon. By sy terugkeer het hy ook met die Noordvoor begin, hoewel die Suidvoor nog nie voltooi was nie. Hy het in die tussentyd Sendeling gebly op Upington en dikwels daarheen gegaan om die Sakramente te bedien.

Teen die einde van 1899 het die Anglo-Boere-Oorlog uitgebreek. Die verskyning van die Republikeinse magte in die Noordweste het die land in rep en roer gebring. Nadat kommandante Jooste en Steenkamp die Vrystaatse vlag op Upington gehys het, is daar 'n Krygsraad gekies. Hoewel eerw. Schröder met die Republikeinse magte gesimpatiseer het, was hy huiwerig om die voorsitterskap van die Krygsraad op hom te neem, met die oog op sy roeping as sendeling en aangesien hy parlamentslid was. Na oorweging, egter, het hy die voorsitterskap aanvaar, gedeeltelik omdat hy gehoop het om die belange van die kleurlinggemeente daardeur te bevorder.

Op hierdie manier het eerw. Schröder in die moeilikheid gekom en op 2 April 1900 is hy by Kakamas-drif deur die Britse militêre in hegtenis geneem. Hy was sewe maande in die tronk op Upington. As gevolg van gerugte dat die Boere op pad was om hom in vryheid te stel, is hy stilletjies in die nag na Kenhardt vervoer; maar na 'n maand is hy weer na Upington teruggestuur. Daarna was hy 'n jaar lank op parool in Kaapstad.

Op 30 September 1902 is hy saam met ander rebelle op Kimberley veroordeel. Sy vonnis was nege maande tronkstraf en £500 boete. Nadat aan hom amnestie verleen is, is hy op 23 Maart 1903, gebroke

in gesondheid, uit die gevangenis op Tokai ontslaan. Die persone wat as getuie teen hom opgetree het en hom met gewere bewaak het as hy uit die tronk was, by voorbeeld wanneer hy na die polisie-kantoor moes gaan, was van die kleurlinge onder wie hy gearbei het en aan wie se vooruitgang op geestelike en tydelike gebied hy sy hele lewe gewy het.

Na drie jaar is hy dus weer terug op Uppington en op 19 April 1903 het hy sy werk as superintendent en leëraar hervat. Mev. Schröder het hom getrou bygestaan in die geestelike bearbeiding van die Arbeidskolonie - weekliks is daar vrouebidure in vyf wyke gehou. Op Uppington is sy werk deur eerw. J.W.L.Hanekom oorgeneem.

Sedert 1905 het sy gesondheid hom nie meer toegelaat om verder te werk nie. In 'n artikel in Die Kerkbode skryf hy: „..... na drie jaren bracht Hy my hier terug. Myn Werkkring sou nu de Arbeidskolonie Kakamas zyn. Ik kreeg myn dismissie van de Zending kommissie: doch myn lichaamsgestel was zoo geschocht, de gezondheid zoo gebroken, dat ik na twee jaren voortsukkelen aldaar, my ge-noodzaakt zag myn ontslag te vragen wegens lichamelyke zwakheid. In Mei 1905 zette ik my ter woon hier te Uppington neer, en de Heere vergunt my nu nog kleine werkjes voor Hem te doen in de blanke gemeente waartoe ik nu behoer, alsook in de zending gemeente onzer kerk." (88) Hy het as ouderling in die blanke gemeente gedien, en ook soms in die afwesigheid van ds. Hugo die dienste waargeneem.

Op 18 Februarie 1912 is hy in die ouderdom van 76 jaar op Uppington oorlede, waar sy stoflike oorskot nog rus. Mev. Schröder het daarna by haar derde dogter, Mev. Kuys, te Louisvale gaan in-woon tot haar dood, 8 November 1931.

So het die grootste baanbreker van die Noordweste sy lewens-taak vervul. Hy het sy godsdiens uitgeleef en die Bybel tot rig-snoer van sy lewe geneem.

(D) SY WERK ONDER DIE KORANNAS (1871-1879).

Nadat ds. Murray sake ondersoek het, het hy die Koranna-sending namens die A.S.K. aan Schröder opgedra: „Hoewel ik geen eigenhandig schryven van de Eerw. Commissie heb, zoo beschouw ik de onderhandeling met den Wel. Eerw. heer Murray, Br. Sterrenberg en de Schietfonteinse boeren Koranna vrienden voldoende om een antwoord aan de Eerw. Zending Commissie te rigten“. (89)

Schröder het die saak voor eerw. C.H.Zahn, superintendent van die R.S.G., gelê. Verlof is aan hom toegestaan om of na die N.G.Kerk oor te gaan, of in die diens van die R.S.G. te bly. Indien hy in diens van die R.S.G. sou bly, sou aan hom 'n werkkring in Groot-Namakwaland aangewys word.

Dit was nie vir Schröder 'n maklike taak om die keuse te doen nie, want hy was baie aan die R.S.G. verskuldig. As sendeling is hy deur hulle opgevoed, met hulle geld het hy sy ambag geleer, is later deur hulle in diens geneem en hy het al nege jaar onder hulle gewerk. Sy vader het in hulle diens oud geword; sy een broer was nog in hulle diens en sy moeder en weduwee-suster is deur hulle onderhou. Om hierdie redes was dit nie vir hom maklik om die genootskap te verlaat nie.

Voor die Koranna-sending aan hom opgedra is, was hy reeds drie jaar werksaam onder die Basters by De Tuin. Weens die noordwaartse beweging van die blankes het die lewensomstandighede vir die Basters suid van die Oranje al moeiliker geword, sodat baie gedurende die sestigerjare na Groot-Namakwaland verhuis het.

'n Groot gedeelte van sy gemeente het ook op die punt gestaan om daarheen te verhuis, toe die Korannasending aan hom opgedra is. Aangesien dit alreeds gereël was, dat hy saam met die Basters na Groot-Namakwaland sou gaan, het hy nie kans gesien om hulle dadelik in die steek te laat nie. Gewollik het hy aan die hand gedoen dat hy eers met sy gemeentelêde na Groot-Namakwaland sou saamgaan om hulle in Oktober aan eerw. Heidmann by Berseba af te gee.

Hy sou dan eers daar 'n ruk vertoef om in die tussentyd die Namakwa- en die Korannataal aan te leer. Dit was sy bedoeling om in November vandaar af te reis na die Korannas. Aangesien die R.S.G. sy salaris net tot die einde van Oktober sou betaal, het hy hom vanaf 1 November in diens van die A.S.K. beskou. Hy was nog ongetroud en het verlof gevra om eers met die werk te begin en dan later na 'n vrou om te sien.

Na 'n moeisame reis het eerw. Schröder en die Basters eindelijk Warmbad bereik, waar hulle 'n tydlank vertoef het. Eerw. Krönlein het die Nuwe Testament in die Nama-taal tot sy beskikking gestel. Hoewel hy al heelwat van die taal geleer het, het die „klikken“ hom nog baie moeilikheid gegee.

Terwyl Schröder by Warmbad vertoef het, het hy 'n brief van die A.S.K. ontvang waarin sy aanstelling skriftelik bekragtig is. In sy antwoord daarop het hy sy tevredenheid uitgespreek oor die diensvoorwaardes, nl. £75 indien ongetroud en £120 indien getroud.

Weens die droogte kon die Basters nie verder trek nie. Hoewel hulle aangehou het dat hy nog langer by hulle moes bly, het hy reeds die 2de November daar vertrek en op 9 November sonder enige teespoed of verlies by Kakamas-drif, die teenswoordige Schröder, aangekom.

Omdat hy nie seker omtrent die gesindheid van Pofadder was nie, het hy besluit om hom eers te gaan besoek. Pofadder en sy mense was op jag en hy moes daar langer versuim as wat hy oorspronklik bedoel het. Klaas Lukas was die eerste persoon wat om 'n sendeling gevra het, maar eerw. Schröder was van voorneme om die werk onder die twee stamme gelyktydig te begin. Op die grens van Onder- en Bo-Korannaland sou hy 'n geskikte plek uitsoek waar hy die Hoofstasie kon oprig.

Met hierdie doel voor oë het hy teendie einde van die maand eers 'n voorlopige besoek aan Klaas Lukas gebring. In verband met sy aankoms by Grootrivier en sy besoek aan die twee kapteins skryf hy in latere jare in Die Kerkbode:

"Wy kwamen in November 1871 te Kakamas aan de noordzyde van de Oranje Rivier by Kaptein Pofadder aan; hy was niet zoo begerig om een leeraar te krygen als Kaptein Lukas. Ik besloot om daar te blyven; de rivier gronden waren zoo mooi om tuinen te maken, want ik wilde de Korannas ook werken leeren. Ik kwam op naar Olyvenhoutsdrift, de statie van Kaptein Lukas, om godsdienst te houden; hy was bedroefd en teleurgesteld te hooren dat ik myn woning by Pofadder zou maken en hem maar af en toe te bezoeken. Toen ik terug ging, kreeg ik met eens groote dorst nog by Kaptein Lukas z'n kraal. Ik ging af naar de rivier om water te drinken en zag ook mooie gronden voor tuinen, en besloot om te komen naar Olyvendrift. Op den dag bestemd was ik ter woon by Lukas aangekomen - den eersten December 1871." ! (90)

Sy toekomstige gemeentelede het egter nie 'n alte gunstige indruk op hom gemaak nie, want hy skryf verder: "De Korannas zyn een arm, verzonken volk; zy leven meestal van rivier bessens en een weinig melk van bokkens; zyn lui en ook ongewoon om te werken, als zy maar kunnen slapen, en meestal doen zy het ook om den honger te stillen." (91)

(a) 'n Moeilike begin.

Dit was teen/die einde van die jaar en Schröder het maar voorlopig eers sake deurgekyk. Hy is weer terug na De Tuin en het eers na Nuwejaar op 16 Januarie na sy toekomstige arbeidsveld teruggekeer. Die eerste saak waarmee hy hom besig gehou het, was die soek na 'n geskikte plek vir 'n sendingstasie. In die nabyheid van die grens tussen Pofadder en Lukas kon hy nêrens 'n geskikte plek kry nie. Trouens, volgens sy oorspronklike oogmerke kon hy in die hele Korannaland nie 'n geskikte plek vir 'n permanente stasie kry nie. Na baie moeilikhede en oorwegings het hy hom voorlopig eers op Olyvenhoutsdrift gevestig. Hier het hy die weivelde geskik gevind en ook het daar die moontlikheid bestaan om tuine aan te lê en om vrugtebome langs die oevers van die rivier te plant.

As pionier in 'n land van barbare het hy heeltemal op die vlak

(90) A.Dreyer: Op. cit. bls. 65

gestaan;/62

(91) Ibid. bls. 65

met alles moes daar 'n **begin** gemaak word. Schröder het hom egter nie laat afskrik nie, maar vol moed en besieling het hy die aan-voorwerk begin.

Een van die eerste dinge wat hy aangepak het, was om 'n stuk grond in gereedheid te bring om mielies te plant, aangesien die planttyd al aan die verbygaan was. Die Korannas „wat meer lust tot skoelgaan en leren dan werken, heeft“ moes 'n ander les geleer word. Dit het hom twee weke geneem om die bome uit te kap en die grond gelyk te maak.

Ons kan ons voorstel met watter moeilikhede Schröder te kampe gehad het en hoe sy moed en geduld meer as een dag die langwatermerk bereik het. Waar hyself haastig en vurig van geës was, moes hy hom nou behelp met die slegste en eenvoudigste skepsels.

Die Korannas was nie alleen van nature lui en sleg nie, maar hulle het ook g'n ondervinding van tuinwerk gehad nie. Eerw. Schröder se plan was om hulle nie verder in hulle luiheid en slegtigheid te sterk nie, maar om hulle te leer hande-arbeid doen, hoewel dit met groot geduld en moeite gepaard sou gaan.

Behalwe hulle onhandigheid het die Korannas feitlik g'n kos gehad om te eet nie. Om iets uitgerig te kry, moes hy hulle van kos voorsien - „tweemaal's daags koffy en des middags de zeepot van den kaptein vol met meel- en vleeschspys. Sommige dagen had ik tot vyf-en-dertig eters. Klaas Lukas heeft twee slachtschapen by gezet, meer heeft de arme kerel ook niet.“ (92)

Omtrent hulle werkery skryf hy: „Het was een merkwaardige gezicht, den tragen, onhandigen, zwakken Korannas met de spade te zien werken. Hoewel ik het soms in den keel kreeg, heeft de Heere my geholpen zoodat alles met het werken welging; het nodige geduld werd my geschonken. Het viel den jongen mannen zwaar om eene spade aan den gang te houden, vier of vyf mannen wisselden elkander af.“ (93)

Met die geestelike bearbeiding van die Korannas het hy ook dadelik begin: „Over de opkomste is niet te klagen, soms 18 wagens en 140 toehoorders. In de school kwam ieder die er toe

(92) Die Kerkbode (1872) bls. 159

(93) Ibid. bls. 159

lust heeft, groot en klein soms 80 of 90. De Kaptein is onder de eerste klas scholieren. De plaats van onze godsdienstige zamenkomsten is nog maar een armoedige tabernakel van riet, latteen en beschjes vervaardigd een rietstyger waar wy ook bokken en honden in het begin hadden. Myne woning is een armoedige matjeshuis. Het bouwen zal nog wel zeer moeilik gaan." (94)

Alles moes deur middel van 'n tolk geskied, aangesien hy nog nie beheer oor hulle taal gehad het nie en die Korannas nie Hollands kon verstaan nie. Omtrent sy tolk skryf hy: „Ik heb hier eenen tolk opgedoen; hy is met zyne vrouw te Grikwastad lidmaat geworden. Hy is zeer arm; ik heb hem gehuurd voor £6 met kost en kleederen, naar dat ik geven kon voor 1872." (95)

Behalwe sy werksaamhede op Olyvenhoutsdrift het hy hom gedurig gesig gehou met die aflê van besoeke aan die verskillende Korannawerwe. Hy was van plan om saam met die twee kapteins twee of drie plekke as buitestasies uit te kies, waar niemand toegelaat was nie, behalwe wanneer daar kerk gehou is. Voorlopig is twee plekke toe afgebaken, nl. Olyvenhoutsdrift en die gebied van Lukas en Gabies in die gebied van Pofadder.

Die idee om die water uit die rivier te haal vir besproeiingsdoeleindes het reeds by hom posgevat maar, „omdat het water uit Grootrivier door kunst en vlyt, op eene diepte van 20 voet uitgepomp of uitgeschept worden en het aan Grootrivier zeer warm word, zoo zal de ondervinding eerst moeten leeren wat er met tuinen zal kunnen uitgerigt worden." (96)

Hoewel alles maar nog in 'n beginstadium was, was daar darem al tekens van voortitgang: „Nadat wy het planten gedaan hadden, verdeelde ik de tuinen. Het geplante staat pragtig. De mestwormen hebben de mielies wat uitgedund, terwyl ons zaad ontbrak om weder in te hoeten." (97)

(94)	<u>Die Kerkbode</u> (1872)	bls. 172
(95)	Ibid.	bls. 172
(96)	Ibid.	bls. 159
(97)	Ibid.	bls. 159

'n Brief van eerw. P.Sterrenberg in die begin van Junie werp heelwat lig op Schröder se werk en voornemens. Hoewel daar nog nie enige tekens van lewe te rapporteer was nie, kon hy wel meedeel dat almal, groot en klein en Lukas nommer een, baie begierig was om te leer; dat hy 'n skuit van buikplanke gemaak het; dat hy alreeds voorbereidsels getref het vir 'n gebou om voorlopig as skool en kerk te dien - „maar hy voel zich ziek als hy er aan denkt om met zyne Korannas het werk te doen.” (98)

Behalwe die tuingoed wat mooi gegroei het en belowend was, het hy ook al grond reggemaak om vrugtebome op te plant.

(b) Sy reis na die Boland.

Schröder het nou dinge min of meer agtermekaar gehad en hy het besef dat die tyd nou aangebreek het om ^{na} 'n vrou om te sien. In Junie is hy na Schietfontein om vrugtebome te gaan haal; maar die eintlike doel van sy reis was om hom aan mej. Lucia Kuhn te verloof. Nadat hy in die behoefte aan 'n vrou vir sy toekomstige werk voorsien het, wou hy ook baie graag met die Kommissielede kennis maak en sy planne aan hulle voorlê. Ook wou hy 'n besoek bring aan sy vriende by Worcester, wat so 'n warm belangstelling in die sending-saak getoon het.

Die beste manier om hierdie oogmerke te bereik, sou wees, dat hy hom eers in die huwelik laat bevestig en dan 'n besoek aan die Boland bring. Schröder was 'n praktiese man - gedurende sy wittebroodsdae wou hy ook sommer sy ander sake afhandel!

Op 7 Augustus is hulle deur eerw. Sterrenberg te Schietfontein in die huwelik bevestig. Met kar en perde het eerw. Schröder en sy jong vroujie op die 13de na Worcester vertrek, waar hulle teen die 20ste van die maand aangekom het. Op 3 September het hy die lede van die A.S.K. besoek en met hulle beraadslaag oor sy verdere planne.

Die Kommissie het besef dat Schröder die regte man op die regte plek was en al sy planne en voorstelle is goedgekeur:

(i) Verlof is aan hom toegestaan omdat die belange van die Basters by De Tuin ook te behartig tot tyd en wyl daar ander voorsiening gemaak kon word.

(ii) „Aan de plannen van den zendeling om de diep verachtende Korannas door onderwys, landbouw, en veeteelt te helpen; aan die omtrent bouwen op die statie; het oprigten van een pomp om het water uit de Oranje op te brengen en vee van den Zendingvrienden aan te nemen ten einde hun zoo voedsel en onderhoud te verschaffen - aan die plannen kon de Commissie gereed toestemming verleen, en zy besloot hem hierin na vermogen te helpen.” (99)

Schröder het verduidelik dat die eilande wat aan die kolonie behoort, nodig was vir weiding vir die stasie. Op sy voorstel het die Kommissie besluit om aan die Regering in verband met die saak te skrywe.

Daar dit sy begeerte was, asook die vandie Schietfonteinse vriende endie Basters van De Tuin, het die Kommissie besluit om hom op 13 Oktober te Worcester te orden.

Hy was omtrent drie maande in die Boland. Gedurende sy verblyf te Worcester het hy verdere belangstelling by die mense opgewek vir die sendingsaak. By Frans Conradie van Zaaiplaats en 'n sekere mnr. De Vos het hy 'n klomp aanteelbeeste gekry. Ook van die „Worcesterse kinders” het hy bokke en skape ontvang om onder die Korannas uit te deel.

(c) Terug op Olyvenhoutsdrift.

Op sy terugreis het hy spesiaal by mnr. Jackson, Speciale Magistraat van Kenhardt, aangegaan om met hom te gesels oor die grond wat hy van die Regering vir die stasie wou hê. Laasgenoemde het hom baie vriendelik ontvang. Hy het hom met 'n span osse tot by Rugzeer gehelp en hom toegelaat om sy trekosse en 50 aanteelbeeste vir tien dae in sy spaarkamp te laat wei.

Na baie ontberings weens die grootheid het hy die 29ste November weer veilig by Grootrivier aangekom.

In sy afwesigheid het sy tolk die dienste waargeneem en dit het bo verwagting goed gegaan. Weens die droogte was daar mindermense by die stasie, maar die opkoms was nogtans goed.

Met die bouery van sy voorlopige woonhuis het dit maar „zeer jammerlyk gegaan. Toen zy kost hadden, voerden zy niets uit, en toen de van my teruggelatene spyze verteerd was, konden zy niet werken.” (100) Gelukkig het Lukas kort voor sy koms 'n Engelsman gehuur, sodat die huis nou byna klaar was. Eerw. Schröder het egter nog sy hande vol gehad om sy huis te voltooi en enigsins „bewoonbaar te maak.”

Met die Nuwejaar het hy sy „boschjes kerk” vergroot. Die verskriklike droogte het nog altyd voortgeduur, nogtans was die opkoms Sondag goed + 100-150 mense en soms meer. In die skool was daar van 50-60 kinders, en „indien de Heere regen geven dan verwagte ik by en over 100 kinderen.” (101)

Nadat Schröder van De Tuin weg is, was die Basters nog altyd „herderloos.” Op 'n vergadering het hulle besluit om ook na Korannaland te trek, sodra daar nie meer vir hulle weiveld in die kolonie beskikbaar was nie. Vir die eerste paar jaar het eerw. Schröder gereeld by De Tuin gaan diens hou en die Sakramente bedien. Die grootste gedeelte van De Tuin se gemeente het hulle mettertyd in Korannaland kom vestig en hierdie Basters het later die vrugbaarste gedeelte van sy gemeente uitgemaak.

Oor die vrug op sy arbeid onder die Korannas was eerw. Schröder nie baie hoopvol nie: „De vruchten op ons werk onder de Korannas schynen soms te voorschyn te komen, soms weder weg te sterven.” (102) Kort na sy terugkoms van die Boland het hy 'n brief van mnr. Jackson gekry in verband met die versoek van die Regering om onder die Korannas arbeiders te werf vir die bou van die treinspoor deur Tulbaghkloof. Eerw. Schröder het gemeen dat dit 'n uitstekende kans vir sy Korannas was om iets te verdien. Met leedwese moes hy egter meld dat hy onder g'n omstandighede die Korannas

(100) Schröder - A.S.K. (9/12/1872)

S. 5 171/1

(101) Ibid.

(102) Ibid.

kon beweeg om daar te gaan werk nie.

(d) Die bou van die Sendingkerk.

Toe ds. Murray in Mei 1871 die Korannas besoek het, het hy aan die hand gedoen dat hulle die sendingstasie Nazereth moes noem na aanleiding van Joh. 1:46: „Ons het Hom gevind van wie Moses in die wet en ook die profete geskrywe het: Jesus, die seun van Josef van Nasaret." Eerw. Schröder het nou egter spesiale ver^{geve}lof dat die stasie se naam „Olyvenhoutsdrift" moes wees, aangesien die naam aan albei kante van die rivier bekend was.

'n Jaar was reeds agter die rug, die voorbereidingswerk was klaar. Aanstonds sou hy 'n belangeriker taak moet aanpak, wat hy nie sonder huiwering tegemoet kon sien nie. So skryf hy : „Zoo God wil, denk ik na Paaschen met steenen vormen voor onze kerk te beginnen. Het bouwen zal maar langzaam gaan, doch als de Heere genade schenkt, meen ik een voor ons ruim en sterk gebouw te maken. Ik zal bouwmeester, metzelaar, timmerman, enz. moeten zyn." (103) Omtrent die Korannas wat hom moes help, skryf hy: „De armoede en groot traagheid van die Korannas dryft uwen zendeling tot het uitdenken van een beter en Christelyk levensbestaan. God helpe in genade! Het is nog niet eens winter en zyden nu reeds: myn heer moet tog dat ik leve, ikke al te honger." (104)

Gedurende 1873 was omstandighede teen hom sodat baie min van sy planne tot uitvoer gebring kon word. Weens sy vrou se siekte moes hy in Augustus na dr. Brown op Fraserburg gaan. Sedert einde Mei was dit met sy gesondheid ook nie meer te wel nie. Hy het van koors en hoofpyn gekla en meen dat hy 'n trek in die „boschjes kerk" gekry het: „Voorleden heb ik in den winter niets gevoelen, zeker omdat ik in een luchtig matjes huis woonde. Nu is de woning in een digt muurhuis en het werk in een winderig boschjes kerk." (105)

(103) Schröder - A.S.K. (10/3/1873)

S. 5 171/1

(104) Ibid.

S. 5 171/1

(105) Ibid.

S. 5 171/1

Verder was 1873 'n vreeslike droë jaar: „Het is zoo droog dat er geen melkkoe hier op de plaats kan aangehouden worden, slechts weinige melkbokken, die van de bladeren der bomen leven. Met tuin maken gaat het nu ook maar zwak. Wy hebben eene kleine tuintjie gemaakt, zoo groot als wy benatten kunnen. Het benatten (106) geschiedt nu nog door het water met emmers uit de rivier te dragen.“

Hoewel eerw. Schröder dus nie met die bou van die kerk kon aangaan nie, omdat die meeste Korannas die stasie verlaat het en laer langs die rivier af getrek het, kon hy nogtans sy blydschap te kenne gee oor 'n geskenk van £18.16.9 wat hy van eerw. Sterrenberg op sy terugreis van Fraserburg ontvang het. Hy het ook verder berig dat die skool nieteenstaande die strawwe droogte goed besoek is, dat Kaptein Lukas goeie vordering gemaak het, dat 'n tweede Koranna ook oor sy siel met hom kom praat het en dat omtrent 'n kwart van die vrugteboompies lewe en „zy gedyen zeer wel.“

Die volgende jaar het ook nie sonder teenspoed begin nie. Eerw. Schröder sou nie die eerste en laaste persoon wees wat met die wisselvallighede van die Noordweste kennis maak nie.

Na die verskriklike droogte van einde 1872 en gedurende 1873 het die Oranje driemaal agtereën in vloed afgekom, sodat alles langs die rivier verwoes is: „Onze Kaptein Lukas heeft veel geplant, maakte my daarmede blydschap: doch de Heer heeft met onze tuinen een goede streep door de rekening getrokken. De Oranje is den 2de Februarie zoo hoogt geweest, als die Korannas nog niet gezien hebben. Onze tuinen zyn vyf dagen geheel onder water geweest. Buiten de Natal 1 pataten die ik hier begonnen aan te kweken, is alles in de tuinen bedorven. Onze jongen vruchten boompjes zyn door de water goed getysterd, sommigen worden geheel onder slyk begraven.“ (107)

Eerw. Schröder kon gevolglik nie voor die begin van Mei begin stene vorm nie. Die enigste beskikbare messelaar het 7/6 met kos

(106)	Schröder - A.S.K.	(3/11/1873)	S. 5	171/1
(107)	Ibid	(2/8/1874)	S. 5	171/1

per dag/69

per dag gevra. Hiervoor het eerw. Schröder nie kans gesien nie en gevolglik het hy self die fondament gelê.

Weens die verskriklike warm somers het hy die fondament wyd gelê (68 x 25 vt. binnemaat) vir 'n groot en ruim gebou. Die omstandighede waaronder hy moes werk, het hom byna laat besluit om die gebou kleiner te maak. Hy het geweldig oor die traagheid en luiheid van die Korannas gekla: „Het verdriet met de Korannas te arbeiden, drukt my soms dat wel plannen by my opkomt, de kerk korter te maken dan het oorspronklike plan was. De mooie beloften der Korannas keeren soms tot bittere ondervindingen. Mogt de Heer slechts genade geven zyn huis in Korannaland met Basters en Korannas klaar te krygen." (108)

As hy nie die hulp van die Basters gehad het nie, sou hy seker nooit klaar gekry het nie.

Met al die gesukkel kon eerw. Schröder darem al teen die einde van Augustus meld dat die fondament reeds gelê is, en dat daar al hout gekap en 10,000 stene gevorm is. Met die bouery het dit maar baie stadig gegaan. Teen die einde van Februarie 1875 was daar al 100,000 stene gevorm waarvan die helfte reeds gebrand was vir die buitelaes van die kerk. Ook was hulle al besig met die aanry van die stene, die ophaal van die mure en die maak van die deure en kosyne. Eerw. Schröder was self van soggens tot saans besig: „Ik heb het zeer druk, zal des avonds na de godsdiensten by kaarslicht aan de vensters en deuren moeten werken, want daarby heb ik geen hulp." (109)

Teen die begin van Junie was hulle al besig om die balke op te sit. Die inwyding sou oorspronklik op Saterdag, 4 September 1875 plaasgevind het, maar volgens Die Kerkbode (1887) het die inwyding 'n week later plaasgevind.

Dit was eerw. Schröder se vurigste wens dat een van die Kommissielede sou oorkom om die plegtigheid by te woon. Hoewel hy aanvanklik die hoop gehad het dat van die Kommissielede teen-

(108) Schröder - A.S.K. (23/8/1874) S. 5 171/1

(109) Ibid. (21/7/1875) S. 5 171/1

woordig sou wees, was hy natuurlik bitter teleurgesteld toe daar per slot van sake niemand kon kom nie. Wat alles op die dag van die inwyding plaasgevind het, word nêrens gemeld nie.

(e) Algemene en Kerklike aangeleenthede.

Na die vloed van 1873 is daar vir die eerste maal gesaai langs die Oranje. Die Korannas het ongeveer 'n mud en eerw. Schröder 'n emmer koring gesaai. Die koring het pragtig gegroei en uitstekend geskiet. Die Korannas het 92 mud gewen en eerw. Schröder 12. Hulle het ook genoeg strooi gewen om die kerk mee te dek.

Eerw. Schröder se plan om die Korannas „met veeteelt aan te help" was nie 'n sukses nie. Weens die droogte en hoofsaaklik weens die slegtigheid van die Korannas, het dit met die vee en beeste van die Worcesterse vriende en kinders nie alte goed gegaan nie: „Ik zal geene bokken of beesten weer aannemen om onder de Korannas uit te geven; ik moet de Korannas met beesten en bokken oppassen. Uiterlyke verbeteringen mogen wel meer zyn, als my voorkomt; mogelyk zoek ik meer vruchten dan de bomen leveren kunnen.“ (110)

Op 5 Julie 1874 is die eerste mense in Korannaland gedoop en aangeneem. Onder die ag gedooptes was drie Korannas van wie Lukas een was. Van die 44 op die katkisasielys was slegs drie Korannas. Hoewel baie Basters nog in die Kolonie gewoon het, het die grootste gedeelte van eerw. Schröder se vroeëre gemeente na Korannaland verhuis waar hulle weer by sy kerk aangesluit het.

Met die Korannas het eerw. Schröder nog maar baie min uitgerig. Met 'n gevoel van moedeloosheid het hy aan die Kommissie sy teleurstelling te kenne gegee: „Hoe wenscht ik met betrekking tot zielen arbeid bemoedigende en verblydende berigten te schryven, hoe gaarne vertellen dat de ryk der duisternis aan het vallen is in Korannaland, en zielen gewonnen word tot loon der smarten onzes Verlossers. Tot hiertoe sta ik nog aan de vallei van doodsbeenderen in Korannaland en zeg met den profeet: Heere Gy weet het!“ (111)

(110)	Schröder - A.S.K.	(23/8/1874)	S. 5	171/1
(111)	Ibid.	(13/2/1875)	S. 5	171/1

Op die/71

Op die 16de Januarie 1875 was dit net drie jaar gelede dat hy in Korannaland aangekom het. Op daardie dag is die kerkklok opgesit en die volgende dag, die 17de Januarie, is die eerste kerkklok in Korannaland gelui! Tot teks het hy Lukas 13: 6-9 (Die gelykenis van die Vyeboom) geneem. Die kerkklok het £14.14.0 gekos, waarvan eerw. Sterrenberg £2.10.0 en mnr. T.Muller en M.Kuhn elk £5 geskenk het.

Die dienste is Sondae oor die algemeen goed bygewoon, 150-200 toehoorders. Met Kersfees 1874 is die „boschjes kerk“ vir die tweede maal vergroot. Daar was gereeld 70-80 kinders in die skool. Gedurende hierdie besige tye het mev. Schröder altyd skoolgehou.

(f) Belangrike dokumente.

Op 1 Januarie 1875 het eerw. Schröder 'n belangrike ooreenkoms met Klaas Lukas gesluit: „Voorgestelde voorwaardes onder dewelke Kaptein Klaas Lukas, Boven-Korannaland, vreemdelingen als burgers in zyn land zal opnemen.“ (112)

Lukas het o.a. beloof om niemand as burger toe te laat wat nie tot sy kerkgemeente behoort nie; dat „geen invoering of handel in geestige dranken zal veroorloofd worden in Boven-Korannaland.“

Die algemene strekking en doel van hierdie ooreenkoms was om die Korannas teen verderflike invloede van buite te beskerm, om wet en orde te handhaaf en om hulle leefwyse te bestendig.

Tot dusver was daar nog net 'n mondelinge ooreenkoms tussen Lukas en eerw. Schröder in verband met die grond wat hy vir 'n sendingstasie ^{nl. Olyvenhoutsdrift.} en Am (Gham) as buitestasie aan die A.S.K. afgestaan het. (113). Op 27 September 1875 het Lukas 'n ooreenkoms geteken waarvolgens hy afstand gedoen het van die grond. Eerw. Schröder was egter nie tevrede met die stuk grond wat Lukas vir 'n sendingstasie afgestaan het nie. Volgens die Verdrag tussen Lukas en die Regering na die Eerste Koranna-oorlog is die mees noordelike standhoudende stroom van die Oranje as die noordwestelike grens van die kolonie vasgestel.

Die suidelike deel van Olyvenhoutsdrift, insluitende al die eilande, het dus aan die kolonie behoort. Op die noordelike oewer was dit kaal en daar was nie weiding vir die diere nie. Eerw. Schröder het dus uit die staanspoor uit probeer om die suidelike deel ook vir sy stasie te kry.

Eers het hy die saak voor mnr. Jackson op Kenhardt gelê om die toestemming van die Regering te kry. Hy het herhaaldelik die Sendingkommissie op die noodsaaklikheid van die besit van die eilande vir die stasie gewys en aangedring dat hulle die saak voor die Regering moes lê. Blykbaar het die Kommissie die belangrikheid van hierdie versoek nie ingesien nie, want dit skyn of hulle g'n moeite gedoen het om aan eerw. Schröder se versoek te voldoen nie. Hy het egter nie moed opgegee nie en die saak weer voorgelê aan mnr. Hook, die opvolger van mnr. Jackson. In die loop van 1874 is mnr. Hook na Kaapstad en hy het by die Regering aanbeveel dat Olyvenhoutsdrift-suid aan die sendingstasie afgestaan word. Op die 17de Julie is die "Certificate of Occupation" opgestel. (114)

(g) Planne om 'n Sendingstasie by Kakamas te stig en 'n skema om water uit die rivier te pomp.

Volgens eerw. Schröder se oorspronklike plan wou hy die sendingwerk onder die twee kapteins as 'n eenheid behartig. Ten gevolge van onvoorsiene moeilikhede en jare van buitengewone droogte was sy werksaamhede voorlopig net tot die mense van Lukas beperk. Sy voorneme om ook Pofadder se mense te bearbei en om die water uit die rivier te haal vir besproeiingsdoeleindes moes dus voorlopig van die baan geskuif word. Eers na die voltooiing van die kerk teen die einde van 1875 het hy weer sy hande vryer gehad om sy aandag aan ander sake te skenk.

Sedert die begin van 1876 het eerw. Schröder begin planne oorweeg om Pofadder se mense ook te bearbei. Met die oog om later op Kakamas 'n sendingstasie te stig, het hy met Pofadder op 17 Jan.

1876 'n ooreenkoms gesluit waarvolgens Kakamas as sendingstasie en Nydas as buitestasie aan die A.S.K. afgestaan is, onder dieselfde voorwaardes as in die geval van Lukas. (115)

Ten einde van Maart het hy aan die A.S.K. 'n brief geskryf waaruit dit blyk wat sy program van werksaamhede vir die volgende paar jaar sou wees, nl.

- (i) die bou van 'n nuwe en beter woonhuis- "Met het bouwen van eene woning voor ons, zal ik een begin moeten maken naar omstandigheden en arbeid. Hier is geen ambachtsman, dat maakt het bouwen zeer moeilijk." (116)
- (ii) die plan om 'n wa-smit en 'n eie winkel vir die stasie te kry.
- (iii) 'n skema om die water uit die rivier te pomp;
- (iv) die plan om 'n jong sendeling te probeer vind om onder Pofadder se mense te gaan werk.

Ten gevolge van sy skrywe aan die Kommissie is ds. W.P. de Villiers van Carnarvon afgevaardig om Pofadder te gaan besoek met die oog op die stigting van 'n sendingstasie op Kakamas. In sy verslag (117) het ds. De Villiers daarop gewys dat Pofadder en sy mense baie begerig was om 'n sendeling te hê, en dat dit vir eerw. Schröder onmoontlik was om daar meer as twee- tot driemaal per jaar te kom. Duskant die rivier was baie Basters en ook blankes wat die dienste sou bywoon en daar baie baat by sou vind as 'n sendeling op Kakamas geplaas word. Volgens sy beskouing was Kakamas baie gunstig geleë vir 'n sendingstasie.

Na die besoek van ds. De Villiers het eerw. Schröder 'n breedvoerige beskrywing van die omstandighede gegee, asook die redes vir en wenke in verband met die stigting van 'n sendingstasie by Kakamas. O.a. het hy op die volgende gewys:

- (1) 'n Sendingstasie op Kakamas sou g'n afbreuk doen aan die stasie op Olyvenhoutsdrift nie - "Zoude de arbeidsveld verdeeld

-
(115)	Diverse Dokumente	S. 5	171/2
(116)	Schröder - A.S.K. (28/4/1876)	S. 5	171/1
(117)	De Villiers - Murray (18/10/1877)	S. 5	171/2

worden, dan behoud ik een dagreis per ossewage weswaarts en vier dagen ooswaarts, zoover Kaptein Lukas z'n gebied. Ten noorden naas die Kalahari, moet het land nog bewerk en bewoon word, ruim arbeidsveld voor die toekomst. Die bevolking neemt zeer toe in Korannaland. Voor vyf jare en negen maanden, toen ik hier kwam, was hier nie eene enkele Basterd familie in het land woonagtig; nu vorme sy reeds het grootste deel myner gemeente." (DeVilliers het in sy verslag gemeld dat die Korannas 'n volk is wat aan die uitsterwe was).

(ii) Die stasie op Kakamas sou ook 'n groot arbeidsveld hê: ooswaarts $1\frac{1}{2}$ dag per ossewa; weswaarts het dit tot aan die gebied van Lukas gestrek: „zuidwaarts het geheel Bosjesmansland en Grasveld tot naas Pella in die kolonie; noordwaarts een groot arbeidsveld, want het land moet nog bewerk en bewoon word." (118)

(iii) Pofadder se mense kon by 'n ander Kerkgenootskap gaan aansluit - miskien by die Rooms-Katholieke Kerk wat reeds by Pella werksaam was.

(iv) Dit was moeilik om te sê hoe groot die bevolking was, maar hy het die onderdane van Lukas, insluitende Korannas, Basters, en Kaffers op ongeveer 200 families geskat, behalwe die Boesmans; Pofadder s'n op 220 en hy meld verder dat „in het Bosjesmansland en Grasveld in die kolonie veele Basterd familiën verstrooid wonen."

In verband met die stigting van 'n sendingstasie op Kakamas het eerw. Schröder die volgende wenke aan die hand gedoen, nl. dat 'n geordende sendeling of 'n gelowige onderwyser daarheen gestuur word - albei moes praktiese persone wees. Indien 'n wa-smit gekry kan word volgens advertensie in De Wakker, kon hy hom op Kakamas gaan vestig, in plaas van op Upington. In die tussentyd sou hy dan met die voorbereidingswerk kan aangaan.

Ten die einde van 1877 kon hy nog nie 'n wa-smit vind nie. Hoewel die Kommissie meld dat 'n „broeder" in geval van nood gevind kon word, het hulle ten die einde van Mei 1879 nog nie daarin geslaag om iemand te vind nie.

Sedert sy aankoms in Korannaland het eerw. Schröder besef hoe noodsaaklik dit was om die Korannas van 'n beter lewensbestaan te verseker: „Er zyn weinig Zending Staties waar de zendeling zich zoo zeer bekommeren en bemoeijen moet met het levensbestaan van de menschen, zoo als hier. De wereld lastert, en niet ten onregte, dat de Hottentotten tot een lui leven naar die Zending Statie trekken“- dit moes nie van hom gesê word nie! Gevolglik het hy dadelik begin tuin maak en allerhande planne uitgedink om die water uit die rivier te kry. Hy het op die punt gestaan om 'n pomp vir die doel te bestel, maar hy wou eers gaan kyk na 'n plek waar 'n mens die water moontlik uit die rivier kon keer. Die lengte van die voor „zal 5-6 mylen“ wees, rotse sou moes „gesprongen worden“ en dit sou baie werk en geld kos. (119)

Teen die middel van 1878 het oorlogswolke oor die hele Korannaland toegesak. Lukas en Pofadder, saam met die Korannas, het van die toneel verdwyn, en daarmee is die Koranna-sending ook beëindig. Eers in 1883 kon eerw. Schröder uitvoering gee aan sy plan om die water uit die Oranjerivier te keer!

(E) EERW. SCHRÖDER SE BEDRYWIGHEDE GEDURENDE DIE KORANNA-SENDING

(a) Pogings om die vrede te bewaar en die Korannas uit die Oorlog te hou.

Sedert die begin van 1878 is daar gedurig leuenberigte uit Grikwaland-wes onder die Korannas versprei as sou die Regering die oorlog teen Kreli verloor het. Die Korannas het hierdie stories geglo en gretig aangeneem. 'n Tydlank het die Korannas dit verborge gehou, maar na April het Lukas soms tot tweemaal per week na eerw. Schröder gekom om te verneem of dit waar was wat die mense hom vertel. Schröder het verduidelik dat daar g'n waarheid in al die stories steek nie; maar dit het gelyk of Lukas hom nie geglo het nie.

Dat daar geheime planne onder die Korannas aan die broei was, het gou duidelik geword. Aan die Basters met wie hulle meer intiem was, het hulle allerhande geheime planne meegedeel: „De Engelsman wil ons land afneem. Ons sal wegtrekken naar 'Ouhob' in die Kalahari, dan sal ons komen en die statie plat loop, en dan zal ons met den Engelsman werk.” (120)

Die Basters het fir eerw. Schröder hiervan vertel en hom gewaarsku dat die Korannas oorlogsplanne in die skild voer. Op 'n byeenkoms onmiddellik daarna het Lukas en sy mense ontken dat hulle sulke uitlatings gemaak het en dat hulle enige geheime planne het.

Terselfdertyd het die Korannas in diens van die Basters brutaal begin word en weggeloop. Die teruggekeerde Koranna-bandiets (krygsgevangenes uit die Eerste Koranna-oorlog) het onder leiding van Jan Kupido (jnr.) begin om die Basters se beeste en vee te steel en het openlik verklaar: „Ons wil oorlog maken.”

Lukas en Pofadder het versuim om die diewe uit te lewer en te straf. Die Basters het gesien dat hulle posisie onveilig word. Hulle kon dit nie meer langer uithou nie en het een na die ander Korannaland verlaat en weer oor die rivier na die kolonie getrek.

Die A.S.K. het aan eerw. Schröder drie maande verlof toegestaan om na sy broer in Damaraland te gaan. In Mei het hy hom begin klaarmaak vir die reis. Die Basters was baie ongerus en het hom gewaarsku om nie te gaan nie daar hulle die toestande te onveilig geag het. Die Korannas weer wou baie graag gehad het dat hy moes gaan kuier.

Eerw. Schröder het nie kon glo dat Lukas en sy mense enige kwade bedoelings gehad het nie. Toe Lukas weens laksheid en pligsversuim hom skuldig gemaak het aan die verbreking van die Verdrag met die Regering, het eerw. Schröder hom probeer raadgee en hom aangeraai om in allerhaas die diewe uit te lewer en sodoende weer in die guns van die Regering te kom. Lukas het hom egter nie aan sy raadgewings en waarskuwings gesteur nie. Gedurende die laaste maande het die Korannas meer en meer sonder enige rede van die

dienste begin wegbly, totdat hulle dit glad nie meer bygewoon het nie.

Dit het nou vir eerw. Schröder duidelik geword dat die Korannas hom uit die pad wou hê. Hoewel hy alles gereël het vir die reis, het hy dit nou nie veilig en raadsaam geag om weg te gaan nie. Op herhaaldelike versoeke van die Basters het hy uiteindelik sy reisplanne laat vaar.

In die tussentyd het die vyandelikhede in Grikwaland-wes uitgebreek. Allerhande gerugte het onder die Korannas die ronde gedoen, bv: „De Grikwas en Engelsman was aan malkander, de Griquas het gewen. De Engelsman het gevra om de lyken te begraven, drie bokwagens is weggery.“ (121)

Die polisie en die magistraat op Kenhardt sou ook doodgeskiet wees.

Eerw. Schröder het dadelik vir Lukas laat roep en aan hom verduidelik dat die Grikwas en die Kaffers die oorlog sou verloor; dat hulle oor die grens in sy gebied sou vlug en dat hy volgens 'n verdrag verplig was om sy grense teen opstandelinge te beskerm. Hy het hom dus aangeraai om dadelik met 'n kommando van minstens 100 man na die grens te gaan. Lukas het hom bereid verklaar om die Regering te help indien hy gevra word.

Terwyl Lukas met sy kommando na die oosgrens op weg was, het eerw. Schröder in allerhaas na Kenhardt gegaan. Uit medelye vir Lukas omdat hy te arm was om 'n kommando vir 'n geruime tyd in die veld te hou, het hy die magistraat gaan vra om Lukas van kos te voorsien en om 'n blanke offisier oor sy mense aan te stel. Die aand voor sy vertrek het hy nog 'n onderhoud met Lukas gehad - hy het nog steeds goeie verwagtings van hom gekoester.

Voordat hy antwoord van die Regering kon kry, het Lukas se planne aan die lig gekom. In stede van sy grense te verdedig, het hy gemene saak met die vyand gemaak. Die Kaffers onder Donker Malgas is nie uit sy gebied verdryf nie en Gamka Pienaar, leier van die Grikwa-rebelle, het hom gevra om hom teen die Regering te help. Na sy terugkoms van die oosgrens het hy dadelik

sy mense byeengeroep en bewapen. As rede het hy aangegee:
„Ik ben bang, want ik weet niet wat over my komen kan, daarom
maak ik my klaar.“ (122)

Stelery het nou op 'n groot skaal plaasgevind. Gevolglik
het eerw. Schröder hom weer na Kenhardt gehaas om oor die toedrag
van sake te rapporteer. Hy het die magistraat versoek om dadelik
stappe te doen.

Die gevaar was nou naby die stasie en sy vrou het al begin
bang word. Hy het nog vertrou dat Lukas die Regering sou help,
want dit was die oostelike Korannas wat onder invloed van die
Grikwas die diefstalle gepleeg het - so het hy redeneer.

Al die Basters en blankes wat hulle nog in Korannaland bevind
het, het nou na die Kolonie gevlug. Hare, die waarnemende magis-
traat op Kenhardt, het 'n beroep op Lukas gedoen om die diewe uit
te lewer. Eerw. Schröder het drie dae agtereën vir hom probeer
duidelik maak dat hy alreeds die Verdrag in verskillende opsigte
verbreek het en dat hy die diewe moes uitlewer om in die guns van
die Regering te kom. Dit het alles niks gehelp nie. In die
grootste lewensgevaar het eerw. Schröder nog tot op die laaste op
die stasie gebly om vir Lukas te probeer red. Toe eerw. Schröder
hom bekend maak dat hy die stasie gaan verlaat, het hy geantwoord:
„Myn heer is te haastig; de Engelsman zal myn heer niet schieten,
en de Kora ook niet. Als ik vir myn heer niet meer hebben wil,
dan zal ik myn heer zelve wegbringen. Ik heb my klaar gemaak,
als mynheer weggaat, zal ik my nog meer klaar maken.“ (123)

Met 'n bedroefde en verskeurende hart het eerw. Schröder oor
die toestande en die gebeure berig. Omdat sy lewe in gevaar was,
het hy met die laaste Basters en twee blanke families op Donderdag,
die 11de Julie, die stasie verlaat.

Lukas is deur die Grikwas verlei en hy het nou openlik 'n

(122) Schröder - A.S.K. (14/11/1878) S. 5 171/1

(123) Ibid. S. 5 171/1

rebel geword. Nadat eerw. Schröder die stasie verlaat het, het Lukas dadelik die drif deur 'n gewapende bende laat bewaak; maar toe hy hoor dat die Kaffers wat hom sou kom help het, gevang en ontwapen is, het hy Sondag, die 14de, met sy Korannas die stasie verlaat en na die eilande laeraf gevlug.

Donderdag, die 18de, het majoor Nesbitt met 'n kommando van 250 man daar aangekom. Die volgende dag is hy oor die rivier en het sy laer rondom die kerk en die woonhuis gaan opslaan. Die selfde dag het eerw. Schröder op versoek van majoor Nesbitt met 25 ruiters tot regoor die plek, waar Lukas hom skuilhou, gegaan. Hy het vyfmaal boodskappers na hom gestuur. Lukas het telkens geweier om verder as die rand van die bome te kom. Op sy versoek het eerw. Schröder hom 150 tree van sy manskappe verwyder en hom tot op 80 tree genader. Lukas het egter verraderlike planne gehad en wou eerw. Schröder in die bos inlok. Op waarskuwing van sy manskappe het hy onverrigter sake teruggekeer. Ook majoor Nesbitt het drie boodskappe gestuur en alles in sy vermoë gedoen om bloedverspilling te voorkom.

Lukas het halsstarrig geweier om gehoor te gee. Hy het 'n rebel geword omdat hy die leuenberigte van die Grikwas geglo het, omdat hy die wraak van die Kaffers en Grikwas gevrees het as hy hom aan die kant van die blankes sou skaar en omdat feitlik al sy onderdane teen die Regering was.

Eerw. Schröder het vir die Korannas baie jammer gevoel, want hy het geweet wat hulle lot sou wees. Hy het egter vrede in sy gemoed gehad aangesien hy alles in sy vermoë vir hulle gedoen het. Oorspronklik sou hy eers net vir vyf jaar gegaan het by wyse van proefneming. Na die vyf jaar het hy nog anderhalfjaar onder hulle gearbei sonder gevolg.

Toe Lukas in die moeilikheid kom en eerw. Schröder hom nie kon verdedig nie, het daar 'n bittere haat in sy hart ontvlam. In 'n latere brief aan majoor Nesbitt het hy geskryf dat die sendeling, Schröder, die oorsaak van alles was. Dit was die dank en vrug op sy arbeid na 6½ jaar!

(b) Eerw. Schröder as kampvegter vir die belange van die Basters, die toekomstige bewoners van Korannaland.

Eerw. Schröder het nie kans gesien om die sendingstasie aan die genade van die vyand oor te laat nie. Hy wou ook nie hê dat die stasie as verlate beskou moes word nie. Om 'n oog te hou oor die kerk en die woonhuis, het hy oor die rivier gevlug en sy kamp regoor die stasie opgeslaan, waar majoor Nesbitt 10 man tot sy beskerming geplaas het. Op versoek van majoor Nesbitt het eerw. Schröder saam met die troepe gegaan, nadat 'n mag van 20 man agtergelaat is om die kerk te beskerm. Eerw. Schröder het later die troepe verlaat en met 'n kar en perde rondgetrek om die lede van sy verstrooide Bastergemeente op te soek. Gedurende die oorlog het hy sy verblyfplek beurtelings by Kenhardt en Carnarvon gehad.

Almal het gemeen dat die oorlog baie gou sou oor wees. Weens die onbekwaamheid van majoor Nesbitt het die oorlog baie langer geduur as wat verwag is, tot groot ongerief vir die vlugtende en rondswerwende Basters. Met sy klompie beeste en vee moes eerw. Schröder ook gedurig vlug en weiveld soek. Hierdie soort lewe het op die duur onuithoudbaar geword, veral weens die drukkende droogte. Almal het na die begin en die einde van die oorlog verlang. Die boere en die Basters langs die Hartebeesrivier het nie meer geweet waarheen hulle moes vlug nie. Geen wonder dat eerw. Schröder later nie meer sy ongeduld kon bedwing nie en dat hy twee baie skerp briewe vir publikasie aan die pers gerig het. (124)

Op 18 September 1878 skryf hy van Kenhardt af: „De toekomst zyn zeer duister. Voor de Korannas zal het werk zeker niet weder in Korannaland hervat worden; zy zullen na dezen oorlog in de vier winden verstrooid worden.” (125) Eerw. Schröder het geweet dat Korannaland na die oorlog in die hande van die Regering sou oorgaan. Hy wou nie dat die kerk sy aansprake op Olyvenhouts-

(124) Schröder - A.S.K. (14/11/1878) S. 5 171/1

(125) Ibid. (18/ 9/1878) S. 5 171/1

drift prysgee nie. Gevolglik het hy ds. Neethling daaraan herinner om die oorspronklike dokumente in die hande te kry.

Aangesien die sendingwerk onder die Korannas nou iets van die verlede was, het hy vir die Basters in die bresse getree. In diens van die R.S.G. het hy reeds meer as 9 jaar onder/die Basters gewerk en 6½ jaar in Korannaland. Die Basters in Korannaland was die vrugbaarste gedeelte van sy gemeente. Hulle was getroue ondersteuners van sy kerk en Lukas en Pofadder het hulle as burgers opgeneem. Hulle het hul onderdanigheid getoon deur getrou hulle opgewes te maak en burgerreg te betaal. Met die uitbreek van die oorlog het baie vrywillig krygsdiens gedoen. Weens die droogte, die stelery van die Korannas en die onbestendige trekkerslewe het hulle baie verliese gely. Hulle was altyd op die voorposte en moes telkens die spit afbyt.

Eerw. Schröder het die saak van die Basters baie bepleit, veral toe hy hoor dat die Regering van plan was om Zoeloes en Fingoes in Korannaland te plaas. Op aandrang van eerw. Schröder het die Kommissie 'n versoekskrif namens die Basters opgestel om die Regering te vra dat Korannaland aan hulle gegee word. Syns insiens moes Basters en gekleurdes nie toegelaat word om grond in volle eiendom te besit nie. Orals waar blankes en gekleurdes saamgeleef het, het laasgenoemde nog altyd uit hulle grond geraak, soos bv. op Amandelboom en Schietfontein. Om te voorkom dat dieselfde in Korannaland gebeur, moes die grond onder sekere voorwaardes aan hulle afgestaan word, maar nie met die reg om dit te verkoop nie. Indien die Basters nie op so 'n manier gehelp kon word nie, sou dit beter wees dat daar nie weer 'n sending begin word nie, maar dat so gou moontlik 'n blanke gemeente gestig word.

Wat later gebeur het, het eerw. Schröder reeds lank vooruit gesien. Die Bastergemeenskap het ook werklik ten gronde gegaan toe die blankes die gebied gedurende die negentigerjare begin binnedring het.

Die plan van die Prokureur-Generaal om van Olyvenhoutsdrift 'n polisiestatie te maak, het eerw. Schröder met onsteltenis verwul. Hy het ten strengste daarteen geprotesteer, want die invloed van 'n polisiestatie sou vir toekomstige sendingwerk onder die Basters verderflik wees. Dit sou tot ledigheid en onkuisheid (126) aanleiding gee: „Een Zending Statie kan geen politie statie zyn.”

Uppington se voorgestelde polisiestatie sou jaarliks vir die Regering baie kos. Eerw. Schröder het dit beskou as onnødige onkoste, want die Basters kon die grens self verdedig. Daar hoef nie vir 'n inval gevrees te word nie, want die Basters sou dit betyds te hore kom. Die Basters het genoegsame bewys gelewer dat hulle getroue Britse onderdane was. Hy het gevolglik die volgende skema voorgestel: dat daar net 'n regeringsbeampte en enige konstabels geplaas word; dat die Basters en ander bewoners te alle tye dienspligtig moet wees; dat die gebied oorkant die rivier as 'n „basterlokasie” uitgegee word.

Hy het dus by die Kommissie daarop aangedring dat hulle voor die sitting van die Parlement die saak voor die Regering moes lê. Indien dit vereis word, kon hy sy voorstelle aan die Prokureur-Generaal voorlê. Dit moes in elk geval op die gemoed van die Regering gedruk word dat hulle die Basters as 'n gekleurde ras in hulle swakheid teenoor die blankes moes beskerm en wel op so 'n manier dat hulle nie later verdryf word nie.

Op Maandag, die 25ste Julie 1879, het die Basters op Kenhardt 'n vergadering gehou en 'n kommissie van vyf gekies om genoemde versoekskrif aan mnr. Scott te oorhandig nadat die Basters dit reeds onderteken het. In 'n meegaande brief het hy die Basters se saak nogeens warm bepleit, asook 'n uiteensetting gegee van sy sienswyse omtrent hulle toekomstige vorm van bestuur.

Daar was sprake dat Dirk Vilander van Mier graag die hoofskap oor die Basters wou hê. In genoemde brief het eerw. Schröder daarop gewys dat dit verkeerd en onregverdig sou wees indien hy as hoof aangestel word.

Hy het nooit in Korannaland gewoon nie en die meerderheid van die Basters sou hom nie as hoof gehoorsaam nie. Hy was nie 'n selfstandige persoon nie, maar was baie arm en die dienaar van die handelaars. Die Basters kon slegs deur hulle gelykes regeer word.

Eerw. Schröder doen dus aan die hand dat die Basters 'n self-regerende gemeenskap moes wees onder toesig van 'n verteenwoordiger van die Kaapse Regering, bygestaan deur 'n plaaslike Bestuursraad wat uit die geledere van die Basters gekies moes word, om plaaslike regulasies te maak onderhewig aan die goedkeuring van die Regering. Ten slotte het hy daarop gewys dat slegs Basters wat selfstandig kon lewe, as burgers toegelaat word, om sodoende moontlike diewery te voorkom.

Mnr. Scott het die plan gesteun en die Regering tot ^{hierdie} sienswyse oorgehaal.

(c) Sy beroep en vertrek na Witzieshoek.

In sy brief van 10 April 1879 aan die A.S.K. maak eerw. Schröder melding daarvan dat hy na Witzieshoek beroep is. Die A.S.K. het hom 'n hoër salaris aangebied as hy na Olyvenhoutsdrift terug wou keer. Hy het nie geweet wat hy nou moes doen nie. As hy na Olyvenhoutsdrift terugkeer, sou hy sy lewe in gevaar stel weens die wraak van die Korannas, Grikwas, Kaffers en Boesmans. Ook sou hy alles weer van nuuts af moes begin. Aan die anderkant was hy ook met die omstandighede by Witzieshoek onbekend. Eerw. Schröder het hom dus willoos in die hande van die Kommissie gestel en hulle ^{kan} dus besluit waarheen hulle hom wou stuur.

Aangesien hy nie betyds van die A.S.K. tyding gekry het nie, en daar ds. Theron van Bethlehem daarop aangedring het dat hy die beroep aanneem, het hy dit op die 18de Julie gedoen. Op die 27ste Julie het hy sy afskeidsprek op Kenhardt gehou. Die opkoms was groot - 400 toehoorders. Op die 21ste September het hy sy afskeidsprek op Olyvenhoutsdrift gehou.

Op 'n vergadering gehou op die 20ste September voor sy vertrek,

het die/84

het die Basters enige afgevaardigdes gekies om namens hulle die A.S.K. te versoek dat hulle onder die N.G.K. ~~wou~~ bly en weer 'n sendeling verlang sodra hulle in Korannaland gevestig sou wees. Namens die Bastergemeente beloof hulle ook om die handel in sterk drank in die toekomstige Korannaland te verbied.

Vanaf 2 Augustus 1880 tot 25 Mei 1883 het eerw. G.Schonken onder die Basters gewerk, maar vir hulle was daar net een „mynheer“ Schröder!

(F) SY WERK ONDER DIE BASTERS.

(a) Weer terug, 25 Mei 1883.

Die Basters het baie swaar afskeid geneem van eerw. Schröder en kon nie glo dat hy hulle werklik verlaat het nie..

Eerw. Schröder het hulle ook belowe dat hy weer terug sou kom sodra daar weer vrede en orde was.

In sy afwesigheid het die vriendskapsbande al sterker geword. Party van sy ouderlinge het aan hom geskryf en aangehou dat hy weer terug moes kom. Hoewel eerw. Schröder op Witziesshoek ook baie gelukkig was in sy werk, was sy hart en siel nog altyd by die Basters: „Hoewel wy van de Bastaard gemeente weggeroepen zyn, houden wy niet op dagelyks voor de gemeente te bidden. Ik heb enige brieven aan die gemeente geschryven en zend met deze post weder brieven aan de ouderlingen en gemeente. Wy arbeiden ook van Witziesshoek voor het heil der Bastaard gemeente. (127)

Dit was nie 'n maklike taak om eerw. Schröder se plek op te vul nie. Eerw. Schonken was nie die gewenste persoon nie. Weens die Basters se gehegtheid aan eerw. Schröder en die geloof dat hy weer sou terugkeer, sou dit ook seker moeilik gewees het om iemand na hulle sîn te kry. Onder hierdie omstandighede en omdat eerw. Schonken nie opgewasse vir sy taak was nie, het daar weldra ontevredenheid ontstaan.

Toe eerw. Schönken hoor dat hulle van plan was om eerw. Schroder te vra om terug te kom, het hy gedreig om verdeeldheid

onder die gemeente te bring. Hy het ook werklik allerhande pogings aangewend om dit te bewerkstellig, maar het nie daarin geslaag nie.

In sy brief van die 14de Desember aan die Kommissie (128) meld eerw. Schröder, dat hy gevra is om na Olyvenhoutsdrift terug te kom. Hy kon egter nie die beroep aanneem nie, want eerw. Schonken het geweier om daar weg te gaan. In die tussentyd het eerw. Schröder smeekbriewe van sy gemeente en ouderlinge ontvang, dat hy weer terug moes kom, want dit het nie goed gegaan nie. Gevolglik het hy as sendeling van Witzieshoek bedank en reëlings met die Basters getref om hom by Hopetown te kom haal.

Op Woensdag, 28 Maart 1883 het hy afskeid geneem van sy blanke vriende te Bethlehem, waar hy dikwels diens gehou het. Op Sondag, 1 April het hy ook van die gemeente Heilbron afskeid geneem. Die 15de het hy sy afskeidspraak op Witzieshoek gehou en het die volgende dag daarvandaan vertrek. Vrydag, die 25ste Mei het hy op Upington aangekom. Met groot blydschap het die mense hom verwelkom. Die volgende dag het ds. Kuhn hom aan die gemeente voorgestel.

Eerw. Schonken is eindelijk beweeg om na Amandelboom te gaan. Die 3de. Junie het hy sy afskeidspraak gehou na aanleiding van Gelaten 1 : 9-12: „As iemand julle 'n evangelie verkondig in stryd met die wat julle ontvang het, laat hom 'n vervloeking wees! " Die opkoms was groot, maar sy afskeidswoorde het nie 'n gunstige indruk nagelaat nie. Die volgende dag het hy en sy familie na Amandelboom vertrek. (129)

Na 'n afwesigheid van ongeveer drie jaar was eerw. Schröder weer terug op die plek waar hy in 1871 begin het om onder die Korannas te werk. Gedurende die oorlogsjare en sy verblyf te Witzieshoek het daar geweldige veranderings plaasgevind, sodat eerw. Schröder onder heeltamal nuwe omstandighede sy werk onder die Basters hervat het.

(128) Schröder - A.S.K. (14/12/1882) S. 5 171/1

(129) Ibid. (8/ 6/1883) S. 5 171/1

(b) Sy moeilikhede met die Polisie.

Eerw. Schröder se protes teen die stigting van 'n polisie-stasie op Olyvenhoutsdrift het die Regering nie sy plan laat verander nie.

In 1881 het Scott hom op Upington gaan vestig en later is die polisiemag van Kenhardt ook daarheen verplaas. Kaptein Dyason was die hoof van die polisiemag en hy het omtrent die helfte van die gebied wat deur Lukas aan die Sendingstasie afgestaan is, in beslag geneem.

Kort na eerw. Schröder se aankoms het hy weer pogings aangewend om die polisiemag van die stasie verwyder te kry. Hy het by die A.S.K. aangedring dat hulle die saak voor die Parlement lê en daarop gewys dat 'n polisiemag van 80 man op die noordelike grens onnodig was. Dit het die land jaarliks 'n enorme som gekos. Die Basters behoort die grens self te verdedig en mnr. Scott met 12 konstabes sou oor genoeg wees.

Eerw. Schröder was bevrees dat die ledigheid van die polisie 'n slegte invloed op sy gemeente sou hê. Behalwe dit, het Kaptein Dyason se handelwyse baie onaangenaamheid veroorsaak. Laasgenoemde was 'n baie eiegeregtige en moedswillige persoon. Uit die staanspoor het hy begin om die Basters se diere te skut en selfs dood te skiet as hulle te na aan die polisie-kamp gekom het. Eerw. Schonken het ook oor die ongewensdheid van die polisie-kamp en die skuttery van die diere gekla.

Nieteenstaande die feit dat die saak onder die aandag van die Regering gebring is, het Dyason aangehou om die lewe vir eerw. Schröder en die Basters te veronaangenaam. Terwyl laasgenoemde hard besig was om aan die watervoor te werk, het die polisie onop-houdelik hulle diere geskut. Toestande het later so erg geword, dat eerw. Schröder nie met die watervoor kon aangaan nie. In 'n brief aan prof. J. Marais, Stellenbosch, het eerw. Schröder finaal daarop aangedring dat die saak onder die aandag van die Regering gebring word. (130)

Tot dusver het die voor al £1000 gekos en die voortsetting of staking daarvan sou van die antwoord van die Regering afhang.

Eerw. Schröder het wel nie daarin geslaag om die polisiestatie verwyderd te kry nie, maar deurdat hy herhaaldelik by die A.S.K. gekla het is die polisie later die reg ontnem om diere te skut. As gevolg van sy laaste skrywe is die saak onder die aandag van Schermbrucker en ander goedgesinde parlamentslede gebring. Daarna het die moeilikhede met die polisie opgehou.

(c) Die uithaal van die Watervoor.

Reeds voor die uitbreek van die oorlog was eerw. Schröder met planne besig om die water vir besproeiingsdoeleindes uit die rivier te haal. Op hierdie manier wou hy die mense langs die rivier van 'n lewensbestaan verseker. Die groot armoede onder die mense en die gebrek aan lewensmiddele het dit dubbel noodsaaklik gemaak dat iets gedoen moes word om hulle ekonomiese toestande te verbeter. Een van die eerste ondernemings wat eerw. Schröder dus aangepak het na sy terugkoms, was die uithaal van die watervoor.

„Na veel heen en weer gaan en ryden, onderzoeken en afpeilen enz., hebben wy op eene vergadering besloten, een watervoor voor de statie uit te halen. Het is een groot, zwaar en aan groote uitgaven verbonden werk. Het werk is eergisteren (15 Augustus 1883) reeds begonnen met 9 mannen; gisteren waren er 10, heden 17 mannen aan het werk; andere week zal het getal werklieden wel stygen tot 30. Het werk zal wel drie tot vier duizend ponden stg. kosten. Wy hebben het werk met aandelen te doen, er zyn 37 deelhebbers. Elk heeft een ruim stuk land ter besproeiing. Het water voor de statie gronden moeten twee uren te paard van de statie gebracht worden. Met alle kronkelingen zal de waterleiding wel 16 mylen lang worden. De eerste helfte der watervoor zal 10 voeten breed worden.” (131)

Eerw. Schröder en twee van sy ouderlinge is gekies as water-voorkommissie, maar hy was die spil waarom alles gedraai het:

„Ik heb een zeer groot werk begonnen; op myne schouderen rust het

ten uitvoer bringen van het werk. Ik moet dagelyks in de hitte der zon by het werk blyven om verskillende redenen Het werk is ver van de statie begonnen Het heen en weder gaan moet ik op allerlei wyze doen, te voet, te paard, per ossenkar en per ossenwagen." (132)

Dit was 'n veeleisende werk en dit het al eerw. Schröder se tyd in beslag geneem. Slegs Sondag was hy tuis en dan moes hy driemaal diens hou. Die enigste tyd om sy korrespondensie te doen, was saans in die lanternlig: „Ik sit deze regelen heden (133) avond met lantaarn licht in myn wagen te schryven by de watervoor." Geen wonder dat eerw. Schröder vir lang rukke nie van hom laat hoor het nie: „Ik kryg geen tyd tot brieven schryven. Van's Maandags morgens tot's Zaterdag avonds ben ik altyd by ons watervoor; 's Zondags driemalen godsdienst houden. Myne geringheid is als het ware de ziel van het werk. Boeken houden, bestuurder en opzigter over het werkvolk, ook „ingenieur" van het werk enz. Wy hebben allerlei werkvolk, en zy hebben slechts voor my ontzag. Ben ik niet zelven by het werk, wordt er niets gewerkt, of te weinig uitgerigt." (134)

In die begin het die werk maar baie stadig gevorder. Plek-plek het die voor deur rotse en klipperige grond gegaan en dan moes daar baie springwerk gedoen word. Verder was die mense baie arm en die middels om die werk voort te sit het baie maal ontbreek,

Op die 17de Augustus 1884, 'n jaar nadat die werk begin is, het hulle 'n dankfees gehou: „Wy hadden tot text: Ebenhaezer! en kon belyden: tot hiertoe heeft de Heere geholpen." (135)

Onder alle moeilikhede was hulle rykelik geseën en die werk het al ver gevorder.

(132)	Schröder - A.S.K.	(2/11/1883)	S. 5	171/1
(133)	Ibid.	(26/9/1883)	S. 5	171/1
(134)	Godsdiensverslag	(14/2/1885)	S. 5	171/2
(135)	Ibid.		S. 5	171/2

Oorspronklik is die voor twee uur te perd van die stasie uitgehaal en hulle het al tot 10 minute te perd van die stasie met die werk gevorder. Daar was al heelwat grond onder besproeiing gebring en vreemdelinge wat daar gekom het, was verwonderd oor wat alreeds gedoen is.

Teen die einde van April was die voor klaar. Op Saterdag, die 2de Mei 1885, is 'n groot dankfees gehou. Tot eerw. Schröder se grootste teleurstelling kon ds. Neethling en die predikante van Calvinia, Prieska, Carnarvon en Amandelboom (wie hy almal uitgenooi het) nie teenwoordig wees nie. Die opkoms was so groot soos 9½ jaar tevore met die inwyding van die kerk.

In sy verslag aan die A.S.K. gee eerw. Schröder 'n baie mooi beskrywing hoe die verrigtings van die dag afgeloop het, asook 'n verslag van die werk:

"In den vroege morgen werd eerst godsdienst gehouden; om 8 uur reden wy met karren en te paard langs onze watervoor op - veele ruiters en een aantal karren - en bezagen het moëlikste delen van het werk, tot waar de water uit de rivier genomen is, omtrent 2½ uur van de statie."

"Namiddags werd de menigte op koek en koffy onthaald. Ook werd de zendeling verrast met het geschenk van een fraai rypaard met zadel en toom, door den Specialen Commissaris, mnr. Scott en den heer C.Bam, namens de watervoor deelhebbers en vrienden, als bewys van dankbare erkentlikheid aangeboden. Aan mev. Schröder werd eene pomp toegezegd om het water uit de voor naar ons huis te pompen."

In den avond gaf de zendeling een kort verslag van het werk aan het watervoor en daarna de dankzeggingsrede naar aanleiding van Psalm 115 : 1: Deze woorden werden van harte door ons besaamd: „Wie aan ons, o Heere, nie aan ons nie, maar aan u naam gee eer, om u goedertierenheid, om u trou ontwil."

Den 12den Augustus 1883 hebben wy ons waterwerk begonnen met eenen biddag. Op den dag sprak ik voormiddags naar aanleiding van Exodus 33 : 14,15; 's middags Joh. 15 : 5; 's avonds Gen. 32 : 26.

Onze statie watervoor is met al de kronkelingen 16 mylen lang meest door rotsen en klippen; van boven 9 vt. en onder 6 vt. breed. Onze watervoor heeft ons £2239.9.3 gekost —

voor 5315 werksdagen	(3/-)	£797. 5. 0
" 5315 "	(2/6)	664. 7. 6
" 5316 "	(2/3)	598. 1. 0
		<u>2059.13. 6</u>
Aan dynamiet en gereedschap		179.15. 9
		<u>£2239. 9. 3</u>

Het werk is gedaan door 38 deelhebbers met 37 aandelen van $\frac{1}{4}$ tot 4 aandelen of landerven. Wy hebben ook vrywillige hulp en bydragen uit de gemeente ontvangen. Door 19 deelhebbers is £237 uit het Landskas geleend. De waarde van het watervoor werk kan niet minder dan £5000 gerekend worden. De Heere heeft beleid gegeven dat alles op de goedkoopste wyze ingerigt werd. Het was tot onze grootste blydschap dat er met de Dankfeest een overschot van 10/6 was. Alles was betaald." (136) En so is voltooi, "the largest work of its kind at that time in South Africa." (137)

Met dieselfde ywer en geesdrif waarmee eerw. Schröder die werk aangepak het, het die Basters ook hulle erwe begin bewerk. Hulle het nog skaars 'n paar myl gevorder, toe party al van die voor begin gebruik maak het om hulle gronde gelyk te speel en in gereedheid te bring om te plant en te saai.

Omtrent die helfte van die Basters het met vee geboer. Weens die droogte het hulle egter baie agteruitgegaan. Die arm klasse het landbou beoefen en dit was hoofsaaklik vir hulle bestaan en met hulle hulp dat die watervoor uitgehaal is.

Die Basters het in die begin te veel van hulle klein stukkies grond verwag. Hoewel die oes van 1885, 491 mud koring opgelewer het, het daar groot armoede en gebrek onder die erfhouers geheers. Nogtans was die watervoor al 'n groot uitkoms in die noodtoestand. Die klompie graan wat hulle reeds gewen het en die opbrengs van die tuine het hulle aan die lewe gehou, sodat dit nie nodig was dat

(136) Godsdiensverslag (9/6/1885) S. 5 171/2

(137) The History of South Africa 1873-1884 Vol. II ^{B939} hulle/91

hulle ondersteuning hoef te kry nie.

Met verloop van tyd het die watervoor uitstekend aan sy doel beantwoord tot op die huidige dag. Voortaan was die mense langs die rivier beskerm teen die wisselvallige lewensomstandighede van die Noordweste!

Verseker van 'n bestendige lewensbestaan het die gemeenskap op Uppington langsaam ontwikkel en aangegroei. Binne enkele jare was daar nie meer besproeibare grond onder die voor beskikbaar nie. 'n Groot deel van die Basters het nog in armoede gelewe en daar moes 'n plan gemaak word om hulle te help. Die enigste middel daartoe sou wees om die watervoor te verleng om sodoende meer grond onder besproeiing te bring: „Nog eene poging om een deel myner gemeente byeen te houden, door levensbestaan te verskaffen, want die plaatsen aan de overzyde van het dorp (hy bedoel aan die anderkant) die door de verlenging van het watervoor kunnen besproeid worden, behooren nog aan leden myner gemeente.“ (138)

Eerw. Schröder is weer met die werk belas en sedert 22 Aug. 1894 was hy daarmee besig. Hierdie keer, egter, was sy taak baie moeiliker as voorheen, want sy verpligtings op die stasie was nou baie meer. Hy het alleen gestaan en alles het op sy skouers gerus: „Er is niemand die voor algemeen belang opkomen wil. Eigen belang en voordeel speel de gewone rol.“ (139) Alleen omdat dit in belang van sy gemeente was, het hy besluit om die werk te onderneem: „Het drukt me zwaar, ik verlang naar verlossing, het dryft me tot veel bidden.“ (140)

In sy godsdiensverslag van 1895 het eerw. Schröder melding gemaak van die versoek wat deur die A.E.K. aan hom gerig is om by Kakamas ook 'n voor uit te haal, maar hy het daarteen opgesien.

Die verlenging van die Uppington-voor waarmee hy byna klaar was, was 'n baie swaarder taak as wat hy gedink het.

(138)	Godsdiensverslag	(25/9/1894)	S. 5	171/2
(139)	Ibid.		S. 5	171/2
(140)	Ibid.	(27/3/1895)	S. 5	171/2

Met 'n gevoel van teësin om verder die soort werk te doen, het hy van sy moeilike taak vertel: „Ik heb my zedert den 22sten Aug. 1894 in zulk een werk voor de tweede maal begeven, heb dit maal zoo zwaar gehad, dat myne vast voornemen was, het niet weder te doen. De uitvoering der verlenging van ons Uppington watervoor werd aan my opgedragen. Voor meer dan seven maanden heb ik dagelijks ook in de hitte van den zomer by het werkvolk als een konstabel gestaan. Het werk is veel groter en zwaarder geworden dan wy dachten. Daar alles op myne schouders ruste, konde ik niemand anders (behalve wanneer ik buiten godsdiensten ging houden, en het Avondsmaals week was) by het werk als opzigter plaatsen. Ik heb het geld opgenomen, moest het werkvolk huren en uitbetalen, toezien dat het werk op die goedkoopste wyze gedaan werd. Is het werk eene mislukking: schande voor Schröder! Gelukt het: eere voor Uppington bewoners! "

"Het was een werk van veel gebed. Indien de Heere alles wel maakt, zal de verlenging teen den 20sten dezer maand klaar zyn; dan zal ons watervoor eene lengte hebben van $3\frac{1}{2}$ uren te paard, buiten de kronkelingen, en omtrent £3400 gekost hebben." (141)

Deur die stigting van 'n Besproeiingsraad in 1922 is daar heelwat verbeterings aan die voor aangebring, maar alles is op die fondament wat deur eerw. Schröder gelê is, gebou. Hy het nie net die geestelike belange nie, maar ook die stoflike belange van die Basters terdeë op sy hart gedra. „Uppington het feitlik sy ontstaan te danke aan die ondernemingsgees van eerw. Schröder. Die gronde wat onder besproeiing gebring is, het uit die staanspoor 'n lewensbestaan vir die grootste deel van die bewoners verskaf." (142)

(141) Godsdienverslag (27/3/1895)

S. 5 171/2

(142) Malan: Na Vyftig Jaar.

bls. 10

(d) Die bou van 'n Watermeul.

Nadat eerw. Schröder sy gemeente van 'n lewensbestaan ver-
seker het, het hy begin met die bou van 'n watermeul om te dien
as 'n bron van inkomste vir die kerk. In sy godsdiensverslag
van 1885 (143) kon hy reeds meld dat blanke vriende en ge-
meentelede 'n lys geteken het waarin hulle belowe het om by te dra
in kontant, vee en arbeid.

Hoewel die meul nog nie heeltemal klaar was nie, is daar
alreeds sedert Desember 1886 begin maal. Eerw. Schröder was baie
gelukkig om die medewerking van mnr. Scott te hê. Hy was in die
smidswinkel en langs die skaafbank net so tuis as in sy kantoor.
Hy was nie alleen persoonlik behulpzaam met die bou van die meul
nie, maar hy het ook die geld van die „Landskas“ vir die doel ge-
gebruik. So skryf eerw. Schröder in Nov. 1887: „De molen is
byna geheel een geschenk uit 's Landskas van die Commissie van
Bestuur, waarvan onze Speciale Magistraat de bewerker was. Wy
zyn mnr. Scott veel dank verschuldigt voor zyne hulp tot het op-
rigten der molen en voor zyne medewerking^{ter} verkryging van het geld
van de Commissie Bestuur: Door mnr. Scott uit 's Landskas

Door mnr. Scott uit 's Landskas	£334. 9. 10
Vrywillige bydragen, meest van blanken	33. 4. 0
Molen opbrengst aan maalgeld	<u>26. 3. 7</u>
	<u>£393.17. 5</u>

(e) Die ontwikkeling op Keimoes.

Omtrent vyf uur te perd onderkant Upington (ongeveer 20 myl)
het baie arm Basterfamilies by Keimoes langs die rivier begin saam-
trek, waar hulle reeds fluks besig was met plant, saai en waterlei,
toe eerw. Schröder in 1883 weer op Upington teruggekom het.
Gelyktydig met die Upington-voor het eerw. Schröder ook met die
Keimoes-voor begin.

Hoewel die werk hoofsaaklik deur die Basters self gedoen is, het dit onder die leiding van eerw. Schröder geskied: „Ik heb ook een ander watervoor aan den gang onder myne besturing. Het is aan de overzyde der landen, te Keimoes. Wy zyn 15 deelhebbers aan dat werk. Wy denken in het begin van September 1883 het water op de landgronden te hebben.“ (144) Hy het 8 mud koring aan die arm mense gegee en daar is baie gesaai.

Keimoes het tot 'n belangrike saaiplaas en buitestatie ontwikkel. Daar was ruim net soveel mense as op Uppington. Met die oog om daar later 'n kerk te bou, het eerw. Schröder reeds 'n erf vir £25 gekoop; maar weens die droogte en armoede kon hulle nog nie begin bou nie.

In Junie 1888 het eerw. Schröder 8 weke verlof gevra. (145) Na sy terugkoms van die Boland het hulle begin voorbereidsels tref vir die bouery. Eerw. Schröder wou die kerk op ^{Keimoes}~~Kakamas~~ sonder skuld bou, 'n kenmerk van al sy ondernemings. Terwyl die bouery aan die gang was, het hy self daar gaan bly om persoonlik toesig te hou. Teen die einde van Februarie 1889 is die fondament gelê (23 x 79 vt. buitewerk).

Hoewel daar nie vertel word hoe die bouery gevorder het nie, kan ons aanneem dat dit nie so 'n gesukkel was soos destyds met die bou van die kerk op Olyvenhoutsdrift. In sy Godsdiensverslag van 1890 het eerw. Schröder gemeld dat die kerk op Keimoes sonder skuld gebou is. (146)

(f) Algemene en kerklike aangeleenthede.

Toe eerw. Schröder op 25 Mei 1883 die kerkboeke oorgeneem het, was daar 'n tekort van £38.9.6. Weens sy spaarsaamheid, besuiniging en oorleg om met geld te werk, het hy die jaar afgesluit met 'n oorskot van £10.0.1. Dit was sy strewe dwarsdeur sy hele loopbaan om nooit sy gemeente in die skuld te dompel nie. In latere jare toe die gemeentelike inkomste so afgeneem het, het dit baie

(144)	Godsdiensverslag	(17/8/1883)	S. 5	171/2
(145)	Schröder - A.S.K.	(14/6/1888)	S. 5	171/1
(146)	Godsdiensverslag	(13/2/1890)	S. 5	171/2

moeilik gegaan om elke jaar gelyk te speel en hy was altyd baie besorgd oor tekorte.

Omtrent die inwoners het eerw. Schröder geskryf: „De bevolking, als ook de gemeente, is zeer gemengd, van heel blank tot geheel zwart. Van de Korannas die destyds bezitters van dit land waren, zyn veelen teruggekeerd, doch nu meestal terughoudend van de godsdiensten. (147) Het overblyfsels der Korannas is in alle opzichten ongelukkig.”

Tot 'n sekere mate het eerw. Schröder daarin geslaag om 'n deel van die Basters gewoond te maak aan 'n bestendige lewe. Die gedurige rondtrekkery vandie grootste gedeelte van die Basters, het hom baie kommer en sorge gegee: „Wat de toekomst donker maakt, is de vrees voor trekken in Noordelyke rigting. De Bastards waren van ouden tyden op de voorposten als trekkende blanke veeboeren en schynen het weder te worden. Myn vrees is dat zy hun tydelike eigendom aan blanken zullen verkopen, gelyk enigen gedaan hebben en weder noordwaarts trekken naar een vryer leven. Ik doe myn best de Bastard gemeente aan te sporen, met dankbaarheid het voorrecht te behouden het welk zy thans nog hebben in Gordonia. Die naar Groot-Namakwaland wil trekken, moet Namaqua worden, of zich voor vechten ^{geveed} goed maken.” (148)

Aan die einde van 1883 het die gemeente 219 lede getel; op die Katkisasielys was 154 en met Nagmaal in Desember van dieselfde jaar was daar 200 gaste. (149) Die gemeente het ~~egter~~ vinnig gegroei. Sedert 1885 was die kerk al te klein by Nagmaalsgeleent-hede. Op 11 September 1887 is die twaalfjarige bestaan van die kerk gevier. Die opkoms was besonder groot en daar was ook verskillende blankes. Die vergroting van die kerk het nou noodsaaklik geword.

(147)	Godsdiensverslag	(31/8/1886)	S. 5	171/2
(148)	Ibid.	(7/11/1887)	S. 5	171/1
(149)	Schroder - A.S.K	(13/2/1884)	S.5	171/1

Op 16 Julie 1890 is met die bouery begin. Oorspronklik is die kerk deur Korannas en Basters gebou; die slag sou die werk hoofsaaklik in die hande van blankes en Basters wees. Die kerk moes ook van nuwe banke voorsien word, omtrent 80 sou nodig wees. Die bouery het vinnig gevorder en teen Kersfees het die inwyding plaasgevind. Die opkoms was groot en die kerk was gevul, omtrent 700 toehoorders.

Die gemeente was baie uitgestrek - twaalf uur te perd langs die rivier op, twaalf uur langs die rivier af en elf uur in 'n noordwestelike rigting. In 1899 was die ledetal 690. Die opkomste Sondae was as volg: Upington + 400, Keimoes + 300 en Leeuwkop 60-80. (150)

(G) INSTROMING VAN BLANKES.

"In streke van die jongere vestings soos die Boesmanland-deel van Namakwaland, Kenhardt, Prieska, Grikwaland-Wes, Betchuanaland, S.W.A. en Gordonia - is die trek onderneem deur die ekonomies mindergergoede klasse, en meer bepaald diegene wat nie grond besit het nie." (151)

Die grootste presentasie van Gordonia se blanke pioniers het gekom uit die grensdistrikte suid van die Oranje.

Voor die tagtigerjare was daar, met enkele uitsonderings, feitlik geen blankes in Korannaland nie. Die eerste aanduidings (152) van blankes in daardie gebied blyk uit 'n brief van eerw. Schröder waar hy vertel dat blankes en Basters bo langs die rivier, twee uur te perd van Upington, moes vlug weens die Koranna-gevaar. Op die 11de Julie 1878 moes hy en ook twee blanke families van Olyvenhoutsdrift vlug.

Na die Koranna-oorlog het toestande heeltemal verander.

-
(150)	Schröder - A.S.K	(25/7/1899)	S. 5	171/1
(151)	P.J. v.d. Merwe:	<u>Pioniers van die Dorsland,</u>	bls. 60	
(152)	Schröder - A.S.K.	(23/6/1878)	S. 5	171/1

Op 16 Julie 1890 is met die bouery begin. Oorspronklik is die kerk deur Korannas en Basters gebou; die slag sou die werk hoofsaaklik in die hande van blankes en Basters wees. Die kerk moes ook van nuwe banke voorsien word, omtrent 80 sou nodig wees. Die bouery het vinnig gevorder en teen Kersfees het die inwyding plaasgevind. Die opkoms was groot en die kerk was gevul, omtrent 700 toehoorders.

Die gemeente was baie uitgestrek - twaalf uur te perd langs die rivier op, twaalf uur langs die rivier af en elf uur in 'n noordwestelike rigting. In 1899 was die ledetal 690. Die opkomste Sondag was as volg: Upington + 400, Keimoes + 300 en Leeuwkop 60-80. (150)

(G) INSTROMING VAN BLANKES.

"In streke van die jongere vestings soos die Boesmanland-deel van Namakwaland, Kenhardt, Prieska, Grikwaland-Wes, Betschuanaland, S.W.A. en Gordonia - is die trek onderneem deur die ekonomies mindergegoede klasse, en meer bepaald diegene wat nie grond besit het nie." (151)

Die grootste presentasie van Gordonia se blanke pioniers het gekom uit die grensdistrikte suid van die Oranje.

Voor die tagtigerjare was daar, met enkele uitsonderings, feitlik geen blankes in Korannaland nie. Die eerste aanduidings (152) van blankes in daardie gebied blyk uit 'n brief van eerw. Schröder waar hy vertel dat blankes en Basters bo langs die rivier, twee uur te perd van Upington, moes vlug weens die Koranna-gevaar. Op die 11de Julie 1878 moes hy en ook twee blanke families van Olyvenhoutsdrift vlug.

Na die Koranna-oorlog het toestande heeltemal verander.

-
- (150) Schröder - A.S.K. (25/7/1899) S. 5 171/1
 (151) P.J. v.d. Merwe: Pioniers van die Dorsland, bls. 60
 (152) Schröder - A.S.K. (23/6/1878) S. 5 171/1

Korannaland, ook „Basterland“ genoem, het nou 'n selfregerende gemeenskap geword. Eerw. Schröder se waarskuwing dat die Basters nie grond in volle eiendom met die reg om dit te verkoop moes besit nie, is later verontagsaam. In 1883 het die Regering toegestaan dat transporte aan grondeienaars in Korannaland uitgereik mag word. (153)

Al die applikasies vir grond moes egter deur die Plaaslike Bestuursraad oorweeg word en daar is alleen grond toegestaan aan Basters en blankes wat hulle met die Basters kon „vereenselwig.“ Net sekere blankes wat kans gesien het om hulle by die Basters te voeg, het dus grond gekry, gewone blankes nie.

In 1885 het die Imperiale Regering Betchuanaland Brits gebied verklaar, insluitende die grootste gedeelte van „Basterland“ hierna Gordonia. In 1889 is die plaaslike Bestuursraad ontbind en alle regulasies is opgehef. Voortaan sou dit vir almal vry wees om grond in Gordonia te besit.

Intussen het daar al heelwat blankes „ingesypel, sommige het gekom as jagters, ander as besigheidsmanne, baie as fortuinsoekers, sommige ook later om te boer.“ (154)

Uit die briewe van eerw. Schröder kan 'n mens aflei, hoe die blankes sedert die tagtigerjare begin instroom het. Met die Afskeidspreek van eerw. Schonken in Junie 1883 was die opkoms groot en daar was ook + 40 blankes teenwoordig. Teen die einde van die jaar het 14 blankes deelgeneem aan die Nagmaal.

Die vrugbaarheid van die grond langs die Oranjerivier, veral nadat besproeiing moontlik gemaak is deur eerw. Schröder en sy Basters, het baie blankes daarheen gelok. Ander weer, het daarheen getrek omdat die plase in die bewoonde dele te klein geword het en omdat in Gordonia nog die vooruitsigte was om grond goedkoop in die hande te kry.

(153) Dept. van Naturellesake 1/1004 (29/11/1883)

(154) Malan: Na Vyftig Jaar, bls. 10

Die inlywing/

98

Die inlywing van Gordonia by Brits-Betschuanaland in 1885 en die opheffing van die regulasies teen blanke grondeienaars het 'n groot stoot aan die immigrasiestroom gegee. In 1890 by die inwyding van die vergrootte sendingkerk was daar 700 mense onder wie tenminste 100 blankes was, as 'n mens in aanmerking neem dat die ledetal van die Bastergemeente in 1897 ongeveer 660 was. (155)

Volgens die sensusopgawe was daar al 735 blankes in Gordonia, in 1891. (156)

In sy godsdiensverslag van 24 Maart 1893 het eerw. Schröder gemeld: „Uppington is echter geen zending statie meer, maar een dorp met 6 winkels, een hotel en twee kantienen.” (157)

Op 19 September 1893 is daar 'n blanke gemeente gestig. Die predikant van Kenhardt het die gemeente bedien tot 9 Desember, 1895, toe ds. A.G.T. Schoevers daar gekom het as die eerste leeraar. Voor die stigting van die blanke gemeente het eerw. Schröder die werk onder die blankes ook behartig: „Vir die blanke Pioniers was die enigste kerklike voorregte by die Uppingtonse Sendinggemeente van eerw. Schröder te verkry. Die helfte van die sitplekke in die een vlerk van sy kerk was altyd as die sitplekke van die blankes bekend. Toe die kerk in 1890 vergroot is, het die blanke inwoners mildelik daartoe en tot ander gemeentelike benodighede bygedra. Volgens die Doopregister van die sendinggemeente is daar ongeveer 80 kinders van blanke inwoners, beide Afrikaans-en Engelssprekend, en ook enige kinders van Duitsers, deur eerw. Schröder in sy sendingkerk gedoop. In die kerk het die blanke Christene die voorreg gehad om eredienste by te woon en die Avondmaal te gebruik. Anders sou hulle geheel van alle kerklike voorregte verstoke gewees het.” (158)

-
(155)	Schröder - A.S.K.	(24/8/1897)	S. 5 171/1
(156)	Malan: Op. cit.	bls. 13	
(157)	Godsdiensverslag	(24/3/1893)	S. 5 171/2
(158)	Malan: <u>Na Vyftig Jaar</u> ,		bls. 12

(H) DIE AGTERUITGANG VAN DIE BASTERGEMEENTE.

As lid van die Plaaslike Bestuursraad het eerw. Schröder van sy posisie gebruik gemaak om die belange van die Basters te beskerm. Onder sy invloed is die ^{ver}afskaffing van sterk drank aan Basters verbied. Hierdie regulasie is nie deur die Brits-Betschuanaland-wette opgehef nie en dit het van krag gebly in daardie gebied tot 1928 toe dit deur die Drankwet van ons land afgeskaf is.

Die drankewel was dus aanvanklik nie die oorsaak van/die agteruitgang van die Basters nie.

Daar is reeds op gewys dat die Basters toegelaat is om grond in volle eiendom te besit tot groot teleurstelling vir eerw. Schröder wat graag die belange van die Basters op alle moontlike maniere wou beskerm. As 'n laaste poging om die Basters van ondergang te red, het hy probeer pleit dat Upington 'n sendingstasie bly soos voorheen, sodat dit nie later tot 'n dorp verklaar kon word nie. Eerw. Schröder het gesien wat sou gebeur. As Upington tot 'n dorp verklaar word, sou dit vir elkeen vry wees om hom daar te vestig en die Basters sou uit hulle erwe raak. Indien Upington egter, 'n Sendingstasie bly, sou die Sendingkommissie die reg hê om te protesteer teen enige persoon wat ^{tot nadeel} van die Bastergemeenskap kon wees. Die regulasies en bestuur kon dieselfde wees as op 'n dorp. Eerw. Schröder se enigste bedoeling was om die Basters te beskerm, want waar blankes en gekleurdes bymekaar gewoon het, is laasgenoemdes nog altyd uitgedruk. Ongelukkig is aan eerw. Schröder se plan nie uitvoering gegee nie.

Die gronde van die Sendingstasie is onteien op grond daarvan dat Lukas ~~nooit~~ die reg gehad het om eiendomsreg te verleen nie. Die Sendingkerk het alleen die erwe met die geboue en „Commonage rights" behou. Die blankes was ook daarteen dat die hele sendingstasie aan die kerk behoort.

Upington het begin as 'n pioniers-meersetting op die uithoek van die beskwaing. Aanvanklik het natuurlik baie ongewenste elemente daarheen verhuis. Sedert 1885 het eerw. Schröder al begin kla oor die toenemende onkuisheid onder sy gemeentelide.

Wat vir hom egter die meeste sorge gebaar het, was die ekonomiese agteruitgang van die Basters. So skryf hy in 1893; „De blanken beginnen de gekleurden uit te wonen. Te Keimoes zyn de meeste tuinerven reeds in bezit van den blanken man De meesten behouden hun vast eigendom niet. Zy nemen geld op, maken schulden, worden aanzienlyke sommen aangeboden. Alzo verliezen zy hun vast eigendom. Sommige vertrekken noordwaarts, andere zwerven rond, of moeten dienen.” (159)

In die volgende jaar was daar van 77 erwe op Upington nog 33 in besit van gekleurdes, terwyl die toestand op Keimoes nog erger was.

„Hoe kwaad was sommige tog nie vir eerw. Schröder, omdat hy tydig en ontydig en ook van die preekstoel af die Basters gewaarsku het om op te pas dat hulle nie uit hulle plase raak nie. Dit is bekend in Gordonia distrik dat sekere plase wat vandag nie vir duisende ponde gekoop kan word nie, destyds vir 'n „halfslyt veerwa” 'n paar beeste of 'n klein aantal skape geruil is, of wat vir 'n appel en 'n ei gekoop is.” (160)

Baie gewentenlose blankes het besef dat eerw. Schröder die persoon was wat in hulle pad staan, sodat hulle nie na willekeur die Basters se grond kon inpalm nie. Hulle het selfs nie geskroom om die onkunde en liggelowigheid van die Basters uit te buit nie deur hulle wys te maak dat eerw. Schröder hulle onderdrukker en verraaier was: „Er zyn hier erge vyanden der zending en van den Zendeling, die ouderlingen en gemeente nog meer tegen myn persoon zullen opmaken met nagenoeg volgende woorden: „Schröder heeft u verraden, al het erven aan de zending Commissie gegeven, gy heeft niets, ook niets te zeggen aangaande uwe kerken en tuinen, het is

(159) Godsdiensverslag - Kerkargief (24/3/1893) S. 5 171/2

(160) Malan: Na Vyftig Jaar, bls. 12

op naam der Zending Commissie getransporteerd !

Onze gekleurde menschen laten zich al te ligt opmaken." (161)

Sedert 1890 het eerw. Schröder gedurig oor die geestelike agteruitgang gekla: „Op gestelyke en kerklyke gebied is het niet meer als voorheen bemoedigend. Ik kan niet anders zeggen dan dat er agteruitgang in de gemeente is. In 1892 hebben wy 60 volwassen door Doop en Aanneming in de gemeente mogen opnemen. In 1893 slechts 39 en even zoo veel moeten afwyzen. Er is achteruitgang in onze weeklyksche godsdiensten, er komen geene nuwe leden by, maar van de ouden onttrekken zich. De zonde van onkuisheid, dronkenskap en leugen neemt toe." (162)

In later jare was dit sekerlik nie meer vir eerw. Schröder so aangenaam soos vroeër om onder die Basters te werk nie. Deur opstokery en vreemde invloede het hy onbemind geraak by 'n groot gedeelte van die Bastergemeenskap, veral onder die jongere geslag. Baie van sy ou gemeentelide was egter baie geheg aan hom; Toe hy in 1895 deur die A.K.K. gevra is om die werk by Kakamas te begin, het 99 van sy getroue gemeentelide 'n versoekskrif aan die A.S.K. gerig om eerw. Schröder nie te laat gaan nie: „Wy kunnen de gedachte niet verdragen om van onzen leeraar, die als een vader voor onze eewige en tydelike belangen met hart en ziel zegt, te scheiden." (163)

Sedert 1897 was eerw. Schröder op Kakamas werksaam en na gelang van omstandighede het hy na Upington gekom vir kerkdoeleindes. In sy afwesigheid het daar verder agteruitgang en verwydering tussen hom en sy gemeentelide plaasgevind. Dit was 'n uitstekende kans vir vyande om twis en tweedrag te saai: „De gesindheid tusschen de blanke en gekleurde gemeente was voorheen beter. Zedert voorleden jaar hebben de zoogenoemde Progressiewe Agenten veel kwaad gedaan." (164)

(161)	Godsdiensverslag - Kerkargief	(15/3/1894)	S. 5	171/2
(162)	Ibid.		S. 5	171/2
(163)	Kerkraad - A.S.K.	(12/4/1895)	S. 5	171/2
(164)	Schröder - A.S.K.	(25/7/1899)	S. 5	171/1

Gedurende die oorlogsjare het daar 'n skeuring in sy gemeente plaasgevind. Volgens die notule van die Buitelandse Sub-Kommissie van 11 Desember 1900 het eerw. Schröder sy bedanking ingedien as sendeling van Upington weens die treurige omstandighede waarin die oorlog hom gedompel het en die houding van sy gemeentelede teenoor hom. Eerw. Blake van Nyassaland is in sy plek aanbeveel.

-----000-----

HOOFSTUK 1V.

(A) SENDINGSKOLE.(a) Gedurende die periode 1871 - 1879.

Een van die eerste dinge wat eerw. Schröder gedoen het, nadat hy hom by Lukas op Olyvenhoutsdrift gevestig het, was om 'n „boschjes kerk" te bou wat ook as skool moes dien.

Vir die Korannas was die skoolganery heeltemal 'n nuwigheid, want dit het afwisseling gebring in hulle eentonige lewe van slaap en niks doen. 'n Mens kan jou voorstel met watter gretigheid groot en klein skool-toe gekom het: „In de school komt ieder, die er toe lust heeft, groot en klein soms 80-90." (165)

Die „leergierigheid" van die Korannas - „zy hebben meer lust tot schoolgaan en leeren dan werken" - ,het eerw. Schröder nie aangestaan nie en hy het dadelik begin met tuinmaak om die Korannas hande-arbeid te leer.

Op die vraag hoe en wat hulle geleer het, moet ons ons maar net inleef in die omstandighede waaronder eerw. Schröder moes gewerk het. Aanvanklik het alle onderwys en godsdiens geskied deur middel van 'n tolk. Die Korannas was bloot 'n klomp primitiewe heidens aan wie die grondbeginsels van die Heilige Woord geleer moes word. Alle sogenaamde onderwys was dan hoofsaaklik ook net om die Korannas bekend te maak met die grondbeginsels van die Christelike geloof, sodat hulle aangeneem en gedoop kon word.

Behalwe in die geval van Klaas Lukas, word nêrens vermeld of daar ook ander Korannas was wat dit sover gebring het om te kan lees en skrywe. Die vaardigheid om te kan lees en skrywe kan egter nie as maatstaf geneem word om te bepaal of daar enige vordering gemaak is nie. Die geestelike bearbeiding van die Korannas was hoofsaak. In die opsig was daar nie veel vrugte op eerw. Schröder se werk nie.

Die Korannas wat gedurende die 6½ jaar gedoop en aangeneem is, kan 'n mens op jou vingers tel.

In verband met eerw. Schröder se pogings om hulle hande-arbeide leer, het daar ook maar baie min tereg gekom. Al sy pogings om die Korannas te oortuig dat tot arbeid niet tot lediggang zyt gy een mensch op aarde" was vrugtelooos. (166)

Na die voltooiing van die kerk in 1875 het dit met die skoolganery natuurlik beter gegaan. Op hierdie stadium was die Korannas reeds op die agtergrond en die Basters het die grootste gedeelte van die gemeente uitgemaak. ^{Hulle kon almal} "Hollandsch" praat en baie van hulle was reeds met die grondbeginsels van onderwys bekend. Die katkisasieklasse is altyd goed bygewoon en die getal kinders in die skool het gewissel van 40-120.

Godsdiensonderrig was die hoofdoel en in verband daarmee is die kinders natuurlik ook geleer lees en skrywe, miskien ook 'n bietjie geleer reken. Eerw. Schröder het die meeste van die tyd self skoolgehou. Hoewel sy vrou hom by tye getrou bygestaan het as hy die slag sy hande te vol gehad het, kon hy later nie meer die skool by sy ander werk behartig nie. Voor die uitbreek van die Koranna-oorlog skryf eerw. Schroder: "Een onderwyzer zeer wenschlyk by voorkeur een blanke; doch een bekwame godvreezende gekleurde onderwyzer zoude ook in de behoefte voorzien. Salaris tot £100 per jaar voor een onderwyzer zal de gemeente wel kunnen opbergen." (167)

(b) Gedurende die periode 1880 - 1896.

Na die beeindiging van die tweede oorlog het die Basters hulle op groot skaal in Korannaland gaan vestig. Die sendingwerk is weer hervat en kort daarna is die skool ook heropen.

Die Basterbevolking het so snel toegeneem dat daar binne 'n paar jaar groot behoefte ontstaan het vir die oprigting van buite-skole, "doch de middelen en geschikte arbeiders ontbreken, (168) en

(166)	<u>Die Kerkbode</u>	(1872)	bls. 173
(167)	Finansies en State	(1878)	S. 5 171/2
(168)	Schröder - A.S.K.	(18/2/1886)	S. 5 171/1

„om scholen in de buiten wyken op te rigten, moeten wy op betere tyden wachten.“ (169)

Die „betere tyden“ en gunstiger omstandighede het egter nooit aangebreek nie. Daar was net twee permanente skole, die een op Upington en later een op Keimoes.

(i) Die skool op Upington.

Die eerste aanduiding dat die skool weer aan die gang was, blyk uit die briewe van eerw. Schonken. In die begin van Maart 1882 (170) het hy geskryf dat daar gemiddeld 30 kinders in die skool was en dat hy sy hande vol gehad het met die skoolhouery. Verder het hy gemeld dat daar reeds 50,000 stene gevorm en gebrand is vir die nuwe skoolgebou. (Die skool is egter nooit gebou nie, want tot 1900 was die skool nog altyd in die kerk gehou.)

Na die terugkoms van eerw. Schröder is die skool gereeld gehou. „Onze school zyn den 12den Julie 1883 geopend. Myn vrouw houdt school van 9-12 uur. Er zyn 30 kinderen in de school. Ik heb de school op den eersten dag slechts kunnen openen.“ (171)

Eerw. Schröder en sy vrou het nog steeds beurtelings na gelang van werksaamhede skoolgehou. Dit was egter noodsaaklik dat hulle hulp kry. Eerw. Schröder het van die eerste die beste kans gebruik gemaak om die Kommissie te vra om vir hom 'n onderwyser in die hande te kry en dat hulle moes uitvind of die Regering nie sou hulp verleen nie.

Die hulp het egter nooit opgedaag nie, maar sedert die laaste drie maande van 1883 het eerw. Schröder die dienste van mej. Sterrenberg gehad. Haar salaris vir die drie maande was £3. Ook is die befrag van £8.3.9 ^{aan} ~~vir~~ skoolbehoefte uitgegee, soos boeke, leie, ens.

Gedurende 1884 is daar nog nie 'n onderwyser gevind nie en mev. Schröder en mej. Sterrenberg moes maar die pligte in die skool waarneem. Heelwaarskynlik het mej. Sterrenberg net ag maande gehelp, want daar is net £8 aan haar uitbetaal. Die getal kinders

(169)	Godsdiensverslag	(31/8/1886)	S. 5	171/2
(170)	Schonken - A.S.K.	(8/3/1882)	S. 5	171/1
(171)	Godsdiensverslag	(17/8/1883)	S. 5	171/2

was nou tussen 40 en 50.

Gedurende die eerste helfte van 1885 moes mev. Schröder maar weer alleen skoolhou. Eerw. Schröder skryf: „Wy hebben ongeveer 60 kinderen in de school. Myne vrouw houdt nu de school alleen. Wy moeten den tyd afwachten voor een onderwyzer voor onze school. De middelen ontbreken zeer.“ (172)

In September 1885 het eerw. Schröder daarin geslaag om 'n blanke onderwyser (sy naam word nie genoem nie) teen £60 per jaar te kry en vir die eerste maal word nou melding gemaak van gereelde skoolure: „De school word vyf uren elken week dag, behalwe Zaterdag gehouden.“ (173) Behalwe die onderwyser se salaris van £25 vir vyf maande, is ook die bedrag van £3.14.6 aan skoolbehoefte uitbetaal.

Weens die droogte van 1886 het die getalle aansienlik gedaal: „Door de aanhoudende droogte en groot gebrek aan voedsel, is het getal der kinderen nu omtrent 30; indien de Heer beter tyden geven, zal de getal der school kinderen tot over 100 stygen.“ (174)

Die plaaslike Komitee van Beheer het ook bygedra om onderwys te bevorder: £20 is aan die skool op Uppington toegesê, en 'n gelyke bedrag vir Keimoes as daar 'n skool gestig sou word. Dit was 'n groot tegemoetkoming as in aanmerking geneem word dat eerw. Schröder nêrens ander⁴ finansiële steun gekry het nie. Trouens die onderwys in die Noordweste is vir etlike jare aan bande gelê weens die gebrek aan fondse en beskikbare leerkragte. Dit was altyd 'n gesukkel om 'n onderwyser in die hande te kry.

Eerw. Schroder het dit nie gelukkig getref met die eerste onderwyser nie. So skryf hy: „Daar wy in het voorleden jaar een groot tekort hadden in de kerkinkomsten, en omdat onze onderwyzer niet de regte man op de regte plek was, houden myne vrouw en ik zedert begin des jaars (1887) zelven school. De School telt nu over 70 kinderen.“ (175)

(172)	Schröder - A.S.K.	(14/2/1885)	S. 5	171/1
(173)	Godsdiensverslag	(31/8/1886)	S. 5	171/2
(174)	Ibid.		S. 5	171/2
(175)	Ibid.	(1/3/1887)	S. 5	171/2

Die getalle het nog altyd toegeneem. In 1888 was daar al 90 kinders in die skool. Eerw. Schröder moes maar ^{met} behulp van sy vrou die skool aan die gang hou. Al geldelike ondersteuning wat hy tot dusver nog ontvang het, was die toelaag uit die „Landskas“ - £20 vir Uppington in 1887 en £40 vir Uppington en Keimoes in 1889. Dit wil voorkom asof die toelae uit die „Landskas“ hier opgehou het, want in die Finansiële State word daar nie melding gemaak van verdere toelae nie. Eerw. Schröder het in die tussentyd daarin geslaag om van die Departement ondersteuning te kry. In 1889 is vir die eerste maal 'n Departementele toelaag van £30 in Gordonia toegeken, £15 vir Uppington en £15 vir Keimoes.

Eerw. Schröder het nog altyd alleen gestaan. In sy godsdiensverslag van 1889 skryf hy: „Het doet my zeer leed dat ik aan buitenbezoeken niet meer doen kunnen, omdat ik de school hier te Uppington zelven houden moet.. De kerkraad was altyd bevreesd voor het vinden van salaris voor een onderwyzer. Hier is nog geen onderwyzerswoning, geen eigentlijke schoolgebouw (onze school, ook vergaderingen worden tot hiertoe nog in de kerk gehouden). Als wy een onderwyzer zullen vinden, moet hy een geloofsman zyn, die om de dienst en het werk des Heeren herwaarts zal komen, want wy kunnen wel een salaris bepalen, maar niet waarborgen Onze school telt nu dagelyks 100 kinderen, hard werk voor een onderwyzer!“ (176)

Terwyl eerw. Schröder besig was met die bouery van die kerk op Keimoes, moes hy tydelik die skool sluit daar hy niemand in sy plek kon kry nie.

Van die voorname om in 1890 'n onderwyswoning te bou het niks gekom nie. Deur die bemoeiing van ds. Murray het hulle daarin geslaag om 'n jong onderwyser, 'n sekere Esterhuyzen, vir 'n jaar te kry teen £100 per jaar. Vir kos en losies moes hy £1.10.0 per maand betaal. Hy het egter net sewe maande aangebly. Vanaf Aug., 1891 het eerw. Schröder weer alleen gestaan:

"Zedert Augustus 11. heb ik selfen voor - en namiddag school gehoude Ik wil gaarne getrouw in het werk zyn. Ik verlang zeer naar een onderwyser voor onze school." (177)

Behalwe die skaarsheid aan onderwysers was die gebrek aan fondse een van eerw. Schröder se grootste probleme. Die Departementele toelaag was heeltemal onvoldoende en hy wou nie graag ^{hulp} uit die sendingkas hê nie: „Daar wy zedert begin van dezen maand onderwysers salaris moeten verskaffen en dit jaar (1893) onderwyserswoning gebouwd moet word, zullen onze kerk uitgaven aanzienlik vermeerderen. Met Gods hulp en onmisbaren zegen, wil ik sien, om dit jaar, zonder beroep op de zendingkas door te komen." (178)

Gedurende die maande Maart en April het eerw. Schröder 'n gekleurde onderwyser, Gert Theron, as noodhulp gehad. Vanaf die helfte van die jaar het B. v.d. Merwe skoolgehou. Hy het van Kenhardt gekom, waar hy in 'n besigheid gewerk het. Sy salaris was £100 per jaar, plus 'n vry woning en 'n goeie tuinerf. Verder was hy sekretaris van die Komitee van Beheer waarvoor hy £30 ontvang het.

Weens die gebrek aan fondse kon eerw. Schröder nie die dienste van Van der Merwe behou nie. Behalwe die onderwyser se salaris het die ^{'n} bou van onderwyserswoning £91.3.3 gekos: „Wat de finansiële toekomst betref, is de toekomst zeer duister." (179)

Liewer as om in die skuld te raak, het eerw. Schröder vir Van der Merwe afgedank en self skoolgehou. In 1895 skryf eerw. Schröder: „Zoo als u Hoog Eerw. uit den staat van Uitgaven en Inkomsten zult sien, gaat de uitgaven den inkomsten ver te boven. Er blyft voor de zendeling niets anders over, dan de school te Uppington selfen te houden." (180)

(177)	Schröder - A.S.K.	(27/2/1892)	S. 5	171/1
(178)	Godsdiensverslag	(24/3/1893)	S. 5	171/2
(179)	Ibid.	(15/3/1894)	S. 5	171/2
(180)	Ibid.	(27/3/1895)	S. 5	171/2

(ii) Die skool op Keimoes.

Die Bastergemeenskap by Keimoes het vinnig gegroei en binne 'n paar jaar het daar ruim net soveel mense gewoon as op Upington. Hoewel daar al baie kinders van skoolgaande ouderdom was, kon daar weens omstandighede nog nie 'n skool geopen word nie: „Te Keimoes onze buiten statie vyf uur te paard van hier, zullen wel 50-60 kinderen kunnen school gaan. Wy hebben nog niemand om daar eenen school te openen, ook geen gebouw.” (181)

In die tussentyd het eerw. Schröder egter probeer om die beste onder omstandighede te doen: „Keimoes bezoeken wy zoo dikwels enigzins mogelyk, houden enige dagen school en geven de kinderen lessen op. Een der kerkraden houdt elken Zondag te Keimoes godsdiens- dienst. De buite wonende ouders doen hun best, naar omstandigheden hunne kinderen tot spellen en lezen te brengen.” (182)

Eers in April 1887 het eerw. Schröder 'n blanke onderwyser gekry, nl. P. Russouw, teen £50 per jaar: „De school daar telt 70-80 kinderen. Tot salaris voor de onderwyser te Keimoes krygen wy uit 's Landskas £20 per jaar; het orige wordt door vrywillige bydragen gevonden. Door de armoede konden wy nog geen kerk of school bouwen.” (183)

In 1890 is daar 'n kerk gebou en dit het natuurlik ook gedien as skool. In die volgende paar jaar word daar niks verder omtrent die skool gemeld nie, behalwe dat Russouw se salaris tot £60 per jaar verhoog is en dat die getal kinders in die skool tussen 60 en 70 was.

(iii) Buiteskole.

Behalwe die Bastergemeenskap by Upington en Keimoes het daar ook baie Basters verder op en laeraf langs die rivier gewoon, om nie eers te praat van die mense wat dieper die land in gewoon het nie. Daar was 'n groot behoefte aan buiteskole, maar „de middelen en geschikte arbeiders” het ontbreek.

(181)	Schröder - A.S.K.	(13/2/1884)	S. 5	171/1
(182)	Godsdiensverslag	(23/8/1886)	S. 5	171/2
(183)	Ibid.	(13/3/1888)	S. 5	171/2

Daar is wel 'n bietjie privaat onderwys gegee. Eerw. Schröder skryf in sy godsdiensverslag van 1887: „Aan de bovenzyde des lands is zedert enige weken eene kleine privaat school door een gekleurd onderwyzer geopend.” (184) In 1891 was daar 50 kinders en in 1894 het die skool nog bestaan.

In 1892 skryf eerw. Schröder: „Wy hebben in de gemeente drie scholen, te Upington onder en over 100 kinderen, te Keimoes 60-70 kinderen en te Leeuwkop 40-50 kinderen.” (185)

In 1894 is die skool by Leeuwkop weens die droogte en die longsiekte gesluit.

Tot dusver het ons nog net stilgestaan by die ontstaan en voortbestaan van die skole. Wat aan die kinders geleer is, blyk uit die verslag van eerw. Schröder: „Er werd slechts Hollandsch geleerd, voornamelyk Bybelkennis, lezen, schryven, beginzel van cyfers en een weinig aardrykskunde. De volwassenen hebben twee avonden in de week Bybelsche geschiedenis.” (186)

Sedert 1889 is Upington en Keimoes erken as twee staatsondersteunende sendingskole (klas B). In 1889 was die Departementele toelaag £30, d.w.s. £15 vir elk van die twee skole. Sedert 1891 was die toelaag jaarliks £70, £35 vir elke skool. (187)

Gordonia het onder die area van Inspekteur Brice geval. In 1896 is die skole in Gordonia vir die eerste maal geïnspekteer. Van nou af sal ons uit die Inspekteursverslae kan sien watter vordering op die gebied van onderwys gemaak is.

(c) Die periode 1896 - 1900.

(i) Upington B.

Inspekteursverslag 1896.

Die eerste inspeksie het plaasgevind op die 13de Mei 1896. Daar was 102 kinders in die skool, maar slegs 80 was teenwoordig by die inspeksie. Kinders in die verskillende standers:

(184)	Godsdiensverslag	(17/11/1887)	S. 5	171/2
(185)	Ibid.	(26/3/1892)	S. 5	171/2
(186)	Ibid.	(25/9/1894)	S. 5	171/2
(187)	Finansies en State	(1891)	S. 5	171/2

111.

Std.11 - 7 kinders

Std.1 -13 kinders

Sub.Stds. -82 kinders

Die skool is in die kerk gehou, 'n groot, goed verligte en geventileerde gebou. Sitplekke, meubels en swartbord was bevredigend. Die skool is goed voorsien van landkaarte.

Die vordering was bevredigend, veral as in aanmerking geneem word dat daar net een onderwyser en oor die honderd kinders was. Die inspekteur het daarop gewys dat erkende leesboeke vir alle standerds ingevoer moes word. In verband met rekenkunde moes die gewoonte om op die vingers te tel afgeleer word.

Vir die junior klasse en naaldwerk was 'n assistente baie nodig. In 'n voetnota het die inspekteur daarop gewys dat 'n toelaag van £15 vir 'n assistente beskikbaar was as hulle net 'n geskikte persoon kon kry. Die enigste moontlikheid daarvoor sou wees om 'n plaaslike persoon te kry sonder opleiding, aangesien die salaris so klein was dat niemand uit die kolonie daarheen sou kom nie.

Die skool was nog deur eerw. Schröder gehou en die Departementele toelaag was £35. (188)

Inspekteursverslag 1897.

Volgens die Inspekteursverslag van 1897 was daar 91 kinders in die skool, maar slegs 45 teenwoordig by die inspeksie.

Kinders in die verskillende standerds:

Std.111 - 2 kinders.

Std.11 - 3 kinders.

Std.1 - 7 kinders.

Sub.Stds. - 79 kinders. (189)

Opmerkings omtrent die gebou en skoolmeubels was dieselfde as die vorige jaar. Die register is gereeld gehou, dissipline was goed, maar die bywoning ongereeld. Die vordering was oor die algemeen bevredigend behalwe in rekenkunde.

(188) Inspekteursverslag (13/5/1896) S. G. E. 2/28

(189) Ibid. (26/2/1897) S. G. E. 2/38.

Eerw. Schröder/112

Eerw. Schröder het nog altyd skoolgehou, maar hy is nou bygestaan deur mej. Johanna G.M. Schröder. Op die 5de Maart 1897 het eerw. Schröder ^{aansoek} ~~dit~~ gedoen vir die toelaag van £15 en het gemeld dat mej. Schröder al ag maande in die diens was. (190) Vanaf April 1897 is die toelaag aan haar uitbetaal. (191)

Daar eerw. Schröder van plan was om meer aandag aan sy sendingwerk te wy, het hy besluit om die skoolhouery op te gee. Hy het £100 per jaar plus 'n vry huis en tuinerf vir 'n onderwyser aangebied.

Na baie moeite en sukkel het dit eerw. Schröder geluk om 'n onderwyser, mnr. R.C.P.v.d.Veen van Klein Begin, te kry. Hy het reeds 4½ jaar diens gehad, maar hy was nie 'n gekwalifiseerde onderwyser nie. Vanaf Oktober 1897 het hy sy dienste aanvaar (192) en in sy rapport het die inspekteur die volgende opmerking gemaak: "It seems to me that Van der Veen is superior as teacher to the one in the Public school. He should again be urged to qualify for a certificate; the assistant also." (193)

Inspekteursverslag 1898.

Die inspeksie het op die 16de Februarie plaasgevind. Daar was 133 kinders in die skool en 106 teenwoordig by die inspeksie. Kinders in die verskillende standers:

Std.111 - 4 kinders.

Std.11 - 6 kinders.

Std.1 - 25 kinders.

Sub. Stds. - 98 kinders.

Die registers is goed gehou, bywoning was gereeld en dissipline goed. Die vordering was bevredigend en naaldwerk is ook as skoolvak aangegee.

Mnr. Van der Veen het 'n salaris van £100 gekry, d.w.s. 'n Departementele toelaag van £35 en £65 uit die gemeentekas. Mej. Schröder het 'n toelaag van £15 gekry, sodat die totale Departementele toelaag die som van £50 bedra het. (194)

(190)	Schröder - S.G.O.	(5/3/1897)	S.G.E.	1/211
(191)	Betchuanaland Schools	(1896-1901)	S.G.E.	13/35
(192)	Ibid		S.G.E.	13/25
(193)	Inspekteursverslag	(27/2/1899)	S.G.E.	2/62
(194)	Ibid.	(16/2/1898)	S.G.E.	2/50

Inspekteursverslag 1899.

Daar was 97 kinders in die skool en 85 teenwoordig by die inspeksie. Kinders in die verskillende standers:

Std.IV - 1 kind

Std.III - 2 kinders

Std.II - 9 kinders

Std.I - 20 kinders

Sub. Stds. - 65 kinders

Die vordering was oor die algemeen bevredigend, behalwe in rekenkunde en ontleding. Sang en naaldwerk het heelwat verbeter. Hoewel die registers goed gehou is, was die bywoning ongereeld. Die totale Departementele toelaag het die som van £51 bedra. (195)

Aan die einde van 1899 het mej. Schröder bedank weens swakke gesondheid. Weens die oorlogstoestande het die skool die volgende jaar einde Maart gesluit.

In Augustus 1900 het die magistraat van Upington die volgende telegram aan die S.G.O. gestuur: "The members of the Bastard Community have approached me with the view of having their school restarted and their church reopened. The missionary, Rev.Schröder, is in gaol on charge of High Treason. Master van der Veen has left for Holland. Is there any way by which this community can be assisted, or any advice I might give them in the matter?" (196)

Die S.G.O. het geantwoord dat die toelaag nog beskikbaar was, maar dat dit moeilik sou gaan om 'n onderwyser te kry.

In verband met die saak het inspekteur Brice aan die S.G.O. geskryf dat hy al herhaaldelik deur 'n seker seksie van die kleur-linggemeente versoek is om 'n skool te stig waar Engels onderrig kon word, omdat hulle kinders sonder Engels nie in betrekkings kon kom nie. Eerw..Schröder was daarop teë dat die Basters Engels geleer word en daar was niemand om hulle tegemoet te kom nie.

Brice kon nie aan iemand dink wat die werk in Hollands of Engels weer sou opneem nie. Hy het egter gemeen dat die Engelse kerk, of een van die ander liggame die werk weer sou hervat by Prieska, Kenhardt en Upington.

Op die oomblik was daar net die Rooms-Katholieke Kerk.

Gedurende die oorlogsjare het daar 'n skeuring in die Bastergemeente gekom en die Independentente Kerk^{het} 'n skool gestig wat voorsien het in die behoefte van die „Engelsgesinde“ Basters.

(ii) Keimoes B.

Die skool op Keimoes was maar altyd in 'n toestand van agterlikheid weens die feit dat die onderwyser, P.J. Russouw, 'n hopelose persoon en van 'n baie swak karakter was. Hy was verslaaf aan drank, sonder ambisie en selfrespek. Brice skryf: „Russouw is a degraded white man with a coloured wife; he was some time at the S.A. College, and is consequently not without ability“. (197)

Op Keimoes het hy die beste kanse gehad om van die skool 'n sukses te maak, maar weens sy gebrek aan ondernemingsgees en verslaafdheid aan drank het hy alles laat verwaarloos.

Inspektorsverslag 1896.

Op die 18de Mei 1896 het die eerste inspeksie plaasgevind. Daar was 64 kinders in die skool en 60 was teenwoordig by die inspeksie. Uit die tien kinders in Std. 1 het net een gelsaag. Die res was in die Sub. Standerds.

Die sendingkerk het as skool gedien. Dit was 'n groot, ruim en goed geventileerde gebou. Hoewel daar genoeg sitplekke was, het daar baie ander dinge soos landkaarte, muurplate en 'n swartbord ontbreek.

Die register was hopeloos deurmekaar. Behalwe handskrif en Bybelonderrig is daar feitlik niks in die skool gedoen nie. Die kinders was sonder leesboeke. In rekenkunde was die kinders hopeloos swak en die gewoonte om op die vingers te tel en strepies te trek, moes afgeleer word. Alles in die skool was in 'n toestand van verwarring en die onderwyser het g'n tydtafel gehad nie.

Russouw het 'n Departementele toelaag van £35 en 'n plaaslike bydrae van £25 ontvang. Brice meld verder in sy rapport: „Of course the teacher is useless; but I should be sorry for Mr. Schröder. He is anxious to get a better man, but teachers

are very scarce. I think a grant should be offered for an assistant for sewing and junior work." (198)

Inspektorsverslag 1897.

Die volgende inspeksie het op 1 Maart 1897 plaasgevind. Daar was 78 kinders in die skool en 62 teenwoordig by die inspeksie. Uit die ses kinders in Std.1 het twee gedruip. Die res was in die Sub. Standerds.

Die meubels het ietwat verbeter en daar was al 'n swartbord. Nieteenstaande die inspekteur se vorige waarskuwing was die register nog deurmekaar. Hoewel 'n weinig beter, was die vordering swak. Brice skryf: "The state of matters indicated is a disgrace to the teacher. Unless there is a speedy reformation he can no longer be expected as the teacher of any Government School." (199)

Weens herhaaldelike dronkenskap van Russouw is die skool in Oktober 1897 gesluit vir ses maande. In 1898 was daar dus nie inspeksie nie. Na ses maande kon eerw. Schröder nog nie 'n ander onderwyser kry nie en Russouw is weer aangestel op voorwaarde dat hy hom beter sou gedra. Eerw. Schröder skryf: "The teaching of Russouw did not give satisfaction to Inspector Brice, but it is better to have something than nothing." (200)

Aangesien niemand anders kon gekry word nie, het Brice weer die toelaag aanbeveel.

Inspektorsverslag 1899.

In die tussentyd het die skool baie agteruitgegaan. Volgens die verslag van inspekteur Brice was daar 72 kinders in die skool, maar net 37 was teenwoordig by die inspeksie. Daar het nog g'n verbetering ingetree nie. Brice het op dieselfde swakhede as voorheen gewys en skryf: "Of progress there is practically none; and although the master advances an excuse the irregularity of attendance, the real fault lies with himself Three times I have inspected this school and I cannot close this report without saying that I consider that this master has had a great opportunity

(198)	Inspektorsverslag	(18/5/1896)	S.G.E.	2/28
(199)	Ibid.	(1/3/1897)	S.G.E.	2/38
(200)	Schröder - S.G.O $\frac{1}{2}$	(16/4/1898)	S.G.E.	1/225

at Keimoes, and that he has made practically nothing of it. If the grant continues to him as teacher he must at once resolve to work on very different lines from those which have guided him hitherto - he must develop a little pride in himself, some ambition, and a great determination to fulfil his duties as schoolmaster with credit to himself and to his Superintendent and to the permanent advantage of the children committed to him." (201)

Dit is besluit dat Russouw se salaris vanaf 1 April 1899 met £5 verminder word en dat dit in die toekoms heeltemal sou afgeneem word as hy hom nie beter gedra nie.

Teen die middel van Desember 1899 skryf eerw. Schröder dat hul die skool moes sluit omdat Russouw nog g'n verbetering getoon het nie. Hy het die S.G.O. versoek om in die Onderwysgaset vir 'n Derde ~~K~~las onderwyser te adverteer teen £70 en vry inwoning as die Departement die helfte van die salaris sou betaal; anders net £60 want die gemeente was baie arm. (202)

In 1900 is die skole gesluit weens die oorlog. Uit die inspekteursverslae is daar twee dinge baie duidelik in verband met die twee sendingskole. Eerstens was die bywoning baie ongereeld. Dit kan toegeskryf word aan die feit dat die onderwys nog nie verpligtend was nie, en aan die wisselvalligheid van die lewensomstandighede. So skryf eerw. Schröder teen die einde van 1898: "The attendance of the children is at present not so great as usual, (203) for want of food, and the children wanted on the lands to till." Ten tweede het 'n baie klein persentasie van die kinders nie verder as die Sub. Standerds gekom nie, sodat ons met veiligheid kan sê dat die kleurlingonderwys in Gordonia baie agterlik was.

(201)	Inspekteursverslag	(24/2/1899)	S.G.E.	2/62
(202)	Schröder - S.G.O.	(19/12/1899)	S.G.E.	1/241
(203)	Ibid.	(7/10/1898)	S.G.E.	1/225

(iii) Rietfontein.

In 1865 het Dirk Vilander en 'n aantal Basterfamilies na Mierland, 150 myl noordwes van Uppington op die rand van die Kalahari, verhuis. (204) In sy godsdiensverslag van 1886 het eerw. Schröder met groot blydschap melding gemaak van die Rynse Sendinggenootskap wat sedert die vorige jaar sendingwerk onder die mense van Vilander by Rietfontein in Mierland gedoen het.

In april 1896 het eerw. Pabst aansoek gedoen vir 'n Departementele toelaag. Hy meld dat hy elf jaar gelede 'n kerk en 'n skool by Rietfontein gebou het. Die daaglikse bywoning was 80-120 kinders. Eerw. Pabst en 'n kleurling-assistent wat sy opleiding ontvang het aan die Naturelle Opleidingskool, Keetmanshoop, het die onderwys waargeneem. (205)

Daar word egter nêrens gemeld of 'n Departementele toelaag toegeken is nie. Onder die afdeling "Bechuanaland Schools" word Rietfontein ook nie genoem nie. Inspekteur Brice het ook nooit die skool gaan besoek nie. In 'n voetnota by eerw. Pabst se aansoekbrief skryf hy: "This place is more than 200 miles beyond Uppington,,over heavy sand and can only be reached by bullock waggons. (206)

(B) BLANKE SKOLE.

Daar is reeds op gewys hoe die blanke bevolking van Gordonia gedurende die negentigjare vermeerder het. Hoewel die blankes in 1891 al 735 getel het, was daar nog g'n blanke skool nie. Net soos eerw. Schröder die kerklike belange van die blankes in die begin behartig het, het hy ook hulle belange in verband met onderwys behartig.

Aanvanklik het baie ouers hulle kinders na die twee sending-skole gestuur: "Die eerste blanke skool is met toestemming van die

(204) J.S.Marais: Op. cit. bls. 88

(205) Godsdiensverslag (31/8/1886) S. 5 171/2

(206) Pabst - S.G.O. (20/4/1896) S.G.E. 1/197

u Kerk - eerste Gebou van Aanbidding van Gemeente opgerig in 1895
en in 1938 vernuwe om te dien as Kerksaal.

kerkraad in die „temporaire kerkgebou“ gehou. Voor die tyd het al die blanke kinders van die gemeente saam met die kleurling-kinders van die sendinggemeente in die sendingkerk hier op die dorp onderwys ontvang. Die onderwysers was egter destyds almal blankes en eerw. Schröder het die meeste van die tyd skoolgehou.* (207)

Volgens die inspekteursverslae was daar in 1896 tien blanke kinders op Uppington in die skool en twee op Keimoes. Die volgende jaar was daar nog een blanke op Uppington in die skool.

Die eerste blanke skool in Gordonia is op Keidebees gestig, 'n paar myl uit Uppington bo langs die rivier. Die skool het egter later doodgeloop na die stigting van die skool op Uppington in 1897. Daar was 'n groot behoefte aan buiteskole, maar hoeveel daar op verskillende plekke aansoek gedoen is vir Departementele toelae, was daar tot 1900 nog net een erkende plaasskool, nl. Uitzicht.

(a) Uppington A2.

In 1893 is 'n aparte blanke gemeente gestig. Terwyl die kerkraad nog besig was om met die Regering te onderhandel oor die skenking van 'n stuk grond om 'n kerk op te bou, het mnr. W.J.Holmes in april 1894 die kerk 'n erf gratis aangebied. Die gemeente en die kerkraad het eindelijk besluit om oor te gaan tot die bou van „een school die voorlopig dienen zal als een Hooft-kerk“. (208)

Op 10 Januarie 1896 het mnr. C.B.Scholtz, die magistraat, aansoek gedoen vir 'n Departementele toelaag. Voorheen het hy al vorms gevra, maar aangesien dit nog nie aangestuur is nie, het hy self 'n vorm ingevul. Sodra die Departement die toelaag toegestaan het, sou daar aansoek gedoen word vir 'n gekwalifiseerde onderwyser. Miskien kon die S.G.O. 'n bevoegde onderwyser aanbeveel wat Engels en Hollands kon praat. Verder het hy gemeld dat hy by 'n onlangs gehoue kersfeesboom 127 kinders getel het, hoewel party van die buiteplase afkomstig was. Die Komitee was ook van plan om 'n koshuis in verband met die skool te stig indien hulle fondse toereikend sou wees. (209)

(207) S.Malan: Na Vyftig Jaar.

bls. 24

(208) Ibid.

bls. 20

(209) C.B.Scholtz -S.G.O. (10/1/1896)

S.G.E. 1/197

In die tussentyd is 'n skoolkomitee gekies waarvan mnr. E. Schröder die sekretaris was. In sy skrywe aan die S.G.O. het hy gemeld dat die vooruitsigte baie belowend was en dat hulle besluit het om applikasies te vra vir 'n onderwyser teen £175 per jaar; maar „Dutch“ moes een van die kwalifikasies wees, aangesien die gemeenskap hoofsaaklik Hollandssprekend was. Die komitee was van plan om 'n A2 skool te stig en hulle het vertrou dat die S.G.O. hulle die nodige ondersteuning sou gee. (210)

Op 30 Mei het die S.G.O. die sekretaris telegrafies in kennis gestel dat mnr. W.H.Gerdener aangestel is. Die S.G.O. was ook bereid om die helfte van die reiskoste te dra. (211)

Die stigting van die skool het egter meer onkoste meegebring as wat aanvanklik bereken is.. Die sekretaris het die S.G.O. daarop attent gemaak dat die skool onder buitengewone omstandighede gestig is. Uppington is ver van die naaste spoorwegstasie en is die verste plek op die noordwestelike grens van die Kaap Kolonie, waar 'n begin gemaak is met onderwys terwille van die kinders. Hy het die S.G.O. dus versoek om die spesiale omstandighede in aanmerking te neem en aan hulle die volle bedrag van Gerdener se reiskoste terug te betaal, asook ander onkoste in verband met die stigting van die skool. (212)

Wilhelm Heinrich Gerdener was twintig jaar oud, in besit van die Kaapse Matrikulasie en 'n Tweede Klas Onderwyserssertifikaat. Voor sy aanstelling was hy algemene assistent aan die „Normal College“. ^{Hy is aangestel} teen 'n salaris van £175 waarvan die S.G.O. die helfte bygedra het. (213)

(210)	Schröder - S.G.O.	(7/2/1896)	S.G.E.	1/197
(211)	S.G.O. - Schröder	(30/5/1896)	S.G.E.	1/197
(212)	Schröder & S.G.O.	(29/5/1896)	S.G.E.	1/197
(213)	Gerdener - S.G.O.	(10/11/1896)	S.G.E.	1/197

Op 1 Julie/120

Op 1 Julie 1896 is die skool geopen met 56 kinders. Weens die verwaarloosing van die onderwys in die hele distrik was omtrent die helfte van die kinders onder Standerd 1, terwyl die ander in Standerds 1 tot 1V was. Aangesien die getal kinders baie groter was as wat die Komitee verwag het, moes mej. Scholtz van die begin af behulpzaam wees as assistente.

Daar is egter dadelik aansoek gedoen vir 'n gekwalifiseerde onderwyseres. Gerdener het by die S.G.O. aanbeveel dat onder omstandighede kwekelinge aangestel word. In 'n voetnota by sy brief skryf inspekteur Brice: "I think it most desirable that Pupil Teachers should be encouraged to those remote districts. Teachers are quite unobtainable locally, and the cost of bringing them up from more advanced centres is practically prohibitive." (214)

Vanaf 1 Januarie 1897 is mej. Louisa Petronella Sterrenberg aangestel as assistente teen 'n salaris van £100. Sy was 25 jaar oud, in besit van "Elementary" en 'n Derde klas Onderwyserssertifikaat. Voorheen was sy werksaam aan die Rynse Instituut op Stellenbosch waar sy ook spesiale opleiding in kookkuns en huishoudkunde ontvang het. (215)

Die getalle het so toegeneem dat daar ^{vir} 'n tweede assistente aansoek gedoen is. Toe die getalle 60 bereik het, is mej. Nellie Holmes eers voorlopig aangestel. Sy het gedien tot die aanstelling van mej. Maria F. Schröder, 1 Julie 1897. (216)

Inspekteursverslag 1897.

Op 4 Maart is die skool vir die eerste maal geïnspekteer. Daar was 74 kinders in die skool en 63 was teenwoordig by die inspeksie. Kinders in die verskillende standerds:

Std.V - 4 kinders

Std.IV - 6 kinders

Std.III - 10 kinders

Std.II - 7 kinders

Std.I - 16 kinders

Sub.Stds. - 31 kinders.

(214)	Gerdener - S.G.O.	(9/7/1896)	S.G.E.	1/197
(215)	Schröder - S.G.O.	(18/12/1896)	S.G.E.	1/197
(216)	Ibid	(23/3/1897)	S.G.E.	1/211

Teken, naaldwerk, Latyn en Algebra word as skoolvakke aangegee. Die skool was in die kerk gehou. Die gebou was redelik goed vir skooldoeleindes, maar die preekstoel en ander kerklike meubelmente het dit baie ongerieflik gemaak om skool te hou. Skooluitrusting soos swartborde, kaarte, ens. was goed, maar nie voldoende nie.

Die register was goed gehou. Die orde en dissipline was goed, maar die bywoning van die jongere kinders was ongereeld. Hoewel die skool maar nog so kort aan die gang was, was die vordering bevredigend. Rekenkunde en sinsontleding was swak, maar die inspekteur was van opinie dat alles sou regkom in die toekoms -

"Mr. Gerdener has done very well here." (217)

Aangesien dit so moeilik gegaan het om onderwysers te kry, het die komitee besluit om die kwekelingstelsel in te voer. In Maart 1897 het die sekretaris aansoek gedoen dat mej. Isabel K.Holmes, Frieda J.Lutz as kwekelinge toegelaat word: "My commission is desirous to encourage the training of Elementary Teachers locally, in order to have a stock to draw from, for teaching purposes in the Division of Gordonia." (218)

In 'n voetnota by die brief het die inspekteur daarop gewys dat Uppington ongeveer 300 myl van Victoria-wes, die naaste spoorwegstasie, was en dat dit onder omstandighede die enigste manier was om onderwyseresse te kry. Hy beveel die stelsel dus baie sterk aan.

Teen die middel van 1897 het daar moeilikhede ontstaan. 'n Sekere Compaan het 'n privaat skool in die dorp geopen en baie ouers het hulle kinders daarheen gestuur, omdat die kinders die Hollandse Bybel geleer word en nie aardrykskunde nie. Gerdener skryf in verband daarmee: "It is wonderful what a horror some people have of the Geography lesson, but the fact remains that Geography is deemed by some little short of heresy." (219)

(217)	Inspekteursverslag	(4/3/1897)	S.G.E. 2/38
(218)	Schröder - S.G.O.	(5/3/1897)	S.G.E. 1/211
(219)	Gerdener - S.G.O.	(30/9/1897)	S.G.E. 1/211

In Oktober 1897 het die prinsipaal ook aansoek gedoen vir mejj. Catherina S.M.Steyn en Nellie J.Jacobs om as kwekelinge toegelaat te word. (220)

Inspekteursverslag 1898.

Op 15 Februarie 1898 is die skool vir die tweede maal geïnspekteer. Daar was 95 kinders in die skool en 92 was teenwoordig by die inspeksie. Kinders in die verskillende standers:

Std.VI - 1 kind

Std.V - 2 kinders

Std.IV - 7 kinders

Std.III - 4 kinders

Std.II - 15 kinders

Std.I - 22 kinders

Sub. Stds. - 44 kinders.

Teken, naaldwerk, Latyn, Algebra en Euclid word as skoolvakke aangegee. Die personeel het bestaan uit:

Die prinsipaal: mnr. W.H.Gerdener

Twee assistente : mej. L.P.Sterrenberg

mej. M.F.Schröder

Vier kwekelinge: mej. S.Holmes (1 jaar)

mej. F.Lutz (1 jaar)

mej. C.Steyn

mej. P.Jacobs.

Hoewel deeglike werk gedoen was, was die werk in party standers swak, wat toegeskryf moes word aan die feit dat baie kinders twee standers vorentoe geskuif is. (221)

Omdat Gerdener nie met die skoolkomitee oor die weg kon kom nie, het hy op 21 Maart 1898 bedank as prinsipaal. As rede gee hy aan dat die komitee versuim het om die ouers se briewe in verband met die verandering van skoolure te beahtwoord. Party ouers het gevolglik hulle kinders uit die skool geneem sonder kennisgewing. Hy het dus gevoel dat die ouers hulle vertrouwe in hom verloor het.

(220) Gerdener - S.G.O. (15/10/1897) S.G.E. 1/211

(221) Inspekteursverslag (15/2/1898) S.G.E. 2/50

Hy was buitendien altyd van plan om verder te gaan studeer. Hy het 'n prinsipaalskap op Graaff-Reinet aangeneem en hy sou nou die kans hê om met sy studies aan te gaan. Op 31 Maart 1898 het hy Upington verlaat. (222)

Na die vertrek van Gerdener moes die komitee baie sukkel om 'n onderwyser te kry. Gedurende die tweede en die derde kwartaal het mnr. Elhpinstine ageer as prinsipaal. Hy was 'n rou Skot wat nie 'n woord Hollands kon praat nie. Aangesien daar nie geskikte applikante was nie, moes mej. Sterrenberg gedurende die laaste kwartaal waarneem as prinsipale. Mej. Annie Turner het tydelik in haar plek waargeneem. Sy het haar skoolopleiding op Vredenburg gehad, was in besit van 'n Eerste klas "Elementary" Sertifikaat en het twee jaar onderrig in Skoolhoër-vakke ontvang. (223)

Eindelik het die komitee daarin geslaag om vir mnr. J.P.Jacobs as prinsipaal te kry. Hy het van Doornkloof, Alexandria, gekom, was 23 jaar oud en in besit van die Kaapse Matrikulasie. Hy was dus nie 'n gekwalifiseerde onderwyser nie. Op 1 Januarie 1899 het hy sy dienste aanvaar.

Inspekteursverslag 1899.

Op die 22ste Februarie het die inspekteur die skool besoek en die volgende besonderhede word verstrekk:

(i) Personeel: Prinsipaal: J.P.Jacobs; salaris: £175

Assistente: mej.L.Sterrenberg; salaris: £100
mej.M.Schröder; salaris: £60

Kwekelinge: mej.I.Holmes;(2jr.); salaris: £20
mej.F.Lutz (2jr.); salaris: £20
mej.G.Steyn(1jr.); salaris: £16
mej.P.Jacobs (Sy het haar eerste jaar gedruip)

(ii) Kinders: Inskrywing: 81

Teenwoordig by inspeksie: 77

(iii) Kinders in verskillende standers:

(222) Gerdener - S.G.O.	(21 & 25/3/1898)	S.G.E. 1/225
(223) Dr.Fraser - S.G.O.	(24/3/1899)	S.G.E. 1/241

(iii) Kinders/124

(iii) Kinders in verskillende standers:

Std.VI	-	1 kind
Std.V	-	4 kinders
Std.IV	-	2 kinders
Std.III	-	13 kinders
Std.II	-	12 kinders
Std.I	-	16 kinders
Sub. Stds.	-	33 kinders.

(iv) Vakke: Teken, liggamsoefening, maaldwerk en sang.

Wat die vordering betref, was die werk van Stds.IV, V en VI nie bevredigend nie, wat toegeskryf moes word aan die feit dat die kinders die vorige jaar oorgesit is sonder dat hulle 'n deeglike fondament gehad het.

In verband met die nuwe prinsipaal skryf die inspekteur:

"The last man, Gerdener, was too young an inexperienced to make a good head; and from the little I have seen of the present man, I have not the least faith in him; although matriculated, he seems incapable of spelling the simplest words" (224)

Gedurende die tweede kwartaal van 1899 het mej. Sterrenberg se gesondheid ingegee, en daar niemand in haar plek kon gekry word nie, moes die prinsipaal, mej. Schröder en die drie kwekelinge alleen skoolhou. Gedurende die derde kwartaal is aan mej. Schröder verlof toegestaan om saam met haar vader Kaapstad-toe te gaan vir die opening van die Parlement. Mej. Turner het in haar plek waargeneem. Aangesien mej. Sterrenberg nog nie herstel is nie, is mej. Ester Jacobs in haar plek aangestel vanaf 1 Julie 1899.

Aan die einde van die jaar (1899) het mnr. Jacobs bedank as prinsipaal omdat dit vir hom onuithoubaar geword het. Daar was allerhande klagtes teen hom, bv. dat hy homself te buite gegaan het as hy kwaad word. Die Engelssprekendes het weer gekla oor sy gebrekkige kennis van Engels en sy assistente was almal teen hom.

Hy sou eers in April die volgende jaar weggaan, maar die komitee wou hê dat hy dadelik moes trap.

Intussen het baie onaangenaamhede ontstaan. Nie alleen het die Engelssprekende ouers oor Jacobs se gebrekkige kennis van Engels gekla nie, maar 'n sekere mnr. B.v.d.Merwe het sy personeel teen hom opgemaak. In die dorp is allerhande stories versprei dat hy nie voldoende gekwalifiseerd was nie om die prinsipaal van 'n A2 skool te wees. Om te bewys dat die stories ongegrond was, het Jacobs aan die S.G.O. geskryf dat hy twee kandidate vir Skoolhoër opgewerk het en dat die werk nie vir hom moeilik was nie. Een van die kandidate het gaan skryf en het geëlaag. (222)

Weens die spanning en onaangenaamhede het ds. Schoevers as voorsitter van die skoolkomitee bedank.

In 1900 het die oorlogstoestande verdere vertroebeling en verwarring gebring. Die S.G.O. het agterstallig geraak met sy toelae en 'n sekere mnr. Basson het die skool geld voorgeskiet tot die bedrag van £200. Weens die vrees vir 'n Boere-inval het Basson sy bewys opgesê. 'n Vergadering van „gaurantors" is belê, maar dit was 'n mislukking. Die komiteelede het een na die ander bedank en hulle kon nie persone kry om die skool se finansies te waarborg nie.

Die skool het ook begin leegloop. Baie van die arm ouers het na die Arbeidskolonie by Kakamas gegaan. Teen die begin van Februarie 1900 was daar nog 60 kinders in die skool, van wie 15 vry skoliere was. „The English people are paying the fees and the Dutch people want to control the school." (226)

Daar was dus ook ontevredenheid onder die twee seksies.

As gevolg van die politieke bedrywighede en die uitbreek van die Rebelle het daar verdere verdeelheid ontstaan: „Jacobs is secretary of the Bond here and raised the Afrikaner war-cry." Baie ouers het hom om private redes ondersteun, baie was egter teen hom gekant. (227)

-
- (225) Jacobs - S.G.O. (28/12/1899) S.G.E. 1/251
 (226) Dr. Fraser - S.G.O. (16/2/1900) S.G.E. 1/251
 (227) Ibid. S.G.E. 1/251

Teen die einde van Maart is die skool gesluit. Mnr. Jacobs het teen die einde van die jaar Upington verlaat en na die Normaal Kollege, Roelandstraat, Kaapstad, gegaan om verder te leer.

Op 4 Junie het mej. Ester Jacobs op haar eie die skool weer geopen. Daar was egter nie 'n skoolkomitee nie. Sy het met 26 kinders begin, maar toe sy die skool op die 27ste Junie moes sluit omdat die militêre die skoolgebou nodig gehad het, het die getal kinders al tot 43 vermeerder. (228)

In Julie skryf dr. Fraser, die sekretaris: "The School was in operation last quarter up to the time of the Rebellion. There is no longer a Public School here. Half of the late Committee are in gaol along with most of the fathers of our scholars. It will take another six months for us to settle down here. Then (229) probably the school will start afresh and will be a third class one."

In November 1900 het inspekteur Brice Upington besoek en al wat hy in sy rapport meld, is die volgende: "The school has been closed for some time and the building is now used as a prison for political offenders. I saw the principal of the town, as I have already reported, and I do not think that anything can be done at present; the people simply will not pull together, and time must be allowed for the excitement to settle down." (230)

(b) Keidebees A3.

Soos reeds gemeld, is die eerste blanke skool in Gordonia op Keidebees gestig, ongeveer drie myl uit Upington langs die rivier.

Aangesien die voorgestelde skool op Upington buite hulle bereik was en 'n skool op Keidebees hoog noodsaaklik was, het die ouers oorgegaan tot die stigting van 'n skool. In Mei 1895 is die skool geopen met mnr. C. Wagener as prinsipaal. Die lede van die skoolkomitee was die volgende: J.C. Strauss (voorsitter), J.S. Kriel, J.A. Basson, L.J. Kriel, B.J. van Niekerk.

(228)	Schoevers - S.G.O.	(16/8/1900)	S.G.E.	1/251
(229)	Dr. Fraser - S.G.O.	(20/7/1900)	S.G.E.	1/251
(230)	Inspekteursverslag	(5/11/1900)	S.G.E.	2/75

Op eie koste het hulle 'n onderwyswoning laat bou en skoolbenodighede aangekoop. Na sewe maande was daar 'n tekort van £6 en volgens die voorskrifte van die Educational Manual het die „Intekenaars“ op die „Plaaslyke Privaat School“ op 'n vergadering besluit om aansoek te doen vir 'n Departementele toelaag. Daar was 30 kinders in die skool, maar met die druk werktje het die getal verminder tot 22. Op Keidebees was 36 kinders en half-pad dorp-toe nog ses van skoolgaande ouderdom.

Die volgende is die lys van name van „Sub-Guarantors“ wat belowe het om kwartaalkliks vir 'n jaar die bedrag agter hulle name te betaal vir 'n onderwyser en die instandhou van die skool:
J.C.Strauss (£3), J.S.Kriel (£6), J.P.Basson (£3), I.H.Burger (£3), J.A.v.d.Merwe (£6), B.J.v.Nierkerk (£6), L.J.Kriel (£6), C.Wagener (£3), J.J.Esterhuizen (£3), J.A.Basson (£6), J.H.Pearson (£3) (231)

Die Departement het die aansoek toegestaan en Wagener is goedgekeur. Hy het die volgende as sertifikaat aan die S.G.O. gestuur: „During the time I was under instruction of the Rev. le Roux of Elandskloof, I conducted classes; and since May, 1895 I am employed by the Keidebees School Board as teacher. At Wellington I was for about four years in the Boys' Public School and passed Std.V. I am 25 years of age.“ (232)

Die Departement het eers gedink dat die skool op Keidebees deur die dorpskool affekteer sou word, Mnr.Scholtz, die magistraat, het egter verduidelik dat die skool op Keidebees geensins die dorpskool sou benadeel nie, maar hy het daarby gevoeg: „I am, however, afraid that the school at Keidebees will not last long.“ (233)

Inspekteursverslag 1896.

Op die 13de Mei 1896 is die skool vir die eerste maal geïnspekteer. Daar was 27 kinders in die skool en 26 teenwoordig by die inspeksie. In Std.11 was daar drie, in Std.1 nege en indie Sub. Standerds vyftien kinders.

(231)	Strauss - S.G.O.	(26/12/1895)	S.G.E.	1/197
(232)	Wagener - S.G.O.	(27/12/1895)	S.G.E.	1/197
(233)	Scholtz - S.G.O.	(24/ 2/1896)	S.G.E.	1/197

Die prinsipaal het 'n salaris van £96 ontvang, d.w.s. 'n Departementele toelaag van £48 en 'n plaaslike bydrae van £48, plus 'n vry huis.

Omtrent die gebou skryf die inspekteur: "The building is too small and otherwise unsuitable for school purposes. The furniture is insufficient; more scaling and writing accomadation are urgently needed."

Die registers word goed gehou en bywoning en dissipline was goed. Die vordering was oor die algemeen bevredigend as in aanmerking geneem word dat die skool nog nie lank bestaan het nie.

In verband met die aansoek vir 'n skoolgebou, het die inspekteur daarop gewys dat 'n gebou baie noodsaaklik was (die skool en die onderwyser se woning was onder een dak); maar volgens die algemene opinie sou die skool nie lank staande bly nie. Hy het derhalwe aanbeveel dat die Departement nog eers 'n ruk wag om te sien watter uitwerking die skool op Upington sou hê. (234)

In Julie 1896 het die komitee besluit om die prinsipaal se salaris met £24 te verhoog. Die Departement het £ vir £ bygedra. Die volgende persone was die intekenaars wat die bedrag van £12 gewaarborg het: G.H.J.Hofmeyer (£3); J.J.Louw (£6); J.Burger (£3)

Die skool op Keidebees was egter op 'n baie losse voet. Oor die kwessie van een- of twee sessies het daar verdeeldheid onder die ouers ontstaan. Op 'n vergadering is besluit om twee sessies te hou. Die ander ouers wat een sessie wou hê, het hulle kinders uit die skool geneem. Die kinders het gevolglik agter geraak in hulle werk en die onderwyser het al die skuld gekry. Hoewel Wagener alles in sy vermoë gedoen het om die ouers tot besinning te bring, het dit niks gehelp nie. Hy skryf: "As a matter of fact I believe that the school committee took a step which is likely to put an end to the existence of the school.

..... In short my labour for the year has been ruined, and for the rest I have no heart to work any longer under such circumstances

The state of the schoolroom and the furniture is abominable." (235)

Inspektorsverslag 1897.

Die inspeksie het op die 2de Maart 1897 plaasgevind. Daar was 29 kinders in die skool en almal was teenwoordig by die inspeksie. Kinders in verskillende standers:

Std.IV - 2 kinders

Std.III - 1 kind

Std.II - 10 kinders

Std.I - 8 kinders

Sub. Stds. - 8 kinders.

Opmerkings in verband met die gebou en die meubels was dieselfde as die vorige jaar. Die registers word goed gehou, maar die bywoning was ongereeld. Vordering was oor die algemeen bevredigend maar opstel en spel was swak.

Weens die onsekerheid omtrent die voortbestaan van die skool het die inspekteur die vorige jaar aanbeveel dat die Departement eers moes wag met die toekenning van 'n skoolgebou. In die tussentyd, egter, het dit geblyk dat die dorpskool g'n afbreuk aan die skool op Keidebees doen nie. Gevolglik het die inspekteur die toekenning van 'n skoolgebou by die Departement aanbeveel, mits die komitee 'n geskikte stuk grond kon kry. (236)

Die Departement het die toelaag vir 1897 weer goedgekeur en 'n nuwe komitee is gekies ^{bestaande} uit die volgende persone: C.J.Strauss (voorsitter); J.A. v.d. Merwe; J.A.Basson; L.J.Kriel; en J.H.Pearson. (237)

Ontevredenheid onder die ouers het weer ontstaan. Die slag het hulle dit teen die onderwyser gehad omdat hy nie die skoolklok volgens ooreenkoms gelui het nie. Die ouers het hulle kinders uit die skool geneem en daar het groot onenigheid onder die Komiteelede ontstaan. Eers nadat ds. Schoevers die moeilikhede uit die weg weggeruim het, is die voortbestaan van die skool weer tydelik verseker. (238)

(235)	Wagener - S.G.O.	(4/12/1896)	S.G.E.	2/197
(236)	Inspektorsverslag	(2/ 3/1897)	S.G.E.	2/38
(237)	Strauss - S.G.O.	(7/1 /1897)	S.G.E.	1/211
(238)	Schoevers - S.G.O.	(15/7/1897)	S.G.E.	1/211

Wagener het dit egter onmoontlik gevind om onder sulke omstandighede te werk. Aan die einde van die jaar is hy daar weg en die skool is sedertdien gesluit. (239)

Aangesien die skool op Keidebees nou gesluit was en daar nie voorsiening vir die 40 blanke kinders gemaak is nie, het Gerdener aan die hand gegee dat die kinders na die dorpskool vervoer word. Die inspekteur het die plan gesteun en mnr. J. Strauss was gewillig om die kinders daaglik te vervoer teen £120 per jaar. Daar is toe aansoek gedoen vir 'n vervoertoelaag van £90 aangesien die ouers nie volgens die £ vir £-stelsel kon bydra nie. Die mense was baie arm en hulle moes nog skoolgeld ook betaal, Die toelaag is nie toegestaan nie en van Gerdener se voorstel het niks geword nie.

Nadat H. Compaan sy privaat skool in die dorp gestaak het, het hy in 1898 op Keidebees 'n privaat skool geopen. (240)

Sy skool het op die duur nie die ouers tevrede gestel nie.

Compaan was 'n onbevoegde persoon as onderwyser. Hy het die kinders net Hollands en Bybelkennis geleer. Die meeste ouers was al sat en teë van Compaan se skool: "At present a Boer-school is in full swing at Keidebees. There are about 40 children; but the parents are sick of the school and the teacher." (241)

Daar was ongeveer 100 kinders van skoolgaande ouderdom op Keidebees. Pogings is aangewend om die skool weer te laat herleef. Op 'n vergadering het die ouers besluit dat daar aansoek gedoen moes word vir 'n "Poor" or "Extra-aided School," want die mense was verskriklik behoeftig.

Dr. Fraser het die saak voor die S.G.O. geleë. Hulle kon 42 kinders waarborg en as die Departement tegemoetkomend was, kon die getalle binne 'n jaar verdubbel word.

Die meeste ouers was egter onder kontrak - hulle het die Boer-

(239)	Strauss - S.G.O.	(3/2/1898)	S.G.E.	1/211
(240)	Schröder - S.G.O.	(8/7/1898)	S.G.E.	1/225
(241)	Dr. Fraser - S.G.O.	(12/5/1899)	S.G.E.	1/241

skool tot die einde van die jaar gewaarborg. Hulle kon gevolglik net 24 kinders kry van die ouers wie nie onder kontrak was nie. Die moeilikheid was egter om 'n onderwyser in die hande te kry: „In these outlandish parts of the world teachers are not easily obtainable.” (242)

Daar was 'n moontlikheid dat hulle mnr. Vos van Uitzicht sou kry, maar met die uitbreek van die Rebelle het alles tot stilstand gekom. In Julie 1900 skryf dr. Fraser: „Thank goodness we did not get further with the Poor School at Keidebees and the school building. They would just have been white elephants. The district is ruined for three years.” (243)

(c) Uitzicht A3.

In Julie 1896 het mnr. J.D.Moller 'n brief aan die S.G.O. gerig waarin hy melding maak van hulle afgesonderheid in die noordwestelike deel van die kolonie en die groot ongerief in verband met skole. In sy omgewing was daar 12-15 kinders wat gereeld in die skool kon wees. As hulle net 'n onderwyser kon kry en hulp in verband met sy salaris, sou hulle 'n plek en 'n gebou vir 'n skool vind. Hy wou dus weet hoe hulle te werk moet gaan om 'n Goewernementskool te stig. (244)

Na aanleiding van hierdie skrywe is 'n Departementele toelaag toegestaan en op 1 Julie 1897 is die skool geopen met J.A. de Kok as onderwyser teen 'n salaris van £90 per jaar. (245)

Inspekteursverslag 1898.

Op 17 Februarie 1898 is die skool vir die eerste maal besoek. Daar was 13 kinders in die skool, maar slegs 10 teenwoordig by die inspeksie. In Std.1 was vier kinders, die res was in die Sub. Standerds. Die gebou was gangbaar, die meubels voldoende, maar baie rof. Alles was bevredigend, maar te veel aandag word aan

(242)	Dr.Fraser - S.G.O.	(21/7/1899)	S.G.E.	1/241
(243)	Ibid.	(10/7/1900)	S.G.E.	1/251
(244)	Moller - S.G.O.	(10/7/1896)	S.G.E.	1/197
(245)	Bechuanaland Schools	(1896-1901)	S.G.E.	13/35

Bybelonderrig gegee, aangesien daar so baie kinders was wat skaars kon lees en skryf. (246)

Teen die einde van die tweede kwartaal het die onderwyser bedank. Daarna is die skool vir 'n kwartaal geëluit. Vanaf Oktober 1898 het Henry Vos skoolgehou teen £70 per jaar plus kos en losies. Hy was 19 jaar oud en in besit van 'n Tweede klas Onderwysersertifikaat. (247)

Inspekteursverslag 1899.

Op die 3de Maart 1899 is die skool vir die tweede maal besoek. Daar was 13 kinders in die skool en almal teenwoordig by die inspeksie. In Std.11 was vier kinders, in Std.1 drie en die res in die Sub. Standerds.

Die meubels was beter as die vorige jaar, maar landkaarte het ontbreek. "The progress is fair considering that the school was closed for some time before the present teacher came." (248)

Aan die einde van die derde kwartaal 1899 het die onderwyser bedank en die skool is daarna gesluit. (249)

(d) Skole waarvoor aansoek gedoen is.

(i) Keimoes.

Ds. Schoevers het vir inspekteur Brice op sy eerste inspeksiereis na Keimoes vergesel met die doel om voorlopig stappe te neem vir die oprigting van 'n skool aldaar.

In sy aansoek vir 'n Departementele toelaag skryf ds. Schoevers "It is a place with a furrow from the Orange River - there are many white children, and many nearly white. The main difficulty will be the building, but I think mr. Schröder will successfully cope with that. (250)

(246)	Inspekteursverslag	(17/2/1898)	S.G.E.	2/50
(247)	Moller - S.G.O.	(26/10/1898)	S.G.E.	1/225
(248)	Inspekteursverslag	(3/3/1899)	S.G.E.	2/62
(249)	Moller - S.G.O.	(22/8/1899)	S.G.E.	1/241
(250)	Schoevers - S.G.O.	(23/5/1896)	S.G.E.	2/28

Die moeilikheid om 'n geskikte gebou te kry, het egter verhoed dat daar 'n blanke skool gestig is. In verband met die aansoek vir 'n Departementele toelaag, skryf die S.G.O. in 1899: „A grant will be available as soon as the school building is ready for occupation.” (251)

(ii) Bloemfontein.

Op 'n reis deur 'n deel van sy gemeente in September 1896 om „die uitgewekene broeders ten Noorden te besoeken,” het ds. Schoevers gevind dat daar 'n groot behoefte aan skole was. Hy het probeer om die toestand van sake onder die aandag van die Departement te bring deur aansoek te doen vir die stigting van buiteskole op verskeie plekke.

In September 1896 het hy aansoek gedoen vir 'n skool op Bloemfontein, „a beautiful and healthy farm”, omtrent 72 myl van Upington naby die grens van S.W.A. Die plaas het aan mnr. Steyn behoort en hy was baie begerig om daar 'n skool te hê. Daar was 'n geskikte gebou vir 'n skool en mnr. Steyn was gewillig om die helfte van die onderwyser se salaris te betaal. Die enigste moeilikheid, egter, was die vereiste getal kinders, want die plase was te ver uitmekaar vir dagskoliers. Deur die grootheid het ook baie mense op die oomblik die plek verlaat.

Daar was 'n goeie kans om 'n „carpentry-class” te stig onder leiding van mnr. Steyn (jnr.) wat drie jaar opleiding gehad het op Rondebosch by mnr. Holdsworth. Die getal kinders van 6 tot 15 jaar was 10.

Ds. Schoevers het verder melding gemaak van die uitgestrektheid van die distrik en dat die plase ver uitmekaar en afgesonderd was. (252)

In Oktober 1896 het die S.G.O. die nodige vorms gestuur om ingevul te word. Die Departement was geneë om 'n toelaag vir 'n A3 skool in oorweging te neem, maar hulle het nie oor genoegsame gegewens beskik om tot 'n definitiewe besluit te kom nie. Gevolglik is die skool nooit gestig nie. (253)

(251)	S.G.O. - W.Frank	(13/3/1899)	S.G.E.	8/6
(252)	Schoevers - S.G.O.	(3/9/1896)	S.G.E.	1/197
(253)	S.G.O. - Schoevers	(22/10/1896)	S.G.E.	8/5

(iii) Rietfontein en Abiquaputs.

Op sy reis deur sy gemeente het ds. Schoevers tussen Upington en Rietfontein g'n skole aangetref nie. Die ouers by Rietfontein en omstreke was baie begerig om 'n skool te hê, maar hulle was te arm om self 'n skool op te rig. Die enigste skool in die nabyheid was die skool van die Rynse Sendinggenootskap. Daar was van 20-30 kinders op Rietfontein en die naburige plase.

Op Abiquaputs, 'n Regeringsplaas en baie sentraal geleë, was baie meer kinders as op Rietfontein. Dit was 'n baie goeie skaap- en beesplaas. Baie boere het gereeld daarheen getrek en in die nabyheid was baie ander plase. Hoewel daar nog nie enige geboue was nie, kon hulle voorlopig eers met 'n tent klaarkom. Later kon 'n skool en koshuis gebou word. Ds. Schoevers skryf verder omtrent die onderwystoestande: "The state of education is very sad, infact entirely wanted. Children grow up and can hardly read or write. It is heartrendering to see even their state of living - a little better than the Kalahari Bushmen." (254)

Inspekteur Brice was dieselfde mening toegedaan: "I understand there are many trek boers in these parts where children are growing up in a state little removed from savagery. The principle difficulties are transport and the objection of teachers to living in such places." (255)

Ds. Schoevers het in die tussentyd aan die Departement van Landbou geskryf om op Abiquaputs 'n stukkie grond vir 'n skool af te staan. Die antwoord van die Departement van Landbou was, dat, hoewel hulle die noodsaaklikheid van 'n skool insien, hulle nie die grond kon afstaan voordat die meetkoste nie vooraf gedeponeer is nie. (256)

In November 1897 het ds. Schoevers nog niks gehoor nie in verband met sy aansoek vir "undenominational schools at Rietfontein and Abiquaputs." Of die "meetkoste" die moeilikheid was, is onseker, maar die skool is nooit gestig nie. (257)

-
(254)	Schoevers - S.G.O. (3/9/1897)	S.G.E. 1/225
(255)	Brice in voetnota by Pabst - S.G.O. (20/4/1896)	S.G.E. 1/19
(256)	Schoevers - Dept. van Landbou (11/9/1897)	S.G.E. 1/225
(257)	Schoevers - S.G.O. (4/11/1897)	S.G.E. 1/225

(iv) Friersdale.

In November 1897 het J.A. van Niekerk namens die ouers van Friersdale, Warmbad, Enkelduin en Vaalhoek in die „Oranjerivier-Afdeling" aansoek gedoen by die S.G.O. om 'n publieke skool te stig by Friersdale langs die rivier, ongeveer 12 myl onderkant Keimoes. Hulle het dit baie noodsaaklik geag om 'n skool so naby te hê, „daar onze blanke bevolking door droogte, dure transport voor levensbehoeften, Runderpest Regulasies, enz. zoo verarm zyn om onze kinderen buitenhuis te logeren." (258)

Die getal kinders van 4 tot 15 jaar word aangegee as 68.

'n Skoolkomitee is gekies bestaande uit:

J.A.van Niekerk (voorsitter); J.Forster; R.Frier; D.A.Basman en C.J.Botha.

Mnr. Frier, die eienaar van die plaas, het 'n groot stuk grond vir 'n skool afgestaan. Die plaas was nie alleen sentraal geleë nie, maar die stuk grond was baie doeltreffend vir 'n skool. Dit was groot genoeg vir 'n onderwyserswoning, skool en speelgronde. Verder was dit gerieflik geleë langs die waterleiding vir die bou van badskamers en die aanplant van bome. 'n Plan van die voorgestelde skool is voor die S.G.O. gelê en hulle het ook aansoek gedoen vir 'n lening van £700 om die skool te bou.

Inspekteur Brice het egter sy bedenkinge oor die voorgestelde skool gehad: „There should be a clear understanding as to what is meant by 'white children.' I am informed that Mr. Frier married a coloured woman. If my information is correct re Mr. Frier, then he would be debarred from sending his children to the school he is anxious to establish, and the same argument applies to many other people in the vicinity A school is much needed in the locality, but whether it will live or not is another question; the cost of transport from Victoria-west is very great and a gentleman of any refinement would not stop long." (259)

As gevolg van hierdie brief is daar nie 'n skool gestig nie.

(258)	Van Niekerk - S.G.O.	(15/11/1897)	S.G.E.	1/225
(259)	Brice - S.G.O.	(21/12/1897)	S.G.E.	1/225

- BIBLIOGRAFIE. -

1. GESKIEDKUNDIG.

Agar - Hamilton, J.A.I.	The Road to the North, 1852 - 1886.
(London, 1937)
Clinton, D.K.	The South African Melting Pot,
1799 - 1836 (London, 1937)
Dreyer, A.	Historisch Album van de Nederduit-
sche Gereformeerde kerk in Zuid
Afrika (Kaapstad, 1907)
Du Plessis, J.	A History of Christian Missions in
South Africa (London, 1911)
Engelbrecht, J.A.	The Korana (Kaapstad, 1936)
Malan, (snr.), S.	Na Vyftig Jaar (Kaapstad, 1943)
Marais, J.S.	The Cape Coloured People.
(London, 1939)
Moorrees, A.	Die Nederduitse Gereformeerde Kerk
in Suid-Afrika, 1652 - 1873.
(Kaapstad, 1937)
Schapera, I.	The Khoisan Peoples of South Africa.
(London, 1930)
Stow, G.W.	The Native Races of South Africa.
(London, 1910)
Strydom, C.J.S.	Waar die Driedorings groei.
(Kaapstad, 1933)
Theal, G.Mc.	History of South Africa, 1873 - 1884
Vol. II. (London, 1910)
	History and Ethnography of South
Africa before 1795, Vol. III.
(London, 1919)
Van der Merwe, P.J.	Die Noordwaartse beweging van die
Boere voor die Groot Trek,
1770 - 1842. (Den Haag, 1937)
	Die Trekboer in die Geskiedenis van
die Kaapkolonie, 1657 - 1842.
(Kaapstad, 1938)
	Pioniers van die Dorsland.
(Kaapstad, 1941)
	Trek. (Kaapstad, 1945)
Vedder, H.	Die Voorgeskiedenis van Suidwes-
Afrika. (Windhoek, 1937)

II. ONGEPUBLISEERDE SKRIPSIES.

Badenhorst, C.H.	Witzieshoek: sy betekenis vir die
opheffing van die Bantoe.
(Stellenbosch, 1944) |
|------------------|--|

Calitz, J.R./

- Calitz, J.R. Die Geskiedenis van die onderwys van Blankes in (a) die Republieke Stellaland en Goosen 1882 - 1884, en (b) die Kroonkolonie Brits-Bechuanaland 1885 - 1895. (Stellenbosch, 1944)
- Heese, J.A. Onderwys in Namakwaland, 1750-1940. (Stellenbosch, 1940)
- Le Roux, H.J. Die toestand, verspreiding en verbroekeling van die Hottentotstamme in Suid-Afrika, 1652 - 1713. (Stellenbosch, 1945)
- Liebenberg, B.A. Die Kaapse Hottentotte, 1795-1806. (Stellenbosch, 1941)
-
- Vroeë pogings om die Hottentotte op te voed, 1795 - 1814. (Stellenbosch, 1943)
- Oberholster, J.J. Anneksasie van Grikwaland-wes. (Stellenbosch, 1943)
- Roux, P.E. Die Geskiedenis van die Burger-Kommando's in die Kaap Kolonie, 1652 - 1878. (Stellenbosch, 1946)
- Strydom, C.J.S. Die verdediging van die Noordwestelike grens van die Kolonie. (U.O.D., Pretoria, 1929)
111. LAND- EN REISBESKRYWINGS.
- Backhouse, James. A visit to Mauritius and South Africa. (London, 1844)
- Baines, Thomas. Explorations in South-West Africa. (London, 1864)
- Barrow, J. Travels into the Interior of Southern Africa. Vols. 1 & 11. (London, 1806)
- Birkby, Carel Thirstland Treks. (London, 1936)
- Borcherds, P.B. An Auto-Biographical Memoir. (Cape Town, 1861)
- Burchell, W.J. Travels in the Interior of Southern Africa. Vols. 1 & 11. (London, 1822 & 1824)
- Calvert, A.F. South-West Africa, 1884 - 1914. (London, 1915)
- Campbell, John. Travels in South Africa. Vols. 1 & 11. (London, 1822)
- Chapman, James. Travels in the Interior of South Africa. Vols. 1 & 11. (London, 1868)
- Eveleigh, William. South-West Africa. (London, 1915)
- Farini, G.A. Through the Kalahari Desert. (London, 1886)
- Macdonald, William. The Conquest of the Desert. (London, 1913)

V.R.G. Vol.XV.

Journals of Wikar, Coetse and
W.van Reenen. (Kaapstad, 1935)

V.R.G. Vol.XI.

Travels of H.Lichtenstein in
Southern Africa. Vols. 1 & II.
(Kaapstad, 1928, 1930)IV. ARTIKELS IN PERIODIEKE PUBLIKASIES.

Cruse, H.P.

Die Eerste Sendingreis na Groot-
Namakwaland.
(Die Kerkbode, 28/7/1937 en 4/8/'37)

Murray, W.

Verslag van die Sinodale Kommissie
in verband met Koranna-sending.
(Die Kerkbode, Junie 1871, bls.207)

Schröder, C.W.H.

'n Gepubliseerde brief aan die
A.S.K., 8/3/1872.
(Die Kerkbode, 1872, blss. 158-160
en 171-174)

Strydom, C.J.S.

Boesmans en Korannas.
(Die Huisgenoot, 29 Nov. 1929)V. ARGIVALE BRONNE.A. KAAPSE STAATSARGIEF.(i) Inspektorsverslae - Gordonia (B.B.)

(a)	1896	S.G.E.	2/28
(b)	1897	S.G.E.	2/38
(c)	1898	S.G.E.	2/50
(d)	1899	S.G.E.	2/62
(e)	1900	S.G.E.	2/75

(ii) Diverse ontvangte briewe - Gordonia (B.B.)

(a)	1895 - 1896	S.G.E.	1/197
(b)	1897	S.G.E.	1/211
(c)	1898	S.G.E.	1/225
(d)	1899	S.G.E.	1/241
(e)	1900	S.G.E.	1/251

(iii) Versonde stukke re toekennings en toelae aan Skole
(B.B.)

(a)	1895 - 1896	S.G.E.	8/3
(b)	1897 - 1898	S.G.E.	8/5
(c)	1898 - 1900	S.G.E.	8/6

(iv) Bechuanaland Schools S.G.E. 13/35.B. AMPTELIKE PUBLIKASIES/

B. AMPTELIKE PUBLIKASIES.(i) Blouboeke:

(a) Imperiale

(b) Kaapse: Native Affairs (1862 - 1885)

(ii) Proclamations British Bechuanaland (1-185)C. KAAPSE KERKARGIEF.(i) Inkomende briewe, Algemene Sendingkommissie (A.S.K)

(a) Carnarvon - P.Sterrenberg (1870-1883) S.5- 28/

(b) Calvinia - J.H.Norgarb (1864-1869) S.5- 27/

(c) Upington - (1) Sendelinge: S.5-171/
G.Schröder
(1871 - 1902)G.Schonken
(1880 - 1883)

(2) Kerkraad en gemeentelêde S.5-171/2

(3) Murray, W. en De Villiers, W.P.
(1871 - 1889) S.5-171/3(4) Magistraat, Kenhardt
(1874 - 1880) "(5) Offisier van Polisie
(1883 - 1884) "

(6) Diverse Dokumente "

(7) Godsdiensverslae (1883-1910) "

(8) Finansies en State.
(1873 - 1894) "(ii) Notule:

(a) Notule van die A.S.K. (1859 - 1903) S.5 1/1

(b) Notule Binnelandse Sub-Kommissie: S.5 2/1

(1) 1874 - 1890 S.5 2/1

(2) 1890 - 1903 S.5 2/2

(iii) Ringsakke:

Rang van Beaufort: R 9/17 (1898)

R 9/18 (1899)

R 9/19 (1900)

R 9/20 (1902)